

14125150

อภินันทนาการ

ความขัดแย้งระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในสมัยรัชกาลที่ 5
คดีพระยอดเมืองขวาง เจ้าเมืองคำม่วน

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

0398
29 SEP 2006

คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยนครสวรรค์
วันลงทะเบียน 29 SEP 2006
เลขทะเบียน 0398
เลขเรียกหนังสือ 50 900/39

วิทยานิพนธ์

ของ

จารุวรรณ ทวีทรัพย์ประสม

0852 5.5
ก 337ค
2532

ก 337 ค
2532

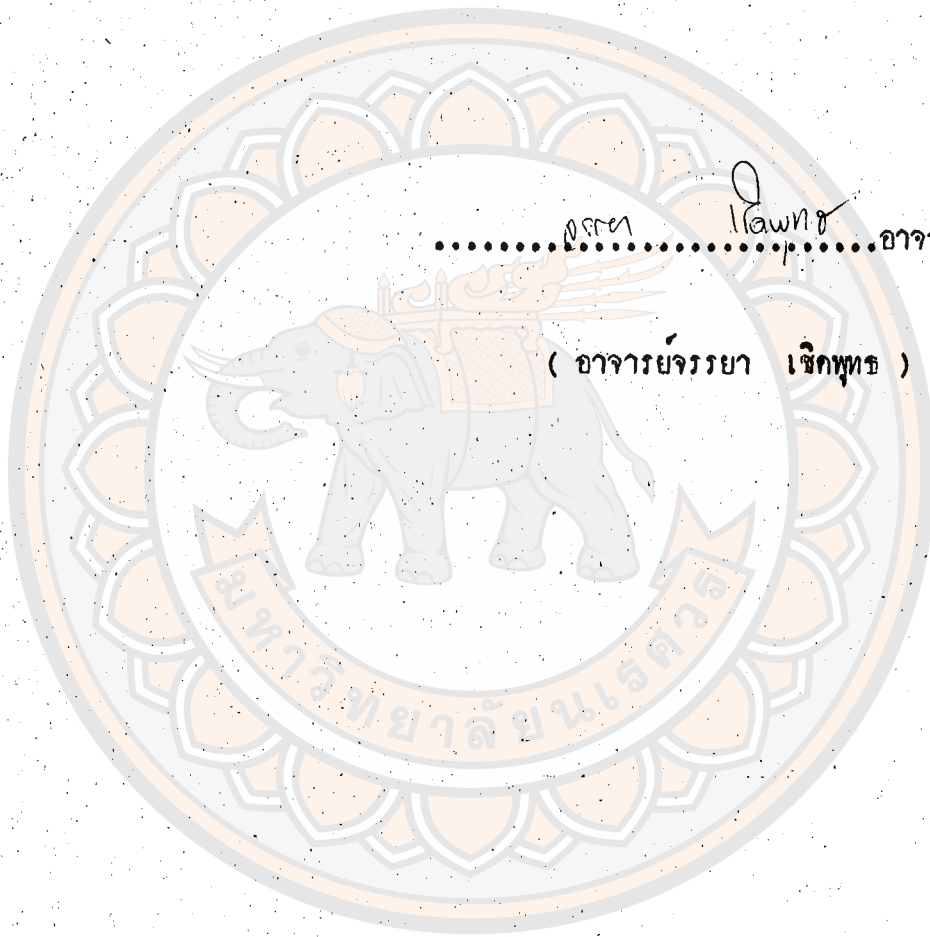
ศูนย์หลักฐาน ทางประวัติศาสตร์
เลขทะเบียนที่ 71067
รับวันที่ 2 เดือน 11 พ.ศ. 2532

เสนอหอมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต

ตุลาคม 2532

66

อาจารย์ที่ปรึกษาประจำตัวนิสิตได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควร
รับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ของมหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ พินิจโลก ได้

.....^{ปจวศ} ^{ไฉนทช}.....อาจารย์ที่ปรึกษา

(อาจารย์จรรยา เขิกพูน)

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดีเนื่องจากผู้เขียนได้รับความกรุณาจากท่าน
อาจารย์ จรรยา เข็มพูนท์ ที่ได้รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา และ ควบคุมการทำวิทยานิพนธ์
ในครั้งนี้ โดยให้ความช่วยเหลือ แนะนำ ชี้แจง และแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ตั้งแต่เริ่ม
แรก จนกระทั่งสำเร็จเรียบร้อย ผู้เขียนจึงขอกราบขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ผู้เขียนขอขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ ที่ให้ความอุปการะในเรื่องค่าใช้จ่าย
มาโดยตลอด ขอขอบคุณคุณสุรทิน สำเรือง ผู้พิพากษาศาลจังหวัดพิษณุโลกที่ให้คำปรึกษา
และการวิเคราะห์รูปคดี ขอขอบคุณพี่ ๆ กองบรรณาธิการและประวัติกาศาสตร์ และเพื่อน ๆ ที่
มหาวิทยาลัยรามคำแหง สำหรับความช่วยเหลือทุกสิ่งทุกอย่าง

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่แหล่งค้นคว้าต่าง ๆ ที่ได้ให้ความสะดวกแก่ผู้เขียนในการ
ค้นคว้าเอกสารเป็นอย่างดี จนทำให้วิทยานิพนธ์สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

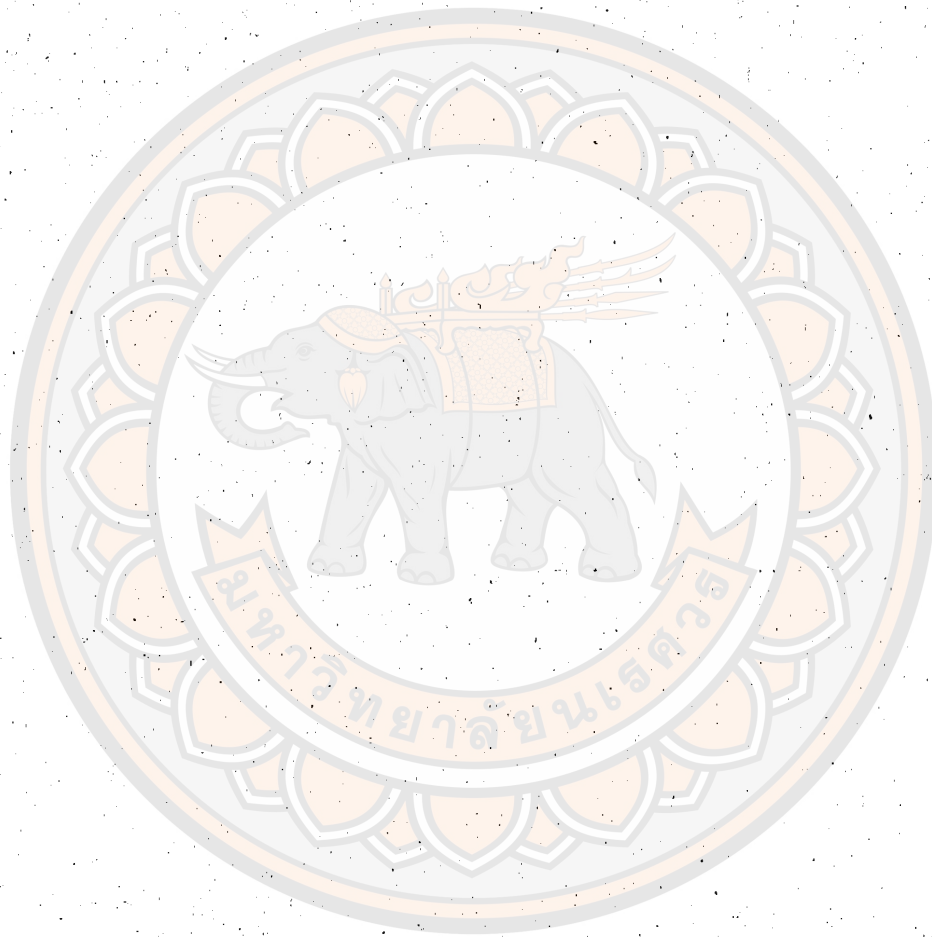
จารุวรรณ ทรัพย์ประสม

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทนำ	1
ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	4
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	4
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	4
ข้อสมมุติฐานของการศึกษาค้นคว้า	5
วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า	5
แหล่งการศึกษาค้นคว้า	5
1 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสก่อนสมัยเกิดคดีพระยอกเมืองขวาง	6
1.1 ความสัมพันธ์กับฝรั่งเศสในสมัยอยุธยา	6
1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสช่วงก่อนเกิดวิกฤติการณ์สยาม ร.ศ. 112	15
1.3 การดำเนินนโยบายของไทยเพื่อคุ้มครองดินแดน	19
2 ความขัดแย้งระหว่างไทยกับฝรั่งเศส กับกรณีพระยอกเมืองขวาง เจ้าเมืองคำม่วน	24
ความเป็นมาของพระยอกเมืองขวาง	24
2.1 สาเหตุที่นำไปสู่คดีพระยอกเมืองขวาง	26
2.1.1 สาเหตุเรื่องการลวงล้าพรมแดนและการตั้งด่าน	26
2.1.2 สาเหตุความขัดแย้งกับพ่อค้าชาวฝรั่งเศส	30
2.1.3 สาเหตุเรื่องดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง	32
2.1.4 การเกิดคดีพระยอกเมืองขวาง	39
2.2 การพิจารณาคดีพระยอกเมืองขวางครั้งที่ 1	44
2.2.1 การจัดตั้งศาลรับสั่งพิเศษ	44

บทที่	หน้า
2.2.2	47
2.2.3	51
2.3	57
2.3.1	57
2.3.2	58
2.3.3	61
2.3.4	63
2.3.5	67
3	70
3.1	70
3.2	71
3.3	72
3.4	74
3.5	75
4	77
บรรณานุกรม	81
ภาคผนวก ก	92
ภาคผนวก ข	95
	98
ภาคผนวก ค	100

บทที่	หน้า
ภาคผนวก ง คำร้องหาพระยอดเมืองขวาง ณ ศาลมสมไทย – ฝรั่งเศส	103
บทคัดย่อ	113
ประวัติผู้เขียน	116

บทนำ

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ประเทศไทยกำลังมีแผนนโยบายที่จะพัฒนาประเทศ แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องประสบกับการแสวงหาอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจด้วย แยกด้วยพระปรีชาสามารถของผู้นำประเทศ พระองค์ทรงนำประเทศชาติให้รอดพ้นจากวิกฤตการณ์ต่าง ๆ มาได้ ในขณะที่ประเทศเพื่อนบ้านจำต้องเสียดินแดน เสียเอกราชให้แก่ประเทศล่าอาณานิคมเหล่านั้น แต่ถึงกระนั้น ประเทศไทยก็ต้องสูญเสียดินแดนตามชายพระราชอาณาเขตไปหลายส่วน ทั้งนี้เพื่อคุ้มครองเอกราชอธิปไตยของชาติให้รอดพ้นเงื้อมมือของประเทศล่าอาณานิคมนั่นเอง

ความสำเร็จในการรักษาเอกราชของชาตินั้น นอกจากพระปรีชาสามารถของผู้นำประเทศแล้ว ต้องอาศัยความร่วมมือจากข้าราชการ รวมทั้งเหล่าพลกนิกรที่ได้ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมเสียสละ และมอบความจงรักภักดีต่อประเทศชาติด้วย และหนึ่งในบรรดาผู้รักชาติเหล่านั้น มีผู้หนึ่งที่ประวัติศาสตร์สมควรได้จารึกไว้เพื่อเป็นเกียรติแก่ท่านที่ได้เสียสละตนเอง เพื่อปฏิบัติหน้าที่ในการรักษาเอกราชของชาติไว้ ท่านคือ พระยอกเมืองขวาง เจ้าเมืองคำม่วน พระยอกเมืองขวางได้ยอมตนเป็นจำเลยในคดีความ เมื่อถูกชาติที่รุกรานกล่าวหา ทั้งนี้เพื่อป้องกันประเทศชาติ และคดีพระยอกเมืองขวางนี้เองที่ทำให้พระยอกเมืองขวางกลายเป็นผู้ที่มีชื่อเสียง มีเกียรติประวัติเด่น และเป็นทั้งกล้าหาญกึ่งอยู่เสมอ

พระยอกเมืองขวาง เจ้าเมืองคำม่วนซึ่งอยู่ทางชายพระราชอาณาเขต พระยอกเมืองขวางได้ปฏิบัติหน้าที่ป้องกันดินแดนและกรีบไทยของประเทศไทย จนเป็นที่พอใจให้เจ้าหน้าที่ของฝรั่งเศสถึงความตาย รัฐบาลฝรั่งเศสจึงได้ตั้งชอกล่าวหา ฟ้องร้องให้นำตัวพระยอกเมืองขวางขึ้นศาล¹ เพื่อพิจารณาคดีและตัดสินลงโทษ

คดีพระยอกเมืองขวางนี้ เป็นคดีที่เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2436 (ร.ศ. 112) ซึ่งเป็นระยะที่ประเทศไทยกำลังถูกรุกรานจากฝรั่งเศส ซากิมหาอำนาจที่กองการดินแดนไทยเป็นอาณานิคม ซึ่งเมื่อฝรั่งเศสเข้ามาใน ได้ทำการคุกคามความสงบ สันติภาพ รุกล้ำ - อำนาจกรีบไทย และรุกรานดินแดนของประเทศไทย

กล่าวตามความเป็นจริงแล้ว คดีพระยอกเมืองขวางนี้เป็นคดีอาชญากรรม และทำร้ายร่างกายรวมกัน² แต่คดีพระยอกเมืองขวางกลับกลายเป็นคดีความเมืองระหว่างประเทศไปได้ ทั้งนี้เห็นได้จากกรณีที่ประเทศไทยต้องมีการเจรจาทางการทูตระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลฝรั่งเศสอีกหลายครั้ง นอกจากการพิจารณาคดีในศาล จนเป็นที่พอใจพระยอกเมืองขวางที่ถูกลี้ภัยหลบหนีมาลงโทษ

ลักษณะพิเศษของคดีพระยอกเมืองขวางที่สำคัญคือ คดีนี้เป็นคดีเรื่องเดียวที่จำเลยถูกกล่าวหา ฟ้องร้อง ในคราวแรกครั้งเดียวกันนี้ในศาลถึง 2 ครั้ง และ 2 ศาล

¹ สุวิทย์ จิตรศาสตร์ ความสัมพันธ์ไทย - ฝรั่งเศส ร.ศ. 112 - 126 การเสียดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง หน้า 103.

² ร.ท.อ. สวรรุ สุริสวัสดิ์ (บุษบารวม) รวมกฎหมายอาญา ทั้ง 6 ฉบับ (มาตรา 288) หน้า 142 - 146.

ซึ่งตามองตามหลักการในกฎหมายอาญาแล้ว น่าจะเป็นวิธีการที่ขาดความถูกต้อง เพราะ
 ไม่มีใครที่ควรจะต้องลงโทษสำหรับความผิดเดียวกันถึงสองครั้ง* แต่เมื่อเกิดคดีพระยอดเมือง-
 ขวางขึ้น และประเทศไทยยังได้รับการบีบคั้น ช่มชู้จากฝรั่งเศส รัฐบาลไทยจึงต้องยอมนำ
 คดีขึ้นศาล ทำให้คดีพระยอดเมืองขวางกลายเป็นคดีประวัติศาสตร์ไป สำหรับคดีพระยอด-
 เมืองขวางนี้ ฝรั่งเศสได้เข้าแทรกแซง บีบบังคับรัฐบาลไทยทำในสิ่งที่ไม่พึงประสงค์
 ฝรั่งเศสช่มชู้ด้วยวิธีการที่ไม่เป็นธรรม จนเป็นเหตุให้คนไทย คือ พระยอดเมืองขวางต้องรับ
 โทษ เหตุการณ์นับเป็นเหตุการณ์ที่ระทมกระเทือนความรู้สึกของคนไทยมาก

อย่างไรก็ดี คดีพระยอดเมืองขวางก็เป็นเหตุการณ์ในอดีตที่ล่วงเลยมานาน
 มาในสมัยที่จึงมีผู้กล่าวถึงกันบ่อยมาก หรือถ้าจะกล่าวก็แต่เพียงผิวเผินเห็นได้จากหนังสือตำรา
 คาง ๆ ที่มีผู้แต่งขึ้นมาเพื่อใช้สำหรับการศึกษาค้นคว้า ก็จะกล่าวถึงคดีนี้อย่างผิวเผิน ไม่เจาะ
 ลึกลงไปเพราะคดีนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของเหตุการณ์ที่สำคัญ ๆ ในช่วงนั้น คือ วิกฤติการณ์สยาม
 ร.ศ. 112 ** ที่ฝรั่งเศสส่งเรือรบเข้ามาปิดปากอ่าวของไทย ทั้งนี้จึงเป็นเรื่องที่ควรทำการ

*
 กระจายละเอียดได้จาก พระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความ-
 อาญา พุทธศักราช 2477 หน้า 29.

**
 วิกฤติการณ์สยาม ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ-
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเหตุการณ์ที่ระทมกระเทือนระหว่างไทยกับฝรั่งเศสบริเวณอ่าวไทย
 อย่างรุนแรง เป็นผลให้ประเทศไทยต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ได้แก่บริเวณ หลวงพระบาง
 เขื่อนมรดก กระจะตะบอง ทะเลสาบเขมรและเกาะแก่งทั้งหลายในแม่น้ำโขง ซึ่งนับเป็นการเสีย
 ดินแดนมากที่สุด กระจายละเอียดได้จาก สุวิทย์ วีระศาสตร์ ล.ค. หน้า 174, 197.

ศึกษาเรื่องราวอย่างละเอียดลึกซึ้งถึงประเด็นปัญหา ตลอดจนแนวนโยบายต่าง ๆ ของประเทศ ในการที่ท้องปฏิบัติเพื่อความมั่นคงปลอดภัยของชาติเป็นสำคัญ.

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาดังสาเหตุ ปัจจัยการแสวงหาอาณานิคมของฝรั่งเศสในเขตเอเชีย-ตะวันออกเฉียงใต้ และประเทศไทย
2. เพื่อศึกษาดังความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในสมัยรัชกาลที่ 5
3. เพื่อศึกษาดังคดีพระยอดเมืองขวาง เจ้าเมืองคำม่วน สาละสำคัญของคดี การจกทั้งศาลเพื่อทำการพิจารณาคดี การพิจารณาคดี และผลของการพิจารณาคดี

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ผลจากการศึกษาค้นคว้า ทำให้เกิดความรู้ในสาขาของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และประเทศไทยในขณะที่ถูกคุกคามดินแดนและอธิปไตย จากการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศส
2. ผลจากการศึกษาค้นคว้าจะทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ดียิ่งขึ้น
3. ผลจากการศึกษาค้นคว้า ทำให้ทราบถึง สาละสำคัญของคดี การจกทั้งศาลพิจารณาคดี การพิจารณาคดี และผลกระทบจากคดีที่มีต่อความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

1. ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ทั้งแกสมัยอยุธยา จนถึงช่วงก่อนเกิดวิกฤติการณ์สยาม ร.ศ. 112
2. ศึกษาถึงคดีพระยอดเมืองขวาง จนถึงผลกระทบจากคดีที่มีต่อประเทศไทย ในสมัยรัชกาลที่ 5

ข้อสมมติฐานของการศึกษาค้นคว้า

1. ฝรั่งเศสเข้าคุกคามดินแดน และอธิปไตยของไทยนั้น มีผลมาจากการ
 ดำเนินนโยบายการล่าอาณานิคม และการแสวงหาประโยชน์จากประเทศในอาณานิคมของ
 ตน

2. ผลจากคดีพระยอกเมืองขวาง จะนำประเทศไทยไปสู่วิกฤติการณ์สยาม
 ร.ศ. 112

วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าดำเนินการตามวิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical
 Reserch) เสนอรายงานแบบพรรณาวเคราะห์ (Analytical Description)
 โดยอาศัยข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) และเอกสารชั้นรอง
 (Secondary Sources)

แหล่งการศึกษาค้นคว้า

1. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
2. หอสมุดแห่งชาติ
3. กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ
4. หอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
5. หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร
6. หอสมุด มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก
7. ห้องสมุดชมรมประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก
8. หอสมุดวิทยาลัยครูพิษณุโลก พิษณุโลก

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสก่อนสมัยเกิดคดีพระยอดเมืองขวาง

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสมีมาช้านานแล้ว เริ่มตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งในสมัยนั้นไทยกับฝรั่งเศสมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน แต่ต่อมาความสัมพันธ์นั้นก็ถึงซึ่งถึงไประยะหนึ่ง ด้วยเหตุผลทางการเมืองภายในของทั้งสองประเทศ จนเมื่อมาถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยได้เปิดประเทศติดต่อกับชาติตะวันตก ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสจึงได้เริ่มต้นขึ้นอีกครั้งหนึ่ง แต่ความสัมพันธ์ต่อกันในครั้งนี้ต่างไปจากความสัมพันธ์ในสมัยอยุธยา เพราะว่าฝรั่งเศสได้ดำเนินนโยบายที่ก้าวร้าว อันเนื่องมาจากนโยบายการล่าอาณานิคม เป็นผลให้ไทยกับฝรั่งเศสต้องกระทบกระทั่งกันอย่างรุนแรง นำไปสู่ปัญหาหลายประการ

1.1 ความสัมพันธ์กับฝรั่งเศสในสมัยอยุธยา

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในสมัยอยุธยา ได้เริ่มต้นขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ ด้วยเหตุผลที่ว่า ไทยเริ่มไม่ไว้วางใจอิทธิพลของฮอลันดาที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ถึงกับที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงมีพระราชดำริเป็นครั้งแรกว่า ท้องการที่จะได้ฝรั่งเศสไว้เป็นพันธมิตร เพื่อเป็นกำลังหนุนหลังอำนาจ ของชาวฮอลันดา * ไทยจึงได้ดึงฝรั่งเศสเข้ามา

* ปัจจุบันคือ เบนเรอร์แลนค์ กูรายละเอียดยุคใน สมัย อัญมณราชชน การทูต ของไทยสมัยอยุธยา หน้า 76.

เพื่อคนอำนาจขอตัวตัวเอง และสำหรับคนที่ฝรั่งเศสเข้ามาติดต่อกับไทยเพราะต้องการเผยแพร่งานศาสนาเป็นสำคัญ ส่วนทางการเมืองและการค้านั้น ฝรั่งเศสจะได้เข้าแทรกแซงในภายหลัง

ชาวฝรั่งเศสพวกแรกที่เข้ามา คือ สังฆราชแห่งเบริช (Beryte) ชื่อ ลามอทท์ ลังแบร์ต (La Motte Lambert) พร้อมด้วยบาทหลวงอีก 2 รูป เข้ามาในปี พ.ศ. 2205 ¹ เมื่อเห็นว่าสมเด็จพระนารายณ์ไม่ทรงกีดกันการเผยแพร่งานศาสนาคริสต์ คณะบาทหลวงฝรั่งเศสจึงคิดเอาอยุธยาเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่งานศาสนาคริสต์ แต่ทว่าต้องถูกขัดขวางอยู่เสมอจากโปรตุเกส ดังนั้นคณะบาทหลวงจึงได้ขอร้องไปยังสันตปาปาที่กรุงโรมให้ทรงช่วยเหลือไม่ให้โปรตุเกสขัดขวางการเผยแพร่งานศาสนาในอยุธยา และในปี พ.ศ. 2207 ได้มีคณะบาทหลวงฝรั่งเศสเดินทางเข้ามาในไทยอีกชุดหนึ่ง นำโดยสังฆราชแห่งเฮลิโอบีทิส (Helyopolis) ชื่อ ปัลลู (Pallou) และบาทหลวงอีก 4 รูป เข้ามารวมเผยแพร่งานศาสนาด้วย

ในการที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงสนับสนุนการเผยแพร่งานศาสนาคริสต์ พระองค์ก็ไม่ทรงคิดที่จะเปลี่ยนศาสนาเลย บาทหลวงเคอ บัวซีร์ ได้กล่าวว่า " สมเด็จพระนารายณ์ทรงฟังคำบรรยายเหล่านี้ด้วยความอดทนเป็นอย่างยิ่ง " ³ และจากการที่สมเด็จพระนารายณ์

1 พงศนิพนธ์ สุขขจร ประวัติศาสตร์ไทย หน้า 183.

2 ล.ก. หน้า 184.

3 สันต์ ท. โกมลบุตร (แปล) จดหมายเหตุรายวันของบาทหลวงเคอ บัวซีร์ หน้า 29.

ทรงสนับสนุนให้ชาวฝรั่งเศสเข้ามาในอยุธยา ทำให้มีชาวฝรั่งเศสเดินทางมาอยุธยาเรื่อย ๆ ทั้งนี้รวมถึงพ่อค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศสด้วย และในปี พ.ศ. 2223 ฝรั่งเศส จึงได้ตั้งสถานการค้าขึ้นที่อยุธยา โดยมีผู้อำนวยการบริษัท คือ นายเดสแลงส์บุโร¹ (Des laimburote) และในปีเดียวกันนี้ ไทยได้ส่งคณะทูตไปฝรั่งเศสชุดแรก แต่ปรากฏว่าไปไม่ถึงฝรั่งเศสเพราะเรือเกิดอับปางก่อน สมเด็จพระนารายณ์จึงได้ส่งคณะทูตไปเป็นครั้งที่ 2 โดยมีราชทูต 2 คน คือ ขุนพิชัยวาหิต และ ขุนพิชิตโมหรี การส่งทูตไปครั้งนี้ก็เพื่อสอบสวน เรื่องการสูญหายของคณะทูตชุดแรก และเจริญสัมพันธไมตรีกับฝรั่งเศสให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น คณะทูตชุดนี้ได้เดินทางกลับพร้อมคณะทูตฝรั่งเศส ภายใต้การนำของราชทูต เชอวาเรีย เทอโชมองต์ (Chevalier de Chaumont) และผู้ที่ทำให้คณะทูตชุดนี้มีความสำคัญ คือ คอัสแตนท์ ฟอลคอน * (Constantin Phaulkon)

เมื่อคณะทูตชุดนี้เดินทางมาถึงอยุธยาในวันที่ 23 กันยายน พ.ศ. 2228² ปรากฏว่าได้รับการต้อนรับจากไทยอย่างดีที่สุด แต่ฝรั่งเศสก็ของประสมกับปัญหาที่สำคัญ คือ การเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ เพราะเหตุว่า ขรรมนิยมในการเข้าเฝ้าของไทยกับ ฝรั่งเศสนั้นต่างกัน ในที่สุดไทยยินยอมให้ราชทูตไม่ทองหมอบคลานเข้าไปอยู่หน้าพระที่นั่งตาม ขรรมนิยมไทย แต่ก็มีใบบอกยอมให้ราชทูตทองมายืนค้ำพระเศียรของพระมหากษัตริย์ไทย

¹ ไพฑูรย์ มีกุล ประวัติศาสตร์ไทย หน้า 248.

* หมายถึงออกอุกวิไชยเขนทร์ ซึ่งเป็นบุคคลที่มีประวัติน่าสนใจ เป็นผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 มาก และนอกจากนี้ยังเป็นผู้ที่มีส่วนสนับสนุนให้ฝรั่งเศสเข้ายึดครองไทย ดูรายละเอียดใน พงศ์อินทร์ สุขขจร ล.ด. หน้า 185 - 187.

² ถนอม อานามวัฒน์ ประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยเริ่มแรกถึงสิ้นอยุธยา หน้า 211.

สมเด็จพระนารายณ์ทรงแก้ความทรงอกรับพระราชสาส์นทางพระบัณฑูร แต่เป็นที่น่าสัง-
เกตว่า ทำไม ราชทูตเคอ โทมมอนด์ไม่ยื่นคัมพาทองให้สูงขึ้นไปอีก เพื่อไม่ให้สมเด็จพระ
นารายณ์ของกัมลงมารับ และที่สำคัญคณะทูตชุดนี้ เข้ามาติดต่อกับไทยด้วยจุดประสงค์อะไร
ซึ่งก็พอสรุปได้ว่า ฝรั่งเศสมีจุดประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่คริสตศาสนาโรมันคาทอลิกให้เจริญยิ่งขึ้นต่อไป
2. เพื่อเปลี่ยนศาสนาของสมเด็จพระนารายณ์ ถ้าสามารถทำได้
3. เพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างไทยกับฝรั่งเศส

ราชทูต เคอ โทมมอนด์ ได้พยายามชักชวนสมเด็จพระนารายณ์ให้ทรงยอมเปลี่ยน
ศาสนา แต่ไม่สำเร็จ ซึ่งพอลคอนเองก็ทราบดี แต่พอลคอนก็ยังพยายามดึงให้ฝรั่งเศสเข้ามา
ติดต่อกับไทยอย่างใกล้ชิด อย่างไม่รู้ดี สมเด็จพระนารายณ์ก็ยังคงอุปถัมภ์คริสตศาสนาเหมือน
เดิม ในเรื่องนี้เห็นว่าพอลคอนเป็นผู้ที่เข้าใจดีที่สุด เพราะถ้าหากสมเด็จพระนารายณ์ทรง
ยอมเปลี่ยนศาสนา ขุนนางไทยย่อมไม่พอใจ โดยเฉพาะการกระทำของพอลคอนที่มักใหญ่
ไม่สูง ทำให้เป็นที่เกลียดชังของบรรดาขุนนาง¹

ถึงแม้ว่าฝรั่งเศสจะไม่ประสบผลในการชักจูงให้สมเด็จพระนารายณ์ทรง เปลี่ยน
ศาสนา แต่ฝรั่งเศสก็ประสบผลสำเร็จทางด้านการค้า ได้มีการเซ็นสัญญากัน 2 ฉบับ ทาง
ศาสนา และการค้าอย่างละฉบับ โดยมี เซอวาเดีย เคอ โทมมอนด์ เป็นผู้ลงนามฝ่าย

¹ พงศอนันท์ สุขขจร ล.ก. หน้า 188.

ฝรั่งเศส และพระพุทธรูปแห่งภักดีศรีสุเรนทรเสนา * เป็นผู้ลงนามฝ่ายไทย ** สัญญาทั้ง 2 ฉบับ มีสาระสรุปได้ดังนี้

สัญญาทางศาสนา มีรายละเอียดดังนี้

1. สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงอนุญาตให้บาทหลวงสอนศาสนาได้ทั่วพระราชอาณาเขต และทรงอนุญาตให้ราษฎรของพระองค์ฟังคำสั่งสอนได้ตามความพอใจ โดยห้ามเจ้าหน้าที่บ้านเมืองฝ่ายไทยข่มเหงบาทหลวงไม่ว่ากรณีใด ๆ และมีข้อแม้ว่า บาทหลวงจะสั่งสอนให้ราษฎรไทยตั้งชื่อต่อรัฐบาลและกฎหมายไทยไม่ได้
2. เป็นการคุ้มครองคนไทยซึ่งสนใจที่จะว่าเรียนกับบาทหลวง เพื่อป้องกันการถูกชักชวนไม่ให้มีการเล่าเรียน
3. ทรงอนุญาตให้คนไทยที่นับถือศาสนาคริสต์ หยุดการทำงานต่าง ๆ ได้ในวันอาทิตย์และวันนักขัตฤกษ์ของศาสนาคริสต์
4. พระเจ้าแผ่นดินไทยทรงอนุญาตให้เจ้าหน้าที่ซึ่งสังฆราชได้เป็นผู้เสนอขึ้นมา

* หมายถึง พลคอง ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งนี้

** สมเด็จ อุมานราชชน ให้ความเห็นที่สัญญาฉบับนี้ไม่ควรใช้คำว่า *treaty* เพราะมีลักษณะเป็นข้อตกลง (Convention) มากกว่า *treaty* ฎรายละเอียดใน สมเด็จ อุมานราชชน ล.ค. หน้า 81.

และพระเจ้าแผ่นดินไทยเป็นผู้อนุมัติ เป็นผู้พิจารณาพิพากษาคดีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างพวก
 เขาริศด้วยกัน และเพื่อมิให้มีการโต้เถียงและฟ้องร้อง ก่อให้เกิดคดีคดียืดเยื้อ ผู้พิพากษา
 ผู้นี้จะได้ปรึกษาขอความเห็นจากผู้พิพากษาของพระเจ้าแผ่นดินไทยด้วย เพื่อมิให้มีการอุทธรณ์
 อีกต่อไป¹

สัญญาทางการค้า มีรายละเอียดดังนี้

1. พระเจ้ากรุงสยามทรงอนุญาตให้บริษัทฝรั่งเศสตั้งห้างไต่ถามความประสงค์
 ของบริษัท

2. พระเจ้ากรุงสยามทรงอนุญาตให้บริษัทฝรั่งเศสทำการค้าภายในพระราช-
 อาณาเขตใดโดยไม่ต้องเสียภาษีขาเข้า ขาออก แต่บริษัทจะต้องยอมให้เจ้าพนักงานค่าน
 ภาษีตรวจค้นของไต่ถามธรรมเนียม

เจ้าพนักงานและคนใช้ของบริษัทจะเอาสินค้าของบริษัทหรือบุคคลอื่น ๆ ออก โดย
 อางนามของบริษัทฝรั่งเศสไม่ได้ และถ้ามีผู้กระทำความผิดสัญญาแล้ว สิทธิต่าง ๆ ที่ได้พระ-
 ราชทานให้แก่บริษัทนั้น ต้องถูกยกเลิก จนกว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะพิพากษาคัดสิน

บริษัทมีสิทธิที่จะซื้อหรือขายสินค้าต่าง ๆ ไต่ถามชอบใจ แต่ถ้าพระเจ้ากรุงสยาม
 มีพระราชประสงค์ในสินค้าเหล่านั้นสำหรับใช้ในราชการแล้ว พระเจ้ากรุงสยามจะต้องเลือก
 สินค้านั้น ๆ ไว้ก่อน

¹ ถนน อานามวัจน์ ด.ก. หน้า 217 - 218.

3. สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามจะทรงยกเว้นการเก็บภาษีขาเข้า และขาออก
 ก่อสินค้าทุกชนิดที่บริษัทนำเข้ามาในเรือท่า่งประเทศ เพื่อการใช้ของบริษัทเอง
4. บริษัทได้รับอนุญาตที่จะนำสินค้าเข้าไปในที่ซึ่งยังไม่เคยกระทำเลย และ
 ที่จะเข้าเรือมากน้อยเท่าใดก็ได้ตามต้องการ และให้มีสิทธิต่าง ๆ ดังระบุไว้ในข้อ 3.
5. ถ้าคนฝรั่งเศษซึ่งไม่ได้รับราชการอยู่กับพระเจ้าแผ่นดินไทย หรือต่อคน
 ฝรั่งเศษด้วยกัน บริษัทมีสิทธิที่จะเปรียบเทียบและพิจารณาคดี และที่จะลงโทษผู้กระทำผิด
 ถ้าหากฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดคัดค้านคำพิพากษาของบริษัท และอุทธรณ์ต่อเสนาบดีไทย เพื่อความ
 ยุติธรรม ให้ขอคำพิพากษาของบริษัทไว้จนกว่าจะได้รับคำสั่งจากพระเจ้าแผ่นดิน และถ้าหาก
 ว่าคนฝรั่งเศษกระทำการใด ๆ ต่อชาวพื้นเมือง ให้บริษัทมีสิทธิเข้าร่วมในการพิจารณาพิพากษา
 คดีตามกฎหมายของบ้านเมือง แต่จะเป็นการดีกว่าถ้าหากพระเจ้าแผ่นดินจะแต่งตั้งผู้พิพากษา
 ขึ้นผู้หนึ่ง เพื่อตัดสินคดีโดยเร็ว เพื่อคนของบริษัทจะได้ไม่ต้องทุกข์ท้อขาย
6. สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินไทยทรงอนุญาตให้บริษัทมีสิทธิแต่เพียงผู้เดียวเท่านั้น
 ในการค้าคิงกูในเกาะกลาง และดินแดนขึ้นกับเกาะกลาง ชาวอื่นจะมาก้าไม่ได้เลย แต่
 ให้บริษัทสร้างสถานีการค้าขึ้นที่นั่นได้ แต่มีเงื่อนไขว่าบริษัทจะต้องเสนอแผนผังต่อเสนาบดีก่อน
 เพื่ออนุมัติ และแผนผังจะคงไม่เปลี่ยนแปลงเลย นอกจากบริษัทจะทอมนำสินค้าที่ประชาชน
 ต้องการไปยังเกาะกลาง ถ้าบริษัทไม่กระทำตามนี้ ประชาชนมีสิทธิที่จะทำการค้าขายกับ
 คนชาติอื่น ๆ ได้โดยบริษัทจะทอมนำได้
7. บริษัทมีสิทธิที่จะเปิดสถานีการค้าขึ้นในที่ใด ๆ ที่บริษัทพิจารณาเห็นว่า
 เหมาะสำหรับการค้าภายในพระราชอาณาจักรไทย แต่มีเงื่อนไขว่าจะต้องได้รับความเห็นชอบ
 จากเสนาบดีไทยก่อน และจะไม่ทำการก่อสร้างใด ๆ ก่อนได้รับอนุญาต

๘. กับกันเรือของบริษัท ที่เรือขึ้นฝั่งประเทศไทย มีสิทธิที่จะเก็บสิ่งของใด ๆ ของเขาจากเรือแตกได้ตามชอบใจ

๙. สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามยกเมืองสงขลา และเมืองขึ้นของสงขลา พระราชทานแก่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และพระราชทานพระราชานุญาตให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส สร้างป้อมหรือหอคอยไว้ในเมืองสงขลาได้แล้วแก่พระทัย¹

จากสัญญาทำให้เกิดปัญหาว่า เราจะได้ผลประโยชน์อะไรจากการค้ากับฝรั่งเศส เพราะฝรั่งเศสได้เปรียบเรามาก เราเองก็ไม่สามารถที่จะเก็บภาษีได้ นอกจากนั้นบริษัท ยังได้รับอภิสิทธิ์ในการค้าขายกับที่เมืองถลางด้วย แต่สำหรับการยกเมืองสงขลาให้ฝรั่งเศส เป็นเรื่องที่ไทยเรายังไม่เคยทำมาก่อน จึงทำให้ภาคคิดว่า ฝรั่งเศสดำเนินการอย่างไรไทย จึงยอมยกเมืองสงขลาให้ และเมื่อคณะทูต เคอ โชมองต์ เจริญสำเร็จเรียบร้อยจึงเดินทาง กลับฝรั่งเศส

และในวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2228 ไทยได้จัดคณะทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับ ฝรั่งเศส มีออกพระวิสุทธสุนทร* เป็นราชทูต ออกหลวงถวัลยราชไมตรี เป็นอุปทูต ออกขุนวิศาลวาจา เป็นตรีทูต²

¹ ถนน อานามวัฒน์ ล.ก. หน้า 218 - 219.

* หมายถึง โภษาธิบดี (ปาน)

² ถนน อานามวัฒน์ ล.ก. หน้า 221.

เป็นคณะทูตที่ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 กวญ และคณะทูตก็ได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่าง
 ที่ดีที่สุด จากนั้นเมื่อเดินทางกลับประเทศไทยก็ได้ส่งทูตมาทักทายคณะทูตของไทย นำโดย เกอ
 ลาลูแบร์ (de La Loubere) และเซเบเรต์ (Ceberet) การที่ฝรั่งเศสส่งคณะทูต
 มาครั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่า คณะทูตชุด เกอ โชมองต์ เจรจาไม่สมความมุ่งหมาย ดังนั้น
 ทูตฝรั่งเศสชุดนี้จึงเข้ามาเพื่อเจรจาและทำสัญญาทางการค้าใหม่กับไทยอีกฉบับหนึ่ง และใน
 การเจรจาดังนี้ เซเบเรต์เป็นผู้เจรจาเพราะเชี่ยวชาญทางด้านการค้า ไทยเองก็ไม่ค่อย
 ยินยอมทำตามความต้องการของฝรั่งเศส แต่ในที่สุดก็ได้มีการเซ็นสัญญากันในปี พ.ศ. 2230¹
 ซึ่งสัญญาฉบับนี้ให้สิทธิแก่ฝรั่งเศสในการค้าขายโดยไม่ต้องเสียภาษี ให้สิทธิพิเศษในการ
 พินาศภาคนี้เกี่ยวกับคนฝรั่งเศส และยอมยกเกาะหน้าเมืองมะริดให้ฝรั่งเศส แต่เมื่อลาลูแบร์
 เดินทางกลับ ฝรั่งเศสก็ส่งทหารมาในปีถัดไป พร้อมกับมีคำสั่งให้นายพล เคฟาร์ช ยึดเมือง
 บางกอก และ เพชรบุรีให้ได้

อีกทั้ง เหตุการณ์ประจวบกับสมเด็จพระนารายณ์ประสูติที่ลพบุรี ฟอลคอนจึงชวน
 เคฟาร์ชไปลพบุรี เพื่อคุมสถานการณ์ แต่เมื่อไปถึงอยุธยาก็ได้ข่าวว่าสมเด็จพระนารายณ์
 สวรรคตแล้ว จึงไม่กล้าเข้าหาไป เคฟาร์ชได้พบลึงฆราวาสปาฐ์ซึ่งไม่ชอบฟอลคอนเท่าใด
 นัก จึงฆราวาสปาฐ์ได้แนะนำให้เคฟาร์ชกลับบางกอก เคฟาร์ชก็ทำตาม ส่วนทางลพบุรีพระ
 เพทราชาได้ทำรัฐประหารจับฟอลคอนประหารชีวิต และเรียกให้เคฟาร์ชนำกองทหารขึ้นไป
 ลพบุรี แต่เคฟาร์ชไม่ยอมและตั้งป้อมต่อสู้ที่บางกอก ขณะนั้นทหารฝรั่งเศสอีกกลุ่มหนึ่งมุ่งมา
 ยังไทยแต่ยังไม่ทันถึง เหตุการณ์ต่างอยุธยาถึงสงบแล้ว

¹ ถนนอม อารามวัฒน์ ล.ค. หน้า 223.

ทหารไทยกับฝรั่งเศสได้ปะทะกันที่บางกอกและมะริค ต่อมาเฟราร์ชยอมแพ้ และยอมเดินทางกลับฝรั่งเศส ส่วนบาทหลวงคาซาร์คซึ่งได้เดินทางกลับไปฝรั่งเศสได้เดินทางกลับมายูรยาอีกครั้ง เพื่อนำพระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 มาถวายแก่สมเด็จพระเพทราชา แต่พระองค์ไม่ยอมให้เขาเฝ้า ทรงอ้างเรื่องไว้ถึง 10 ปี จึงไปรบกเกล้า ๆ ให้เข้าเฝ้า

นับจากรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชา ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสได้หยุดชะงักไปช่วงระยะเวลาหนึ่ง แต่ก็กลับมามีการติดต่อกันอีกในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ แต่ดูเหมือนว่าฝรั่งเศสเองไม่เต็มใจนักในการผูกสัมพันธ์ต่อกัน อีกทั้งฝรั่งเศสต้องทำสงครามทางยุโรป ความสัมพันธ์ไทยกับฝรั่งเศสจึงยุติลงและจะมารื้อฟื้นอีกครั้งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสช่วงก่อนเกิดวิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. 112

ไทยกับฝรั่งเศสได้เริ่มความสัมพันธ์กันอีกครั้งหนึ่งในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นระยะที่ประเทศไทยเริ่มมีการติดต่อกับชาติตะวันตก เพราะพระองค์จะพยายามปรับปรุงประเทศและทำการค้ากับประเทศตะวันตก พระองค์จึงอนุญาตให้เซอร์ จอห์น บาวริง ราชทูตอังกฤษเข้ามาทำสัญญาเป็นชาติแรก อังกฤษจึงเข้ามาตั้งกงสุลในกรุงเทพฯ และค้าขายกับทางประเทศ ส่วนไทยเองต้องเสียผลประโยชน์ในการเก็บภาษีอากร และการเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต แต่ต่อมาภายหลังสหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสก็ได้ทำสัญญาอย่างเกี่ยวข้องกับไทย

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสจะเห็นว่าแตกต่างไปจากความสัมพันธ์กับชาติอื่น ๆ เนื่องจาก ไทยกับฝรั่งเศสได้มีการฟื้นฟูสัมพันธไมตรีกันใหม่ หลังจากได้หยุดชะงัก

ไประยะหนึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา การที่ได้มีสัมพันธกับฝรั่งเศสใหม่ในครั้งนี้ จึงเป็นการที่ไทยเข้าเอาชาติมหาอำนาจตะวันตกเข้ามาคานอำนาจของอังกฤษ หลังจากที่ไทยได้ทำสนธิสัญญาเบอร์นี เมื่อปี พ.ศ. 2369 ทั้งนี้รวมถึงสัญญาทางการค้าที่ไทยทำกับสหรัฐอเมริกาในปี พ.ศ. 2376 ด้วย¹ ต่อมาอีก 7 ปี ได้มีการติดต่อกับกงสุลฝรั่งเศสที่สิงคโปร์ เพื่อที่จะสถาปนาความสัมพันธ์ทางการค้ากับฝรั่งเศส แต่ไม่ได้รับการสนองตอบ เชื่อว่า การติดต่อกครั้งนี้ คงจะถูกผลักดันจากทางการเมืองมากกว่าทางค้าเศรษฐกิจ เห็นได้จาก การที่ไทยยอมให้เรือรบฝรั่งเศสเข้ามาในกรุงเทพฯ ได้บ้าง แต่ดูเหมือนว่าในระยะนั้น ฝรั่งเศสจะสนใจเงินมากกว่าไทย

หลังจากที่ไทยได้ทำสนธิสัญญามิตรไมตรีกับอังกฤษแล้ว ต่อมาในปี พ.ศ. 2399 ฝรั่งเศสได้ส่ง มงซิเออร์ เดอ มงตีญี (Monsieur de Montigny) เป็นทูตเข้ามาเพื่อเจรจาทำสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้ากับฝรั่งเศส* โดยยึดแนวทางการทำสัญญาเช่นเดียวกับอังกฤษ

พ.ศ. 2401 ได้เริ่มมีกงสุลฝรั่งเศสประจำที่กรุงเทพฯ เป็นคนแรก คือ คอง เดอ คาสเทลโน และอีก 6 ปีต่อมาได้มีพิธีราชาภิเษกสมเด็จพระนโรดม ฝรั่งเศส

¹ สวรรค์ สุวรรณโชติ ประเทศไทยกับปัญหาเมืองจันทบุรีและตราดที่ฝรั่งเศส
ยึดครองระหว่างปี พ.ศ. 2436 - 2449 หน้า 11 - 12.

* สัญญามิตรไมตรีฝรั่งเศสอ้างว่ามีสิทธิส่งเรือรบเข้ามาได้ ดูได้จาก บังอร
ปิยะพันธุ์ กรุงธนบุรี - รัตนโกสินทร์ หน้า 192.

จึงได้จัดตั้งเวรสังคัมภ์ประจำทนมเปญเพื่อเป็นการ เริ่มคุ้มครอง อารักขาประเทศเขมร¹

ปี พ.ศ. 2410 ไทยส่งพระภานุวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) ไปกรุงปารีส เพื่อทำสัญญากับฝรั่งเศสเรื่องประเทศเขมร ซึ่งในสัญญานี้ไทยยอมรับว่าประเทศเขมรอยู่ใต้อาณาจักรของฝรั่งเศส และฝรั่งเศสยอมให้ไทยปกครองเมืองพระตะบอง และ เมืองเสียมราฐตามเดิม ต่อมาไทยและฝรั่งเศสเริ่มแบ่งเขตชายแดนไทยกับเขมร บริเวณระหว่างทะเลสาบกับแม่น้ำโขง ฝ่ายไทยต้องการให้เมืองตะเปียงกัล หรือจกัล เมืองโซเทียน เมืองมโนไพร และเมืองทวาราชปริวัตร เป็นของไทย²

พ.ศ. 2413 ไทยส่งพระยาราชวรานุกุล (เจ้าพระยารัตนบดินทร บุตรออกกาลยาตมิตร์) ไปราชการที่ไซ่งอนเพื่อเจรจากับฝรั่งเศสเกี่ยวกับปัญหาเขตแดน และภาณีการจับปลาในทะเลสาบ แต่ในนี้เองที่ฝรั่งเศสเริ่มทำสงครามกับเยอรมัน การเจรจามีปัญหาเขตแดนจึงไม่คืบหน้าเท่าที่ควร

และในปี พ.ศ. 2425 ไทยได้ทำสัญญากับฝรั่งเศสเกี่ยวกับการทำทางสาย - โทรเลข ระหว่างกรุงเทพฯ กับ พระตะบอง และช่วงระยะที่ลจากนั้นไปมีบุคคลผู้หนึ่งที่น่าเป็นตัวจักรสำคัญในการทำให้ความมุ่งหมายในการรุกรานไทยเข้าเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสได้บรรลุผลมากกว่าคนอื่น นอกจากนั้นยังเป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่ก่อให้เกิดวิกฤติการณ์สยาม ร.ศ. 112 บุคคลผู้นี้คือ มองซิเออร์ ปาวี รัฐบาลฝรั่งเศสได้ส่งเขาเข้ามาเป็นพนักงานโทรเลข

¹ บังอร ปิยะพันธุ์ ล.ก. หน้า 192.

² ก.

ต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นรองกงสุลฝรั่งเศส ณ หลวงพระบาง และเป็นอัครราชทูตฝรั่งเศส ประจำกรุงเทพฯ ตามลำดับ มองซิเออร์ ปาวิ เป็นผู้วางนโยบายที่จะผนวกดินแดนลาว และส่วนอื่นของไทยให้ตกเป็นของฝรั่งเศส นอกจากนี้ยังเป็นกษัตริย์ไทยต้องทำสงครามปราบพวกฮ่อด้วย

มองซิเออร์ ปาวิ เมื่อได้เป็นอัครราชทูตประจำกรุงเทพฯ แล้ว ได้แทนคุณไทยด้วยการวางลู่อูทางผนวกดินแดนไทยซึ่งได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ชื่อเรียกร่องทาง ๆ รวมทั้งการคุกคามดินแดน เป็นการกระทำของเขาตลอดเวลา ถ้าหากเราวิเคราะห์ดูจะพบว่า มองซิเออร์ ปาวิ น่าจะเป็นเพียงนักล่าเมืองขึ้นที่มีความสามารถเท่านั้น ไม่ควรจะมาดำรงตำแหน่งทางการทูต เพราะเขาไม่ได้มาเชื่อมสัมพันธไมตรีกับไทยเลย ตรงกันข้าม น่าจะเป็นทูตประเภทออกการร้ายมากกว่า เพราะมุ่งทำลายสันติภาพและสัมพันธไมตรีอันดีระหว่างประเทศไทยกับฝรั่งเศสที่เคยมีมาแต่ก่อน มองซิเออร์ ปาวิอาจเป็นบุคคลสำคัญทางการเมืองของฝรั่งเศส แต่สำหรับลาวและไทยแล้วเขาเป็นผู้ออกการร้าย และเป็นศัตรูตัวสำคัญเลยทีเดียว

ทั้งนี้ เราจะพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในระยะหลัง ๆ มา นี้ฝรั่งเศสได้กำเนินนโยบายที่ก้าวร้าวต่อไทยเสมอ โดยมีมองซิเออร์ ปาวิเป็นตัวละครสำคัญ เป็นผลทำให้ไทยกับฝรั่งเศสต้องเกิดการกระทบกระทั่งกันอย่างรุนแรง จนเกิดเป็นวิกฤติการณ์สยาม ร.ศ. 112 ต่อไป

1.3 การดำเนินนโยบายของไทยเพื่อคุ้มครองดินแดน

ในการที่ฝรั่งเศสมีแผนคุกคามประเทศไทย โดยการผนวกดินแดนเข้าเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส การส่งทหารเข้ายึดครองทำการรุกรานชายแดนของประเทศไทยเองก็ได้อำนาจการป้องกันดินแดนอย่างเข้มงวดโดยตลอด แต่เนื่องจากไทยเองเป็นประเทศเล็ก ๆ มีอาวุธและทหารน้อย ดังนั้นในการป้องกันดินแดนจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำด้วยความระมัดระวัง เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการกระทบกระทั่งกับฝรั่งเศส อันจะทำให้ไทยเราเป็นฝ่ายเสียเปรียบ และถึงแม้ว่าก่อนที่ไทยจะดำเนินการใด ๆ ลงไป เราทราบแผนการณของฝรั่งเศสได้เป็นอย่างดี แต่เป็นเรื่องยากที่เราจะหน่วงเหนี่ยวฝรั่งเศสได้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงต้องทรงดำเนินนโยบายยอมเสียดินแดนให้น้อยที่สุด และเชื้อการคุ้มครองดินแดน ไทยได้ดำเนินนโยบาย 3 ประการ ดังนี้¹

1.3.1 การดำเนินนโยบายทางการทหาร

เพื่อสนับสนุนให้การสู้รบเข้มแข็งยิ่งขึ้น กรมยุทธนาธิการได้จัดส่งนายร้อยและนายสิบ ขึ้นไปตั้งกองฝึกทหารแบบใหม่ที่นครจำปาศักดิ์ เมืองอุบลราชธานี เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2431 เมื่อใช้การได้มากพอสมควรแล้ว จึงจัดแยกย้ายพร้อมกรมการ เมืองรักษาคำทางชายพระราชอาณาเขตตามจุดต่าง ๆ ด้านตะวันออกตามแนวภูเขาแดนลาวที่กั้นกับญวน รวมทั้งจุดที่เคยรักษามาแต่เดิมแล้วและได้ตั้งข้าหลวงไปจัดราชการในที่ต่าง ๆ ราว 7 หัวเมือง

¹ สุจริตถาวรสุข วรรณกรรมไทยคดีพระยอดเมืองขวาง หน้า 48 - 50.

ใน พ.ศ. 2432 มงซิเออร์ ปาวี พร้อมชาวฝรั่งเศส 15 นาย ได้เข้าสำรวจแผนที่ในพระราชอาณาเขตที่ติดต่อกับแดนญวน ฝ่ายไทยก็จัดพนักงานกรมแผนที่พร้อมข้าหลวงรักษาพระราชอาณาเขต ทำแผนที่ติดต่อกับฝ่ายฝรั่งเศสด้วย ระหว่างนี้อังกฤษเกรงหลวงพระบางจะตกเป็นของฝรั่งเศส ได้มีการเจรจากับฝรั่งเศส มงซิเออร์วักคิงทง อัครราชทูตฝรั่งเศสประจำลอนดอนรับรองว่า หลวงพระบางเป็นของสยาม

1.3.2 การทำเนนนโยบายทางการปกครอง

เนื่องจากการปกครองในดินแดนชายพระราชอาณาเขตในสิบสองจุไทย แคนลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง และหัวเมืองกำมในเขมมา เราปกครองแบบโบราณมีลักษณะเป็นเมืองประเทศราช จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จัดข้าหลวงไปปกครอง แยกเป็น 4 บริเวณ คือมีข้าหลวงนครจำปาศักดิ์ปกครองหัวเมืองลาวตะวันออก ข้าหลวงเมืองอุบลราชธานีปกครองหัวเมืองลาวกาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ ข้าหลวงเมืองหนองคายปกครองหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ ข้าหลวงเมืองนครราชสีมาปกครองเมืองลาวกลาง

ในปี พ.ศ. 2434 ทางรัฐบาลได้จัดการปกครองบริเวณดังกล่าวแล้วใหม่ ตั้งพระเจ้านองยาเชอ 3 พระองค์ไปทำการปกครองบริเวณดังกล่าวนี้เพื่อให้กระชับยิ่งขึ้นและปกครองอย่างหัวเมืองชั้นในเพื่อติดอำนาจ และเพื่อจะเปลี่ยนราชการปกครองให้เป็นสยามราชอาณาจักรกันหนึ่งอันเดียวกัน ข้าหลวงต่างพระองค์ซึ่งเป็นพระเจ้านองยาเชอทั้ง 3 พระองค์ประกอบด้วย กรมหลวงวิจิตรปรีชากร เป็นข้าหลวงใหญ่หัวเมืองลาวกาว ประทับที่เมืองอุบลราชธานี กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมเป็นข้าหลวงใหญ่หัวเมืองลาวพวน ประทับที่เมืองหนองคาย กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ เป็นข้าหลวงใหญ่หัวเมืองลาวพุงขาว ประทับที่เมืองหลวงพระบาง ข้าหลวงที่กล่าวนี้มีอำนาจบังคับบัญชาทั้งด้านทหารและพลเรือน ดำเนินการ

ปกครองแผนใหม่ ควบคุมดูแลป้องกันพระราชอาณาเขตอย่างใกล้ชิด และต้องรีบรายงานไปยังรัฐบาลทางกรุงเทพฯ โดยพลัน เมื่อเกิดเหตุการณ์ร้ายขึ้น โดยเฉพาะต้องป้องกันเขตแดนจากการคุกคามของฝรั่งเศสยิ่งกว่าเรื่องอื่น

1.3.3 การดำเนินนโยบายทางการทูต

ทางการทูตปรากฏว่ารัฐบาลไทยได้เปิดการเจรจากับฝรั่งเศสอย่างถึงขนาดที่พิสูจน์ให้เห็นว่า จีนแค่นั้นที่ฝรั่งเศสยึดครองอยู่ และดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงนั้นเป็นของไทยมาแต่อดีต ขณะนั้นเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศก็คือสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ นับได้ว่าพระองค์ท่านทรงทำหน้าที่อย่างหนักหน่วงและเหน็ดเหนื่อยเป็นอันมาก การจัดทำไทม์ลิตีส์สุดท้ายที่พิมพ์ที่เกียว ยิ่งกว่านั้นระยะนี้ทางรัฐบาลได้จ้างที่ปรึกษา คือ โรแลนด์คิมิน ชาวเบลเยียมมาเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ซึ่งต่อมา คือ เจ้าพระยาอภัยราชามหาบุษยธรรมธร ท่านผู้นี้ได้มีส่วนช่วยราชการแผ่นดินในตอนสำคัญนั้นเป็นอันมาก

การดำเนินนโยบายด้านต่าง ๆ เหล่านี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงวางแผนด้วยความรอบคอบ เพราะชาติอื่น ๆ ในขณะนั้นได้เป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสแล้วเป็นส่วนใหญ่ แต่การดำเนินนโยบายด้านต่าง ๆ เหล่านี้ไม่อาจป้องกันฝรั่งเศสได้ เพราะเหตุว่าไทยมีจุดอ่อนอยู่หลายประการ คือ

1.3.3.1 การก้าวหน้าทางเศรษฐกิจไม่พอ แม้ในสมัยรัชกาลที่ 5 จะได้มีการพัฒนางานด้านเศรษฐกิจ การคลังของประเทศก้าวหน้า เปลี่ยนโฉมจากสมัยโบราณเป็นสมัยใหม่ก็จริง แต่ก็ยังห่างไกลจากชาตินักล่าอาณานิคมผิวขาวเป็นอันมาก และไม่ทันกับเหตุการณ์ ทำให้ใจจ้ายท่านอื่นพัฒนาไม่รวดเร็วเท่าที่ควร

1.3.3.2 การค้อยพัฒนาทางการทหารและการปกครอง งานทางทหารและการปกครองแม้จะเปลี่ยนรูปเป็นสมัยใหม่ แต่ด้วยความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ การคลังยังไม่พอ ทำให้งานด้านนี้ยังไม่ทันเหตุการณ์ การทหารยังไม่อาจเทียบกับชาติมหาอำนาจได้ การปกครองยังมีช่องโหว่ให้ชาตินักล่าอาณานิคมกล่าวอ้าง และยุแหย่เมืองชายพระราชอาณาเขตให้เอาใจออกห่างได้ง่ายอยู่เสมอ

1.3.3.3 ข้าราชการระดับสูงไม่เข้าใจพระบรมราโชบาย เพียงพอ ข้าราชการระดับสูงจำนวนมากยังเดินไม่ทันพระบรมราโชบาย เป็นเหตุให้การปฏิบัติงานผิดพลาดไม่ตรงเป้าหมายบ่อย ๆ ทำให้ฝ่ายฝรั่งเห็นจุดอ่อนและเข้าแทรกแซง

1.3.3.4 ความสามัคคีไม่พอ แม้ว่าข้าราชการส่วนใหญ่จะกลมเกลียวกันดี แต่ก็มีหลายคนไม่ปรองดองกันในเวลาปฏิบัติงานสำคัญ ๆ อาจเนื่องมาจากการอิฉฉาวิชากันก็ได้ ตัวอย่างเช่น เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีและกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม แม้ทัพปราบฮ่อครั้งที่ 3 ก็ไม่ปรองดองกัน¹

1.3.3.5 ข้าหลวงและคณะที่ส่งไปปกครอง เมืองชายพระราชอาณาเขต ไม่ดีพอ แม้จะคัดเลือกบุคคลเพื่อส่งไปปกครอง เมืองชายพระราชอาณาเขต เพื่อรวมจุดศูนย์กลางการปกครองเข้าสู่กรุงเทพ ฯ สำหรับผู้เป็นข้าหลวงสามารถคัดเลือกบุคคลที่เหมาะสมแต่บุคคลระดับรองลงมา โดยเฉพาะตำแหน่งเจ้าเมืองมีจุดอ่อนอยู่ ข้าราชการเหล่านั้น

¹ สุจิตต์ ถาวรวงษ์ ล.ค. หน้า 50 - 51.

ปฏิบัติหน้าที่บกพร่อง โดยการก่อกวนเจ้าประเทศราชบ้าง ก่อขัดขวางบ้าง ปฏิบัติด้วยความเบาปัญญาบ้าง ทำให้ปฏิบัติงานไม่ได้ผลเท่าที่ควร เป็นเหตุให้ฝ่ายตรงข้ามยุแหย่เมือง - ประเทศราชให้อาใจออกห่าง ทำให้ลำบากในการปราบปรามและยุ่งยากในการยึดครองประเทศราชเหล่านั้นไว้ให้ได้ยั่งยืน จุดอ่อนเหล่านี้ แม้จะมีมากในสมัยนั้น แต่เมื่อเราได้เปลี่ยนการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตยแล้ว เราจะพบว่า จุดอ่อนนั้นก็ยังมีอยู่และดูเหมือนว่าจะมีมากขึ้นเหมือนเงาตามตัว

ถึงได้กล่าวมาแล้วถึงความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตก รวมทั้งฝรั่งเศส จะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสได้มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งในการเข้ามาของฝรั่งเศสนั้น เราจะเห็นว่า แยกต่างไปจากชาติตะวันตกอื่น ๆ คือ ฝรั่งเศสเข้ามาติดต่อกับไทย เพราะต้องการเผยแพร่ศาสนา ส่วนทางด้านการเมืองและการค้านั้น ฝรั่งเศสจะเข้าแทรกแซงในภายหลัง และเป็นที่น่าสังเกตว่า ในการที่ไทยติดต่อกับฝรั่งเศส นั้น ไทยจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบฝรั่งเศสอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งฝรั่งเศสได้ดำเนินนโยบายที่แข็งกร้าวกับไทย ฝรั่งเศสพยายามที่จะยึดครองดินแดนของไทยให้ได้มากที่สุด เพื่อให้นโยบายการค้าอาณานิคมในแถบเอเชียอาคเนย์ของฝรั่งเศสประสบผลสำเร็จ แต่ทั้งนี้เนื่องจากพระปรีชาสามารถของผู้นำประเทศ ทำให้ไทยรอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสถึง เช่น ประเทศเพื่อนบ้านอื่น ๆ แต่ทว่าไทยก็ต้องสูญเสียดินแดนบางส่วนไปเพื่อแลกกับเอกราชนั้น

ความขัดแย้งระหว่างไทยกับฝรั่งเศส กับกรณีพระยอกเมืองขวาง เจ้าเมืองคำมวน

ความเป็นมาของพระยอกเมืองขวาง

พระยอกเมืองขวาง เดิมชื่อ ขำ* เป็นคนสกุลยอกเพชร เกิดที่อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ เป็นบุตรของพระยาไกรเพชร พระยอกเมืองขวางมีภรรยา 2 คนหรือ 3 คน ภรรยาหลวงชื่อเต็ม มีบุตร ชิดาคือ นางบุญ นายกลิง บุตรกับภรรยาอื่น คือ นายกล่อม และนางเกลี้ยง¹

การรับราชการ พระยอกเมืองขวางได้เริ่มรับราชการฝ่ายปกครอง กระทรวงมหาดไทย ทำหน้าที่ทั้งทางด้านการปกครองปราบปราม และการป้องกันประเทศ ได้เป็นข้าหลวงผู้ช่วยในกองข้าหลวงใหญ่เมืองจำปาศักดิ์ที่กระทรวงมหาดไทยทั้งให้ไปอยู่รักษาราชการต่อมาได้เป็นเจ้าเมืองเชียงขวาง เมืองคำเกิดและเมืองคำมวน สังกัดในกองข้าหลวงเมืองลาวพวน ภายใต้การบังคับบัญชาของ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ในระหว่างที่รับราชการ

* บางตำราว่า ชื่อทอบาง เกลือบาง เกลาบาง ดูได้จาก สุจริต ถาวรสุข วรรณกรรมไทยคดีพระยอกเมืองขวาง หน้า 457.

¹ สุจริต ถาวรสุข ล.ก. หน้า 455.

**

สมัยนั้นเรียกว่า กองข้าหลวงลาวกาว

25 คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

นี้ ใ้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยอกเมืองขวาง* ขณะที่รับราชการเป็น เจ้าเมืองคำม่วนเป็นที่รักใคร่ของขุนนาง กรมการและชาวเมือง เป็นอย่างก็ พระยอกเมืองขวางเป็นเจ้าเมืองคำม่วนอยู่ประมาณ ๘ ปี จึงได้เกิดคดีพระยอกเมืองขวางขึ้น

431101

โดยบุคคล พระยอกเมืองขวางมีนิสัยสงบเสงี่ยม เยือกเย็น สุขุม ร่าเริง เป็นครั้งคราว ไม่ใช่คนโหดร้ายทารุณ แต่เป็นคนกล้าหาญรับผิดชอบ ทั้งพิจารณาจาก

" พระยอกนั้งให้ท่านเห็นทิวอยู่ทรงนั้น ท่านจงพิจารณาดูพระยอกให้หนักที่สุด เด็ก พระยอกอยู่ห่างจากหน้าซาฟเจ้า 2 - 3 หลาเท่านั้น เคี้ยวหมากอยู่เรื่อย แลดูประหนึ่งว่ากำลังมีนอรัยนัก ไม่มีอาการปรากฏเลยว่าจะเป็นคน กระจายเลือก ทารุณ ทุร้าย แต่อย่างหนึ่งอย่างใด ทั้งหน้าตาที่ไม่มีเค้าที่จะ บอกว่าเป็นผู้มีจิตคิดร้าย หรือว่าเป็นผู้กล้าหาญชาญชัย เมื่อได้มีการถามปาก คำกันในชีวิต กับเมื่อพระยอกเมืองขวางได้ให้การว่า พระยอกเมืองขวาง มีใ้ก่อกระทำผิดถึงโทษยกกล่าวหาฐานต่าง ๆ นั้นแล้ว พระยอกก็ถอยออกจากโต๊ะ พนักงานบันทึก แล้วตรงไปนั่งอยู่ข้าง ๆ กับพวกทหารของทนายชายมือ กิ่ง กล่าวมาแล้ว แต่ทว่ายังอยู่ในความควบคุมของทหารไทยซึ่งยืนอยู่เบื้องหลัง "

* เข้าใจว่าคงใ้รับพระราชทานขณะเป็นเจ้าเมืองเชียงขวาง

¹ Through the Buffer State ของหมอจอน แมกเกรเกอร์
อ้างใน สุจริต ถาวรสุข ล.ก. หน้า 475.

ในปีปลายชีวิตของพระยอกเมืองขวาง เมื่อได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำโทษแล้ว ได้รับเงินบำนาญพระราชทานในอัตราพิเศษถึงเดือนละ 500 บาท* เมื่อได้รับเงินบำนาญสูงและยังว่างจากราชการ ทำให้พระยอกเมืองขวางหันไปสู่อบายมุข ทำให้เงินบำนาญไม่ค่อยพลีใช้ พระยอกเมืองขวางได้รับเงินบำนาญพระราชทานอยู่ประมาณ 2 - 3 ปี ต่อมาในปี พ.ศ. 2443 (ร.ศ. 119) พระยอกเมืองขวางได้ล้มป่วยลง และถึงแก่กรรมในปีเดียวกันนี้เอง รวมอายุได้ 48 ปีบริบูรณ์

2.1 สาเหตุที่นำไปสู่คดีพระยอกเมืองขวาง

การที่พระยอกเมืองขวางเป็นข้าราชการ และมีหน้าที่ปกครองป้องกันและปราบปรามในเขตหัวเมืองต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วด้วยความซื่อสัตย์สุจริตต่อภาระหน้าที่ของท่าน ก็ทำให้การปฏิบัติหน้าที่ราชการกระทบกระทั่งกับบุคคลและหน่วยงานหลายฝ่าย ซึ่งเป็นสาเหตุใหญ่ที่นำไปสู่คดีความดังนี้

2.1.1 สาเหตุเรื่องการลงล่าพรมแดนและการตั้งบ้าน

หลังจากการทำข้อตกลงเมืองแดง** แล้ว ทั้งไทยและฝรั่งเศสได้สำรวจดินแดนทางบ้านไทรกับดงน เพื่อปักปันเขตแดนให้แน่นอน เพื่อจะได้เป็นการยุติปัญหาโต้แย้งเรื่อง

* เงินบำนาญของพระยอกเมืองขวางหากเทียบกับค่าเงินทราปัจจุบัน น่าจะเป็นจำนวนสูงกว่า 100 เท่า หรืออาจจะถึง 500 100 50,000 บาทเลยทีเดียว

**

โปรดดูรายละเอียดใน ภาคผนวก ก.

เขตแดนได้ แต่ในขณะที่สำรวจเขตแดนกันอยู่นั้น ฝรั่งเศสได้ละเมิดข้อตกลงหลายครั้ง เป็นต้นว่า ส่งคนจากญวนมาบุกดินแดนของไทยแถบเมืองตะโปน เมืองพิน เมืองภูทกและเมืองวัวคำ¹ ส่งทหารเข้ามาแถบเมืองคำมวน สร้างค่ายทหารถาวรที่บ้านนาเป (ค่ายคนองมา) แขวงเมืองคำเกิด ไทยจึงได้ทอภัยการส่งกำลังทหารไปประจำที่เมืองคำมวน และส่งคนไปตั้งบ้านในบริเวณติดต่อกับญวน เพื่อป้องกันไม่ให้ฝรั่งเศสรุกเข้ามา ทั้งนี้เพราะพฤติกรรมของฝรั่งเศสทำให้ไทยระแวงว่า ฝรั่งเศสต้องการที่จะยึดดินแดนของประเทศไทยให้ได้มากที่สุด เพื่อประโยชน์ในการปักปันเขตแดน ถ้าแม้ว่าไทยปล่อยให้ฝรั่งเศสรุกเข้ามาได้เรื่อย ๆ จนถึงฝั่งแม่น้ำโขงแล้ว ดินแดนลาวทั้งหมดอาจต้องตกเป็นของฝรั่งเศส²

แต่เนื่องจากความเคลื่อนไหวทางด้านการทหารทั้งของไทยและของฝรั่งเศส เป็นอุปสรรคมากต่อการสำรวจเขตแดน ดังนั้น มงซิเออร์ ปาวิ ในฐานะของประธานกรรมการการสำรวจเขตแดนฝ่ายฝรั่งเศส จึงได้ทำการตกลงทางวาจากับพระยอกเมืองขวาง ในวันที่ 15 กรกฎาคม ร.ศ. 109 โดยได้ทำการสัญญาต่อกันว่า ฝ่ายฝรั่งเศสจะตั้งค่ายทหารอยู่แค่บ้านนาเปเท่านั้น จะไม่รุกเข้ามาอีกต่อไป ส่วนกองทหารไทยก็จะประจำอยู่ที่

¹ สุวิทย์ พักขาว ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศส
ตั้งแต่ ร.ศ. 112 - 126 หน้า 32.

² อรรถวรณ์ นพตารา การปรับปรุงการปกครองและความขัดแย้งกับฝรั่งเศส
ในมณฑลอุตร หน้า 82 - 83.

เมืองคามวน ไม่ลวงล้ำเข้าไปในเขตแดนที่ฝรั่งเศสยึดครอง มองซิเออร์ ปาวิโคซอว์อง ให้พระยอกเมืองขวางลอนคำที่ไทยตั้งไว้ตามบริเวณชายแดนที่ติดต่อกับญวนเสีย โดยอ้างว่า ค่านต่าง ๆ เป็นเครื่องกีดขวางการค้าขายระหว่างชาวญวนกับชาวพื้นเมือง แต่ฝ่ายไทยไม่ตกลงยินยอม เพราะถือว่า ค่านเหล่านี้อยู่ในดินแดนไทย¹

แต่ฝรั่งเศสไม่รักษาสัญญานี้ กลับพยายามขยายอำนาจเข้ามาในเขตไทยตลอดเวลา พระยอกเมืองขวางทำการทอว่า แต่ฝรั่งเศสก็ได้อ้างว่า การที่ฝรั่งเศสเข้ามาตั้งค่ายอยู่ที่บ้านนาเป เป็นการทำตามคำสั่งของรัฐจึงไม่สามารถรื้อถอนออกไปได้ นอกจากนี้ฝรั่งเศสยังห้ามไทยส่งกำลังไปตั้งที่ค่านเขาคามิว โดยอ้างว่าจะเป็นการยากลำบากต่อการที่ทหารฝรั่งเศสและญวนจะเข้ามาหาเสบียงอาหาร และฝรั่งเศสยังใช้วิธีการหลอกลวงนายค่านไทยว่า ดินแดนที่ค่านนั้น ๆ ตั้งอยู่ รัฐบาลไทยได้ยกให้กับฝรั่งเศสแล้ว และยังใช้วิธีการออกประกาศแก่ชาวบ้านว่า บ้านเรือนที่อยู่ระหว่างค่ายค่านองมำกับค่านเขาคามิว เป็นคนในบังคับของฝรั่งเศส และญวน²

อีกวิธีหนึ่งที่ฝรั่งเศสนำมาใช้คือ การเกลี้ยกล่อมชาวบ้านในดินแดนไทยให้เอาใจออกห่างไทยไปยอมรับอำนาจของฝรั่งเศส พร้อมทั้งใช้วิธีผูกมิตรกับชาวบ้าน โดยการนำ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. 5 ม 59/1 ใบบอกที่ 52 พระยอกเมืองขวางถึงพระยาสุริยเกษตรชาหลวงเมืองหนองคาย ลงวันที่ 18 กรกฎาคม ร.ศ. 109.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. 5 ม 59/2 ใบบอกพระยาสุริยเกษตรพิเศษ ฤทธิ ลงวันที่ 8 มีนาคม ร.ศ. 108.

ชาวของเครื่องใช้ไปแจกให้พวกชาวบ้าน และชักชวนให้เข้ากับฝ่ายฝรั่งเศส โดยที่ฝรั่งเศส
 สันนิษฐานว่าจะให้ความคุ้มครองไม่ให้ได้รับอันตรายจากเจ้าพนักงานฝ่ายไทย และผลจากการ
 ชักจูงของฝรั่งเศส ทำให้ชาวบ้านในเขตดินแดนไทยไปขอเข้าเป็นคนที่ในบังคับของฝรั่งเศส
 ที่บ้านนาเป และตายคนองมาถึง 300 คน¹ รัฐบาลไทยจึงได้แก้ไขข้อบกพร่องการประกาศ
 ไม่เก็บเงินส่วยจากชาวบ้านในบริเวณที่ฝรั่งเศสเข้ามายึดครองและสร้างอิทธิพล และยังแสดง
 ให้ฝรั่งเศสเห็นว่า ไทยมีสิทธิในดินแดนบริเวณแถบนั้นอย่างเต็มที่ เห็นได้จากกรณีที่
 พระยอดเมืองขวาง ได้ออกประกาศห้ามฝรั่งเศสเก็บเงินส่วยจากชาวบ้านที่อยู่ในเขตเมือง
 คำเกิด คำนวน และห้ามไม่ให้ชาวบ้านในบริเวณชายแดนไทยไปทำงานให้กับฝรั่งเศสที่ค่าย
 คนองมา เพราะไทยมองเห็นว่าการที่ฝรั่งเศสเก็บส่วยจากชาวบ้าน และบังคับคนในบังคับ
 ของฝรั่งเศสรุกล้ำเขตแดนไทยนั้นเป็นการกระทำที่ผิดสัญญา

ด้วยเหตุนี้ เราจึงเห็นได้ว่ากัพระยอดเมืองขวางนั้นเริ่มมีเรื่องกระทบกระทั่ง
 กับฝรั่งเศสมาก่อน ด้วยเรื่องการลวงลำพรมแล่นและการตั้งค่าย ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่าการ
 กระทำของพระยอดเมืองขวางนั้น ได้สร้างความไม่พอใจให้กับฝรั่งเศสแน่นอน

อย่างไรก็ตาม สำหรับการกระทบกระทั่งกันในตอนแรกนี้ยังไม่เกิดเป็นเรื่อง
 พิพาทใหญ่โตจนกลายเป็นคดี เพราะทางรัฐบาลไทยได้ใช้นโยบายผ่อนปรนอยู่เสมอ พยายาม
 หลีกเลี่ยงการขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นกับฝรั่งเศส จะเห็นได้จากกรณีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า บัญชาพระราชอาณาเขตที่เกิดขึ้น และการที่ฝรั่งเศส

¹ สุวิทย์ พักขาว ล.ก. หน้า 33.

ใต้สังหาร เขามาตั้งอยู่ที่ค่ายคนองมา ค่ายเขาทามัว ถ้าหากไทยจะส่งกำลังไปรักษาค่ายนั้น ๆ ก็จะทำให้เกิดขงพิพาทกันขึ้นอย่างแน่นอน ดังนั้นพระองค์จึงทรงใช้นโยบายหลักเลี่ยงการปะทะกันกับฝรั่งเศส¹ โดยมีพระบรมราชโองการให้ถอนตัวออกจากค่ายเขาทามัวก่อน

2.1.2 สาเหตุความขัดแย้งกับพ่อค้าชาวฝรั่งเศส

ฝรั่งเศสมีความต้องการเข้าครอบครองแคว้นยูนนานทางจีนตอนใต้ ซึ่งฝรั่งเศสคิดว่า เป็นแหล่งการค้าที่สำคัญ ซึ่งถ้าฝรั่งเศสเข้าครอบครองก่อนอังกฤษแล้ว ฝรั่งเศสจะสามารถตลาดการค้าในจีนตอนใต้พร้อมทั้งอินโดจีนด้วย ฝรั่งเศสจึงได้เห็นความสำคัญของแม่น้ำโขงในฐานะที่เป็นเส้นทางนำฝรั่งเศสไปสู่ยูนนานได้ พ่อค้าชาวฝรั่งเศสจึงได้เริ่มขยายตลาดการค้าโดยใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นทางขนส่งสินค้าระหว่าง เขมร ลาว และญวน และในปี พ.ศ. 2433 นายมาลีซึ ซึ่งเป็นกงสุลประจำหลวงพระบาง และพ่อค้าชาวฝรั่งเศส 3 คน คือ นายนิลยง นายสุขยง และนายคุลยง ได้เดินทางมาถึงกรุงเทพฯ เพื่อขออนุญาตรัฐบาลไทยให้ฝรั่งเศสสามารถนำเรือกลไฟมาแล่นในแม่น้ำโขงพร้อมทั้งขอกตั้งบริษัทการค้าในลาวตอนใต้ แถบเมืองจำปาศักดิ์ เชียงแตง ซึ่งเป็นเส้นทางที่ฝรั่งเศสจะควบคุมการค้าในแถบบริเวณแม่น้ำโขง ตั้งแต่เมืองพระตะบอง เมืองกระเจา ความเสียมิโยก เชียงแตง สิ้นนคร จำปาศักดิ์² รัฐบาลไทยก็ยินยอมทั้งสองข้อ ดังนั้นเมื่อถึงปี พ.ศ. 2434 พ่อค้าฝรั่งเศสก็สามารถใช้เรือกลไฟนำมาแล่นในแม่น้ำโขงได้ โดย

¹ กงจกหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ม 59/1 สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาสุวิชัยเขตวิเศษ ลงวันที่ 24 พฤษภาคม ร.ศ. 110.

² เสาวภา ภาระพฤติ ปัญหาการปกครองของไทยในประเทศไทยหลวงพระบางและหัวเมืองลาว ระหว่างปี พ.ศ. 2431 - 2445 หน้า 478 - 487.

ที่มีฝ่ายไทยคอยกำหนัดความสะกดให้ แต่การกลับเป็นว่า พ่อค้าฝรั่งเฟื่องฟูแห่งแผ่นดิน
ประโยชน์ของตัวเอง จึงไม่เคารพสิทธิของไทยเราเลย

ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2435 ได้เกิดเหตุการณ์ที่สำคัญขึ้นในหัวเมือง
หนองคาย คือฝรั่งเศษไ้ทำการกล่าวหาเจ้าหน้าที่ไทยว่าข่มเหงพ่อค้าชาวฝรั่งเศษ 2 คน
ที่เมืองท่าอุเทน คือ นายซิมเปอนัว (Chantenoir) และ นายเอสกลัท (Esquitat)
ด้วยเหตุนี้คือ มีพ่อค้าชาวฝรั่งเศษ 2 คนตามที่กล่าวมาข้างต้น ได้ขโมยสินค้าจากขบวน
เข้ามาถึงเขตไทยที่ท่าโขง เมื่อผ่านด่านตรวจของไทย พระยอกเมืองขวางได้ขอ
ตรวจดูหนังสือเดินทาง แต่ปรากฏว่าทั้งสองคนไม่ได้ใช้หนังสือเดินทางของตน แต่กลับไม่ใช้
ของ นายมาลี นายกุนยง นายคุยง และนายสุยคอง ซึ่งเป็นการส่อให้เห็นว่าทั้ง
สองคนมีเจตนาที่ไม่บริสุทธิ์ พระยอกเมืองขวางจึงขอให้กลับไปเสีย แต่ทั้งสองคนได้ขออนุญาต
นำสินค้าไปเก็บไว้ที่เมืองท่าอุเทนก่อน และเมื่อเก็บสินค้าเรียบร้อยแล้วก็จะกลับไปขอหนังสือ
เดินทางให้ถูกต้อง พระยอกเมืองขวางจึงยินยอมให้ทั้งสองคนขนสินค้ามาไว้ยังเมืองท่าอุเทน
แต่เมื่อมาถึงเมืองท่าอุเทน นายซิมเปอนัว และนายเอสกลัท กลับนำสินค้าออกมาขาย
ให้แก่บรรดาชาวบ้าน เมื่อขุนสุรชาติโยธิน ซึ่งเป็นข้าหลวงเมืองท่าอุเทนในขณะนั้นได้ทราบ
เรื่องเข้า จึงได้ทำการจับกุมภักตามกฎหมาย แต่ทั้งสองคนกลับไม่ยอมเสียภาษี โดย
อ้างว่า จะขอเสียภาษีที่กรุงเทพฯ ขุนสุรชาติโยธินจึงให้คนทั้งสองกลับไปขอหนังสือเดินทาง
เสียให้ถูกต้อง และให้ทำสัญญาฝากสินค้าไว้เป็นเวลา 3 เดือน ถ้าพ้นจากกำหนดนี้แล้วยัง
ไม่ได้หนังสือเดินทางกลับมา ข้าหลวงจะขายสินค้าเก็บเงินค่าภาษีร้อยละ 3 ส่วน แล้วเงิน
ที่เหลือจะส่งมาให้สถานกงสุลฝรั่งเศษที่กรุงเทพฯ¹ ซึ่งทั้งสองคนยินยอมทำตามสัญญา

¹ จีราภรณ์ สถาปนาวรรณะ วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. 112 หน้า 60 - 61.

จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในครั้งนั้น จะเห็นว่าเป็นเรื่องที่ไม่ใหญ่โตเท่าใดนัก คือเราจะเห็นว่า พระยอลเมืองขวางเองก็ดำเนินนโยบายกับฝรั่งเศสอย่างโอนอ่อนแล้ว ความที่รัฐบาลตั้งกำแพงมา แต่ก็ทำให้ฝรั่งเศสเริ่มไม่พอใจในตัวพระยอลเมืองขวางมากขึ้น เพราะพระยอลเมืองขวางเป็นผู้คอยขัดขวางฝรั่งเศส ในการที่จะดำเนินนโยบายการขยาย สหรีดลาอาณานิคม เข้ามาในดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง เพราะพระยอลเมืองขวางนั้นเป็นผู้ที่มีความรักนิยมนิยมในหน้าที่การงานของทนายอย่างสูง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกับมีใบบอกกล่าวไว้ถึงในพระบรมราชโองการ เรื่องที่พระยอลเมืองขวาง เลิกรักษาคำนันทาคำไว้ แต่ให้อยู่รักษาเพียงแต่เมืองคำม่วน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้อ 2.1.1 ว่า " พระยอลเมืองขวาง เป็นคนไม่ครั้นคร้ามขยอกต่อฝรั่งเศส ถือเอาราชการเป็นที่ตั้ง " ¹

2.1.3 สาเหตุเรื่องดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง

มองซิเออร์ ปาวี ได้เดินทางเข้ามารับตำแหน่งกงสุลฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2435 และได้ทำการเปิดการเจรจากับไทยเกี่ยวกับปัญหาข้อขัดแย้งต่าง ๆ รวมทั้งปัญหาเรื่องการปักปันเขตแดนไทยกับฝรั่งเศสกับกรมหลวงเทเวศร์วัชรปการในระหว่างเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2436 สำหรับในการเจรจาดังนี้ มองซิเออร์ปาวี

¹ กองกฎหมายเทศาภิบาล ร.5 ม 59/1 สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาสุริยเดชวิเศษฤทธิ ลงวันที่ 24 พฤษภาคม ร.ศ. 110.

ได้พยายามถ่วงเวลาในการเจรจาให้ยืดเยื้อออกไป โดยการหาเรื่องมายับยั้งการเจรจานั้น เช่น เรื่องของบางเบียน* พอดีชาวฝรั่งเศสเป็นต้น เป็นเหตุให้การเจรจาท้องหยุดชะงักเป็นช่วง ๆ และเมื่อได้เริ่มการเจรจาต่อไป ไทยได้เสนอแนวทางแก้ไขปัญหานั้นที่เรียกว่า " วิถีรักษาชีพ " (Modus Vivendi) ต่อฝรั่งเศส คือ เสนอให้มีบริเวณปลอดภัยขึ้นภายในความกว้าง 50 กิโลเมตร ยาว 650 กิโลเมตร¹ ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงได้เมืองเก่ามาลงมาถึงเส้นละติจูดที่ 13 องศาเหนือ จนกว่าจะได้มีการปักปันเขตแดนกับจีนเรียบร้อยแล้ว มณฑลเขมรป่าวิไม่ได้ปฏิเสธข้อเสนอลงของ ไทยทั้งหมด แต่ของการขยายเขต

* บางเบียนเป็นข้าราชการไทย ซึ่งรับสินบนจากฝรั่งเศสร่วมกับพรตพวกหนึ่งของฝรั่งเศสที่ทุ่งเชียงคำ และได้ก่อความไม่สงบขึ้น ซึ่งในขณะนั้นทุ่งเชียงคำเป็นของไทย เจ้าหน่อกษัตริย์ไทยจึงได้ทำการเอาธงของฝรั่งเศสลง และได้จับกุมตัวบางเบียนกับพรตพวกเอาไว้ ทอมแรกฝรั่งเศสว่าไม่ได้สนับสนุนบางเบียน แต่ไทยมีหลักฐานว่าฝรั่งเศสสนับสนุนบางเบียน ฝรั่งเศสจึงทำการคุ้มครองบางเบียนโดยการบังคับให้ไทยส่งตัวบางเบียนและพรตพวกพัวพันด้วยของฝรั่งเศส คืนให้แก่ฝรั่งเศส ซึ่งไทยก็ได้ปฏิบัติตาม จากนั้นฝรั่งเศสได้กล่าวอ้างว่าเจ้าหน่อกษัตริย์และคนไทยที่ร่วมกับเอาธงฝรั่งเศสลง เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของในอีกแก่งไทยที่ทุ่งเชียงคำ รวมทั้งผู้ที่รวมจับกุมตัวบางเบียนนั้น เป็นผู้ก่อการร้ายที่ทุ่งเชียงคำ ฝรั่งเศสจึงขอให้ทางรัฐบาลไทยทั้งศาลพิจารณาลงโทษด้วย

¹ กองจรรยาเหตุแห่งชาติ ร.5 ฝ 18.1/1 หนังสือจากกรมหลวงเทเวศร์วงศ์ โอรสการถึงมณฑลเขมรป่าวิ ลงวันที่ 4 เมษายน ร.ศ. 112.

ปลัดทหารออกไปให้ถึงเมืองพวน เมืองคำเกิด เมืองคำมวน ซึ่งไทยได้ปฏิเสศเพราะ
 ว่าบริเวณนี้ไทยมีสิทธิตามสัญญา 9 ข้อในข้อตกลงเมืองแดง พ.ศ. 2431 แต่มองซิเออร์
 ปาวี ยืนยันว่าสามเมืองที่เสนอขึ้นอยู่นอกเหนือความคุ้มครองของสัญญา 9 ข้อ¹ กรม
 หลวงเทวะวงษ์โรปกการจึงได้ทรงชี้แจงว่า เป็นความจริงที่ว่าในข้อตกลงนั้นไม่ได้ระบุชื่อ
 เมืองคำเกิด คำมวนเอาไว้ แต่ข้อตกลงกันด้วยวาจาที่มองซิเออร์ปาวีทำไว้กับพระยอด
 เมืองขวางเมื่อปี พ.ศ. 2433 ย่อมยืนยันได้ว่าสามเมืองนี้เป็นของไทย และสามความเป็น
 จริงแล้วในสัญญาได้กล่าวถึงแต่เมืองพวน โดยไม่กล่าวถึงเมืองคำเกิด เมืองคำมวน ทั้ง
 นี้เพราะว่าทั้งสองเมืองตั้งอยู่ใกล้กับเมืองพวนอยู่แล้ว การเจรจาจึงได้ยึดถือออกไปเพราะ
 ทั้งไทยและฝรั่งเสสมิมีเหตุที่คงโต้เถียงกัน เนื่องจากข้อความในข้อตกลงที่เมืองแดงไม่ตรง
 กัน ฝ่ายไทยจึงไม่ทราบว่า มองซิเออร์ปาวีจะตกลงรับหลักการวิธีรักษาชีพหรือไม่ เพราะ
 ฝรั่งเสสยังไม่ยอมแจ้งให้ฝ่ายไทยทราบว่า ฝรั่งเสสมีความเห็นอย่างไร ทั้งนี้ในวันที่ 25
 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2435 กรมหลวงเทวะวงษ์โรปกการจึงได้มีจดหมายไปเตือนมองซิเออร์
 ปาวีว่า รัฐบาลไทยมีความปรารถนาที่จะขจัดความยุ่งยากที่เกิดขึ้นระหว่างไทยกับฝรั่งเสส
 เกี่ยวกับเขตแดน และได้เสนอข้อเสนอสอง 3 ข้อ แก่ฝรั่งเสส ดังนี้

1. ดินแดนซึ่งในปัจจุบันกำลังมีข้อถกเถียงเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ คือ บริเวณ
 ตั้งแต่เมืองคำมวนลงมาถึงเมืองเจียงแกง ขอให้คำรองความเป็นกลางชั่วคราวก่อน โดยใช้
 หลักการของ วิธีรักษาชีพ ซึ่งฝ่ายไทยได้แจ้งให้ฝรั่งเสสทราบแล้วจนกว่าจะได้มีการปักปัน
 เขตแดนกัน
2. รัฐบาลไทยยินดีสละดินแดนที่มีพยานหลักฐานประจักษ์ชัดแจ้งว่าเป็นของพวก
 มากอน

¹ สุวิทย์ พักขาว ส.ค. หน้า 35.

3. ในการปักปันเขตแดน ถ้าเกิดปัญหาใด ๆ ที่เห็นว่าจะตกลงกันไม่ได้ รัฐบาลไทยขอเสนอให้อนุญาโตตุลาการ เป็นผู้วินิจฉัย¹

ข้อเสนอทั้ง 3 ข้อนี้ ออมชอมแก่ฝรั่งเศสมากที่สุด มองซิเออร์ปาวีไม่ได้ตอบ ข้อเสนอของไทยโดยทันที แต่กลับยื่นข้อเสนอกลับแก่ไทย 3 ข้อ ในวันที่ 12 มีนาคม คือ

1. รัฐบาลฝรั่งเศสขออ้างสิทธิเหนือดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นดินแดนในอารักขาของญวน
2. ให้รัฐบาลไทยถอนกองทหารที่ประจำอยู่ในดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงออกไปให้หมด
3. ให้รัฐบาลไทยชดใช้ค่าทำขวัญแก่ชาวฝรั่งเศสที่ถูกข่มเหงจากพนักงานคนไทย ณ เมืองท่าอุเทน และ เมืองหนองคาย อีกทั้งให้ปล่อยตัวบางเบียนที่ถูกจับกุมตัวไปจากทุ่งเชียงคำ²

รัฐบาลไทยจึงได้พิจารณาข้อเสนอ 3 ข้อของฝรั่งเศส แล้ววันที่ 4 เมษายน จึงตอบรัฐบาลฝรั่งเศสว่า

1. การอ้างสิทธิเหนือดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงของฝรั่งเศส ควรต้องพิจารณาว่าเขตแดนของแต่ละฝ่ายอยู่ตรงไหน ขอให้ฝรั่งเศสทำการปักปันกับไทยโดยเร็ว ถ้ามีปัญหา

¹ จีรากรณีย์ สถาปนวรรณนะ อ.ค. หน้า 75.

² สุวิทย์ พักขาว อ.ค. หน้า 37.

เกิดขึ้น ไทยยินยอมให้มีประเทศเป็นกลางทำหน้าที่ตัดสิน

2. รัฐบาลไทยยินดีที่จะถอนทหารออกจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงตามหลักการของ
วิธีรักษาสันติภาพ ที่เนอเธอร์แลนด์ เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2436

3. รัฐบาลไทยยินดีพิจารณากรณีบางเบียน จัมเปอนัว เอสกลาค์ ภายหลัง
การปักปันเขตแดนสำเร็จเรียบร้อยแล้ว¹

แต่ทว่าก่อนหน้าฝรั่งเศสจะได้รับคำทอนนี้จากไทย ฝรั่งเศสได้ส่งเรือลูแกง
(Lutin) ซึ่งเป็นเรือรบเข้ามาในกรุงเทพฯ โดยมีผู้บัญชาการทหารเรือฝรั่งเศส
ประจำโขงสนใจเดินทางมากับเรือฝรั่งเศสลำนี้ด้วย และเมื่อได้รับคำทอนจากฝ่ายไทยแล้ว
ฝรั่งเศสจึงได้ส่งเรือรบมารับผู้บัญชาการทหารเรือกลับโขงอน ไทยจึงเชื่อว่า การที่ฝรั่งเศส
ส่งเรือรบเข้ามาในระยะนั้นก็เป็นการบีบบังคับไทยให้ยอมรับข้อตกลงของฝรั่งเศสนั่นเอง
สำหรับการเจรจาระหว่างไทยกับฝรั่งเศสก็ไม่มื่ออะไรคืบหน้า เพราะฝรั่งเศสไม่เห็นด้วย
กับวิธีรักษาสันติภาพไทยเสนอไป กลับยื่นกรานให้ไทยถอนทหารออกจากบริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง
ทั้งหมด ถ้าไทยปฏิบัติตามฝรั่งเศสจะเปิดการเจรจากับปักปันเขตแดนทันที แต่ในขณะที่เดียวกัน
ไทยก็ไม่ยอมสละดินแดน และยังเรียกร้องให้ฝรั่งเศสถอนคำที่ทั้งให้หมด แล้วไทยก็จะยอม
ถอนทหารเช่นกัน² ดังนั้น ไทยกับฝรั่งเศสจึงตกลงกันไม่ได้ เกี่ยวกับการอ้างสิทธิของทั้ง
สองฝ่ายในดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ฝรั่งเศสจึงได้เปลี่ยนวิธีดำเนินการกับไทย โดยที่รัฐสภา

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ฝ 18.1/1 กรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรปกการ
ถึงมอญซีเออร์ปาวี ลงวันที่ 25 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 111.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ฝ 18.1/1 กรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรปกการ
ถึงมอญซีเออร์ปาวี ลงวันที่ 8 เมษายน ร.ศ. 112.

ของฝรั่งเศสได้สั่งให้ค่าเงินเการโต ๆ ก็ตามให้หันที่เกี่ยวกับปัญหาเขตแดน ซึ่งจะต้องเป็นวิธี การที่ดีที่สุดที่จะทำให้สำเร็จได้โดยเร็ว รัฐบาลฝรั่งเศสจึงมีคำสั่งไปยังนายลาเนสของ บูส์เรจระชากรฝรั่งเศสประจำอินโดจีน ให้ขับไล่ไทยให้หันไปจากดินแดนที่กำลังเกิดกรณี พิพาทกันอยู่ นายลาเนสของจึงมีคำสั่งทูลไปให้นายบริแอร์ ข้าหลวงใหญ่ประจำฉวน เมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2435 ว่า ให้เพิ่มกองกำลังชายแดนให้มากขึ้น ซึ่งเป็นการ จำเป็นที่กองทหารนั้นจะต้องสามารถบังคับให้ฝ่ายไทยล่าถอยโดยไม่ต้องมีกรรบนกัน¹ ซึ่ง จากคำสั่งนี้ ได้แสดงให้เห็นว่า ฝรั่งเศสได้วางแผนไว้ล่วงหน้าที่จะขับไล่ไทยให้ออกไป จากดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง แล้วฝรั่งเศสก็จะเข้าครอบครองแทนไทย ฝรั่งเศสจึงได้เข้า โจมตีขับไล่กองทหารไทยที่ตั้งค่ายอยู่ที่คามบรี เวดฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงนั้น และสำหรับการปะทะ กันครั้งนั้นมีชื่อที่กล่าวถึง เกทว่า

1. ไทยได้พยายามอย่างยิ่งในการหลีกเลี่ยงการทำสงครามอย่างเปิดเผยกับ ฝรั่งเศส เพราะอาจจะทำให้เกิดผลเสียได้มากกว่าผลดี นอกจากนั้นกำลังของฝ่ายไทยยังไม่เข้มแข็งพอ จึงอาจเสียที่แก่ข้าศึกได้ และถ้าหากไทยทำอะไรที่รุนแรงลงไป ฝรั่งเศส อาจทำสงครามกับไทยก็ได้ จึงทำให้ดูเหมือนว่าฝรั่งเศสได้เข้ามายึดเมืองต่าง ๆ ที่ไทยตั้ง ค่ายรักษาอยู่ได้อย่างง่ายดาย

¹ สวัสดิ์ จันทน์ และ เชน บัจจุสานนท์ กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยา สมัย ร.ศ. 112 หน้า 32.

2. ฝรั่งเศสมุ่งที่จะยึดครองพื้นที่ จึงไม่ค่อยเห็นว่ามี การปะทะกันอย่างรุนแรง ถึงขนาดที่มีทหารของทั้งสองฝ่ายบาดเจ็บหรือล้มตายเป็นจำนวนมาก ๆ แต่ผลจากการปะทะกับไทย ฝรั่งเศสได้เปลี่ยนยุทธวิธีจากการใช้กำลังทางบก มาเป็นการใช้กำลังทางเรือ คือ นโยบายเรือปืน* (Gun Boat Policy) กับไทย

3. ในระหว่างที่มีการปะทะกันตามบริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงนั้น มองซิเออร์ ปาวีได้แสดงท่าทีว่าเขาไม่ทราบเรื่องที่ได้เกิดการปะทะกันแต่อย่างใด และในการเจรจากับไทยในขณะนี้เขาก็ไม่เคยพูดถึงการสู้รบระหว่างไทยกับฝรั่งเศสเลย ซึ่งเราเห็นว่า มองซิเออร์ปาวีเสแสร้งทำเป็นไม่รู้อีกกว่า¹ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะมองซิเออร์ปาวีไม่ต้องการที่จะเสียเวลาโต้เถียงกับไทยในเรื่องเหล่านี้ และฝรั่งเศสเองก็ไม่ใช่มุ่งเสียผลประโยชน์จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

* การใช้นโยบายเรือปืนของฝรั่งเศส เริ่มต้นด้วยการที่มองซิเออร์ปาวี ได้ ขอนำเรือรบสองลำ คือ เรือโคเมต และ เรือกิ้งคองสตัน เข้ามาจอดในกรุงเทพฯ และขอคนนำร่องด้วย เป็นการนำเรือรบสองลำมาสมทบกับเรือลูเตงที่เข้ามาจอดอยู่ก่อนแล้ว ถ้าพิจารณาให้ดี ก็เป็นการขู่จากฝรั่งเศสให้ไทยยอมทำตามข้อเรียกร้องของฝรั่งเศส

¹ จีราภรณ์ สถาปนาบรรณ : ล.ก. หน้า 95.

2.1.4 การเกิดคดีพระยอกเมืองขวาง

ในขณะที่กองทหารฝรั่งเศสได้บุกเข้ายึดเมืองต่าง ๆ ในมณฑลลาวพวนนั้น กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมซึ่งเป็นผู้ที่รับผิดชอบในมณฑลนี้ ได้มีคำสั่งให้หลวงวิจิตรสาครซึ่งดำรงตำแหน่งข้าหลวงที่สามประจำหัวเมืองลาวพวน ได้มีหนังสือแจ้งไปยังพระยอกเมืองขวาง ข้าหลวงเมืองคำเกิด คำมวน ให้เตรียมการต่อสู้กับฝรั่งเศส ถ้าฝรั่งเศสได้ทำการรุกเข้ามา¹

และในระหว่างที่หลวงวิจิตรสาครยกกองทัพไปตั้งอยู่ที่เมืองท่าอุเทน เพื่อจะได้เตรียมสู้รบสมทบพระยอกเมืองขวาง ก็ได้ทราบข่าวว่าฝรั่งเศสเข้าโจมตีเมืองคำเกิด และเมืองคำมวนแล้ว หลวงวิจิตรสาครจึงได้มีคำสั่งให้นายหุ้ย นายเปลก และนายเวกคุมทหารประมาณ 144 คน ได้ยกไปช่วยพระยอกเมืองขวางก่อน ในวันที่ 31 พฤษภาคม ร.ศ. 112²

แต่อย่างไรก็ตาม ก่อเกิดกำลังทหารไทยทั้งหมด 144 คน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น จะได้เดินทางไปถึงเมืองคำมวน พระยอกเมืองขวางได้ถูกควบคุมไว้ได้โดยกองทหาร

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ สำเนาหนังสือที่ 22/287 หนังสือหลวงวิจิตรสาคร ถึง พระยอกเมืองขวาง ลงวันที่ 26 มกราคม ร.ศ. 112.

² กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ เพิ่ม 2.41/2 หลวงวิจิตรสาคร ถึง กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ลงวันที่ 31 พฤษภาคม ร.ศ. 112.

ของฝรั่งเศส ภายใต้การนำของมงซิเออร์ลูซ และมงซิเออร์กรอสกูว์ง และต่อมาในวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2436 มงซิเออร์ลูซได้ให้มงซิเออร์กรอสกูว์งกับทหารคนอื่นอีก 25 คน ควบคุมตัวพระยอกเมืองขวางกับพวก 60 คน นำไปส่งที่ปากพิบูลย์ ซึ่งอยู่ใกล้กับเมืองท่าอุเทน โดยอ้างว่า เพื่อคุ้มกันความปลอดภัยให้แก่พระยอกเมืองขวางกับพวกในระหว่างเดินทาง และในวันที่ 30 พฤษภาคม ก็มาถึงที่แก่งเจ๊ก หรือแก่งเกียก และโค่นยุคที่นั่น พลก็โค่นกับกองทหารไทยที่ยกไปเพื่อจะช่วยพระยอกเมืองขวาง จึงได้เกิดการต่อสู้กันขึ้น มงซิเออร์กรอสกูว์งได้เสียชีวิตในการต่อสู้ เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2436¹

สำหรับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ จากหลักฐานของไทยและฝรั่งเศสได้รวบรวมข้อเท็จจริงได้ไม่ตรงกัน ซึ่งถ้าดูหลักฐานของฝรั่งเศสจะพบว่า ไทยเป็นผู้กระทำผิด ส่วนพระยอกเมืองขวางเป็นผู้ก่อการลอมยิงทหารตวนและมงซิเออร์กรอสกูว์งถึงแก่ความตาย ดังหลักฐานที่กล่าวไว้ว่า

"... ในวันที่ 5 มิถุนายน พระยอกโค่นทหารกองหนุนมาเพิ่มเติม ก็ยกกองทัพมาที่เรือทัพของมงซิเออร์กรอสกูว์ง พอไปถึงก็ลงมือยิงกันขึ้น เกิดทั้งปืนไฟเผาทั่วไป เรือที่มงซิเออร์กรอสกูว์งอยู่นั้นก็ไหมไฟอยู่มิได้ แลนายทหารผู้เคราะห์ร้ายแลโค่นอาวุธมีบาดแผลถึงตายแต่ในแรกทีเดียวต่อสู้กันนั้น..."²

¹ สวัสดิ์ จันทน์ และ แชน ปัจจุบันันท์ ล.ค. หน้า 40.

² กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ สำเนาที่ 2/639 รายงานจากมงซิเออร์ปาวี ถึง กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ ลงวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2436.

ส่วนทางหลักฐานของไทยก็แย้งกับหลักฐานของฝรั่งเศส ซึ่งจะเห็นได้ว่าหลักฐานของไทยนั้น พระยอกเมืองขวางไม่มีความผิด แต่พระยอกเมืองขวางได้ทำคามหน้าที่ และเพื่อเป็นการปลงกันตัวเท่านั้นเอง โดยพิจารณาจาก

"... ครั้นถึงวันที่ 26 พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก 112 เหนายทหารฝรั่งเศส ลัก 4 คน ทหารประมาณ 200 เศก มาปล้นบ้านข้าพเจ้าแล้วเอาทหารล้อม ผลักใส่แทงควยอาวุธ... ข้าพเจ้าไปเจรจาขอหลวงอนุรักษ์คืนก็ไม่สำเร็จ ข้าพเจ้าบอกว่าถ้าไม่ให้จะขาดทางพระราชไมตรีกัน ทันใดก็มีเสียงปืนดังขึ้น ถูกทหารไทยท้าวโคราชตายไป 2 คน ข้าพเจ้าเห็นเป็นการจวนตัว จึงต้อง คอสูปลงกันตัว..."¹

ดังนั้นเมื่อเกิดคดีขึ้น ทางฝ่ายฝรั่งเศสไม่ยอม และได้กล่าวหาว่าพระยอกเมืองขวางเป็นตัวบงการที่ทำให้มองซิเออร์กรอสกรุงเสียชีวิต ฝรั่งเศสจึงได้เรียกร้องให้ รัฐบาลไทยลงโทษพระยอกเมืองขวาง และได้บังคับไทยโดยฉวยโอกาสเอาจากคดีนี้ คือ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทหารเรือของฝรั่งเศสได้สั่งให้ พลเรือตรีคูมาน (Humann) ผู้บัญชาการทหารเรือของฝรั่งเศสประจำภาคตะวันออก นำเรือในสังกัดมีภูมิตำไปรวมพล ที่ฝั่งคน เพื่อเตรียมใช้กำลังทางเรือทั้งหมดที่มีอยู่ต่อไทย และฝรั่งเศสยังได้ส่งนายเจอฟีร์ เคม วีเลิส เป็นทูตมาเจรจากับไทยในการเรียกร้องค่าเสียหาย และตกลงกับมีภูมิตำที่ค้าง

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ สำนักที่ 071/786 พระยอกเมืองขวางรายงานมายังหลวงวิจิตรสรรสาร ลงวันที่ 6 มิถุนายน ร.ศ. 112.

ก็อยู่ ฝรั่งเศสยังได้ส่งเรือรบ 2 ลำ คือ เรือโคเมท (Comet) และเรืออินทองสตอง (Inconstan) เข้ามาจอดที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นการใช้นโยบายเรือปืนกับไทย ดังที่ได้อธิบายไว้แล้วในตอนต้น ๆ ซึ่งไทยเองก็รู้ว่า ฝรั่งเศสนำเรือรบมาครั้งนี้เพื่อเป็นการข่มขู่ไทย ทำให้ไทยเกรงกลัวต่อฝรั่งเศส

ในที่สุดเหตุการณ์รุนแรงที่เกิดขึ้นระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ได้เกิดขึ้นในวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2436 เมื่อเรือรบของฝรั่งเศสทั้งสองลำ พร้อมกับเรือนำร่องได้แล่นผ่านปากแม่น้ำเจ้าพระยามาถึงป้อมพระจุลจอมเกล้า ๆ เจ้าหน้าที่ไทยประจำป้อมได้ส่งสัญญาณให้เรือหยุด แต่ฝรั่งเศสทำการฝ่าฝืน จึงเกิดการยิงต่อสู้กันจนกลายเป็น " วิกฤตการณ์ - สยาม ร.ศ. 112 " และหลังจากเหตุการณ์นี้ รัฐบาลของฝรั่งเศสได้สั่งให้มองซิเออร์ปาวี ยี่แก่ข้ากตอรัฐบาลไทย เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 6 ข้อ ดังนี้

1. รัฐบาลไทยต้องยอมรับธงสิทธิของประเทศเขมรและญวนเหนือดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง และเกาะแก่งทั้งหลายด้าน
2. รัฐบาลไทยต้องถอนทหารและบรรดาข้าราชการไทยออกจากดินแดนดังกล่าวภายใน 30 วัน
3. รัฐบาลไทยจะต้องทำความพอใจให้ฝรั่งเศสในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่ทุ่งเชียงคำ และคำมวน และการที่ไทยโจมตีเรือรบฝรั่งเศส
4. รัฐบาลไทยต้องชดใช้เงินให้แก่ครอบครัวของผู้ตาย และต้องลงโทษผู้กระทำผิดตามข้อ 3
5. ให้ชดใช้ค่าเสียหายประการต่าง ๆ แก่คนในบังคับฝรั่งเศส เป็นจำนวนเงิน 2 ล้านฟรังก์

6. เพื่อเป็นหลักประกันการเรียกร้องในข้อ 4. และข้อ 5. รัฐบาลไทย
 ก่อเงินจำนวน 3 ล้านแฟรงค์มอบให้ทันที ถ้ารัฐบาลไทยบิคพัว รัฐบาลฝรั่งเศสมี
 สิทธิในการจัดเก็บภาษีอากร ในหัวเมืองเสียมราฐและพระตะบองแทน

การยื่นคำขาดดังกล่าวต้องทอนภายใน 48 ชั่วโมง ถ้าไม่ตอบหรือปฏิเสธ
 ราชทูตฝรั่งเศสจะออกจากกรุงเทพฯ ๑ และจะประกาศปิดปากอ่าวไทย ถ้าระหว่างราชทูต
 กำลังออกจากกรุงเทพฯ ๑ มีการโจมตีเกิดขึ้น เรือรบฝรั่งเศสก็จะทำการโต้ตอบทันที
 เช่นกัน¹

เมื่อรัฐบาลไทยไม่มีทางเลือกแล้ว จึงต้องยอมตกลงตามข้อเรียกร้องของ
 ฝรั่งเศส หลังจากที่ได้ต่อรองกันอยู่เกือบ 3 เดือน และได้ลงนามในสนธิสัญญาระหว่าง
 ไทยกับฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2436 รวมทั้งอนุสัญญาต่อท้ายอีก 1 ฉบับ*

และจากสนธิสัญญาและอนุสัญญานั้น เป็นผลให้ไทยต้องเสียดินแดนที่เป็นประเทศ
 ลาวในปัจจุบันไป นับว่าเป็นชัยชนะของฝรั่งเศสที่ได้พยายามขยายอาณานิคมในอินโดจีน
 เป็นผลสำเร็จ อย่างน้อยก็สามารถทำให้แม่น้ำโขง เป็นเส้นเขตแดนได้ตามความต้องการ
 ของฝรั่งเศส สำหรับไทยนั้น สนธิสัญญาและอนุสัญญาวันที่ 3 ตุลาคม นั้น เป็นเพียงการ
 แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น เพราะว่าไทยต้องปฏิบัติตามสัญญาและอนุสัญญา ซึ่งก่อให้เกิด
 ความยุ่งยากความวุ่นวายในภายหลัง ในขณะเดียวกัน ผลจากเหตุการณ์ ร.ศ. 112 ก็เป็น
 จุดเริ่มต้นที่ทำให้ไทยหวาดเกรงฝรั่งเศสเพิ่มขึ้น ไทยเองก็ต้องยอมผ่อนปรนให้ฝรั่งเศสอีก

¹ สุวิทย์ พักขาว ล.ค. หน้า 57.

* โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก ข.

หลายครั้ง ก็จะเห็นได้จากคดีพระยอดเมืองขวางที่ฝรั่งเศสต้องการให้มีการชำระความตามอนุสัญญาข้อที่ 3 ทำให้เรามองเห็นถึงความพยายามของฝรั่งเศสที่จะเอาชนะไทยในทุกแง่มุมการกระทำนั้นจะไม่ถูกต้องก็ตาม

2.2 การพิจารณาคดีพระยอดเมืองขวางครั้งที่ 1

ผลจากกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ร.ศ. 112 ได้ปรากฏว่า ไทยต้องลงนามในสัญญาสงบศึกกับฝรั่งเศสเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2436 ซึ่งมีอนุสัญญาข้อที่ 6 ข้อ ที่ 3 จากข้อความในอนุสัญญาข้อที่ 3 ที่กล่าวว่า " ผู้ก่อการพยายามความร้ายที่ทุ่งเชียงคำ แลที่คำมวนนั้น เจ้าพนักงานฝ่ายสยามจะไต่ชำระคดีสิน และผู้แทนกรุงฝรั่งเศส จะไต่ช่วยในการตัดสิน และกำกับการลงโทษตามคำตัดสินนั้น คอเวอนเมนต์ฝรั่งเศสรักษาอำนาจไว้ในการที่จะเห็นชอบว่าคำตัดสินลงโทษนั้นจะพอสมควรอย่างยิ่ง ถ้ายังไม่เห็นพอกแล้ว ก็ขอให้ตั้งศาล ซึ่งมีพระลาการผู้ที่คอเวอนเมนต์ฝรั่งเศสจะกำหนดพิจารณาด้วยทั้งสองฝ่าย นั้นคดีสินใหม่ " ¹ ที่เห็นได้ชัดว่า ฝรั่งเศสต้องการรื้อฟื้นคดีที่เกิดขึ้นที่ทุ่งเชียงคำ * และเมืองคำมวน ขึ้นมาเพื่อพิจารณาลงโทษผู้กระทำผิด

2.2.1 การจัดตั้งศาลรับสั่งพิเศษ

ในการพิจารณาคดีพระยอดเมืองขวางครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งศาลรับสั่งพิเศษขึ้นชำระคดีนี้ขึ้น โดยให้มีอธิบดีผู้พิพากษา 1 คน กับผู้พิพากษารอง 6 คน และให้เรียกศาลนี้ว่า

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ผ. 18.1/5 สัญญา วันที่ 3 ตุลาคม ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436).

* หมายถึงคดีค้างเวียน คนในบังคับของฝรั่งเศส

"ศาลรับสั่งพิเศษสำหรับชวาระความที่เกิดขึ้นที่ทุ่งเชียงคำ แลแก่งเจ๊ก เมืองคำมวน"¹ และ
ผลในการพิพากษาคดีพระยอกเมืองขวางโดยศาลรับสั่งพิเศษนี้ ไทยใ้กว้างหลักเกณฑ์ในการ
พิจารณาไว้ดังนี้ คือ

1. ถ้าผู้แทนของรัฐบาลฝรั่งเศสกล่าวโทษใครก็ตามที่อยู่ในบังคับของสยามว่า
ได้มีส่วนร่วมในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่ทุ่งเชียงคำ แลคำมวน จะต้องนำตัว
มาพิจารณา ณ ศาลรับสั่งพิเศษทั้งสิ้น
2. ถ้าผู้แทนรัฐบาลฝรั่งเศสเห็นสมควรนำคนใดคนหนึ่งที่เป็นพยานมายังศาล
เพื่อประกอบการพิจารณาความ จะได้รับการพิจารณาด้วย
3. ผู้แทนรัฐบาลฝรั่งเศสได้รับอนุญาตให้ช่วยในการชำระความ และจะได้
เสนอต่อศาลพิจารณาคำถาม หรือความเห็นใด ๆ อันเป็นข้อเท็จจริง
4. ผู้แทนฝ่ายไทยมีสิทธิในการชำระความแลกระทำการ เหมือนอย่างผู้แทน
ฝรั่งเศส
5. ศาลนี้จะไต่ชำระความโดยเปิดเผย
6. ผู้ต้องหาทุกคนจะได้รับอนุญาตให้แต่งตั้งทนายช่วยความได้²

และสำหรับคณะผู้พิพากษาในศาลรับสั่งพิเศษในครั้งนี มีดังต่อไปนี้

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้ม 2.42/2 หนังสือ -
พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลรับสั่งพิเศษ ลงวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2436.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ฝ 30.9/2 กรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ
ถึง มงกุฎเคอร์ปาวี ลงวันที่ 23 มกราคม ร.ศ. 112.

พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร	อธิบดีผู้พิพากษา
พระยาอภัยบรรณฤทธิ์	ผู้พิพากษา
พระยาสีหราชเอกไชยชัย	ผู้พิพากษา
พระยาเทเวศวงศ์วิวัฒน์	ผู้พิพากษา
พระยาธรรมสารนิติ	ผู้พิพากษา
พระยาธรรมสารเนติ	ผู้พิพากษา
พระยาตฤรังครณเมธ	ผู้พิพากษา
หลวงสุนทรโกษา นายหีบ้ำเรอ หุ้มแพร	ทนายแผ่นดิน
หลวงรัตนาดำยี	ยกกระบัตร (จาคาส)
นายคูโคส เป็นผู้ฟังความฝ่ายฝรั่งเศส ¹	

สำหรับการตัดสินคดีครั้งแรกนี้ ทางฝ่ายฝรั่งเศสปล่อยให้ไทยเป็นผู้ดำเนินการเอง ฝรั่งเศสเพียงแต่ส่งมองซิเออร์คูโคสมาเป็นผู้ดูแลการร่างคำฟ้องเท่านั้น ฝรั่งเศสบ้ายเบียงให้ หลวงสุนทรโกษา และนายหีบ้ำเรอ ทนายแผ่นดินของไทยเป็นผู้ร่างคำฟ้องไทยจึงต้องเขียนสำนวนฟ้องพระยอกเมืองขวาง* ว่ามีความผิดถึง 5 กระทั่งด้วยกัน ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ ๆ ทั้งนั้น และโทษของแต่ละกระทังก็เป็นโทษหนักถึงประหารชีวิต หรืออย่างเบาที่สุดก็จำคุกตลอดชีวิต แต่เมื่อไทยร่างคำฟ้องเสร็จ ฝรั่งเศสไม่ยอมลงนามรับรองใน

¹ กองจกหมายเหตุนแห่งชาติ ร.5 ฝ 30.9/2 กรมหลวงเทเวศวงศ์วิวัฒน์
 หลวงหมื่นสมมตอมรพันธ์ ลงวันที่ 23 มกราคม ร.ศ. 112.

*

โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก ค.

ส่วนคำฟ้อง เพราะเกรงว่าจะทำให้เกิดข้อผูกพันกับฝรั่งเศสเองในภายหลังกว่าฝรั่งเศส เห็นด้วยกับคำฟ้องนั้น และเมื่อคดีสิ้นสุดแล้วฝรั่งเศสจะหักทวงอีกไม่ได้ ฝรั่งเศสอาจจะ ทกลงบอกว่า เมื่อพระยอกเมืองขวางมีความผิดถึงขนาดนี้แล้ว ไทยพร้อมที่จะยอมรับหรือ ลงโทษพระยอกเมืองขวางหรือไม่ เพราะฝรั่งเศสถือว่า การกระทำของพระยอกเมืองขวาง เป็นการดูหมิ่นต่อเกียรติภูมิของฝรั่งเศส

และในตอนท้ายของส่วนฟ้อง ยังได้ขอให้ศาลพิจารณาราคาคดีพระยอก เมืองขวาง และเมื่อได้พิสูจน์ว่ามีความผิดในข้อใด ก็ขอให้ศาลลงโทษ ตามลักษณะโทษ 8 สถาน ¹ ด้วย

2.2.2 กระบวนการดำเนินพิจารณาคดี

การพิจารณาคดีเริ่มขึ้นในวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2436 ถึงวันที่ 16 มีนาคม พ.ศ. 2436 ² นับว่าเป็นการพิจารณาคดีที่รวดเร็วต่างจากคดีอื่น ๆ ในสมัยนั้น ตั้งเป็นความพยายามของไทยที่จะดำเนินคดีทุกอย่างให้ฝรั่งเศสพอใจ ไม่ให้ฝรั่งเศสหาเหตุ คีเทียบไทยได้ และในเวลาพิจารณาคดีไทยก็อนุญาตให้ทนายและชาวต่างประเทศอื่น ๆ เข้า ร่วมฟังด้วย เพื่อให้เป็นพยานว่า ไทยดำเนินคดีได้อย่างถูกต้องยุติธรรมที่สุดแล้ว

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ฝ 30.9/3 ส่วนคำฟ้องของพระยอก เมืองขวาง ลงวันที่ 19 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 112.

² กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้ม 2.42/2 คำพิพากษา คดีแก่งเจ๊ก (คำมวน) ลงวันที่ 17 มีนาคม ร.ศ. 112.

ทางฝ่ายไทยหรือจำเลยนั้นมีพยาน 3 คน คือ หลวงอนุรักษ์ นายหุย นายเปลก มีทนายความ 4 คน คือ มีสเตอร์เคลิก มีสเตอร์เปท นายมี และนายเกศ ส่วนทางจำเลยโจทก์ คือฝรั่งเศสนั้นมีพยานสำคัญ 2 ปากคือ บุนจันลัมเขมร และงูเยวันคัน ทหารญวน ซึ่งรอดตายจากการสู้รบ รวมพยานทั้งฝ่ายไทยและฝรั่งเศสทั้งหมด 5 คน

ก. ลักษณะคำให้การของฝ่ายฝรั่งเศส

ในการให้การของฝ่ายฝรั่งเศส เราจะพิจารณาจากคำให้การของพยาน 2 คน คือ บุนจันลัมเขมร และงูเยวันคัน ทหารญวนเขมร ซึ่งได้รับบาดเจ็บและได้รอดชีวิตจากการต่อสู้ที่เกิดขึ้น

สำหรับคำให้การของบุนจันลัมเขมรที่ได้ให้การกับมองซิเออร์ปาวี ซึ่งมองซิเออร์ปาวีได้ส่งมาให้กรมหลวงเทเวศร์วังหลวง เพื่อไปประกอบในการพิจารณาตัดสินคดี พอสรุปได้ความว่า เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2436 เวลาประมาณ 10.00 น. พระยอดเมืองขวางพร้อมด้วยทหารประมาณ 200 คน ได้เดินทางถึงแก่งเจ๊ก และได้ตั้งค่ายอยู่ที่หน้าหมู่บ้าน ซึ่งตอนนั้นมองซิเออร์กรอสกรังอากาศไข้ขึ้นสูงมาก เมื่อบุนจันลัมเขมรได้รายงานให้ทราบ มองซิเออร์กรอสกรังก็ยืนยันว่า ทหารไทยคงจะไม่ทำร้ายพวกเขา และบุนจันไปถามทหารไทยว่า มาทำไมกัน ซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า ทางฝ่ายไทยต้องการให้ฝรั่งเศสปล่อยตัวหลวงอนุรักษ์ให้เป็นอิสระ ซึ่งตอนนั้นพระยอดเมืองขวางไม่ได้มาด้วย แต่หลบซ่อนอยู่ในค่าย ทหารไทยได้ล้อมบ้านของพวกฝรั่งเศสไว้ และมีการยิงปืนข่มขู่ฝรั่งเศสด้วย และในตอนนั้นหลวงอนุรักษ์จึงฉวยโอกาสหลบหนีไป และทหารไทยก็เริ่มกันเป็นฝ่ายยิงฝรั่งเศสก่อน บุนจันได้พยายามเข้าไปห้าม แต่ทหารไทยไม่ยอมฟัง ตัวบุนจันเองก็ถูกกระสุนปืนได้รับ

บาทเจ้าที่ชาออน จึงวิ่งไปหามองซิเออร์กรอสกูว์ซึ่งก็ได้รับบาทเจ้าที่ชาเช่นกัน
มองซิเออร์กรอสกูว์ไต่ถามข้อสงสัยปลงกันทั่ว แต่วิ่งไปได้เพียง 5 - 6 นิต มองซิเออร์
กรอสกูว์ก็ถูกกระสุนปืนเข้าที่ศีรษะและท่ายาคาห์ และในขณะที่เกิดต่อสู้กันนี้ พระยอกเมือง-
ขวางได้ยุ้งให้คนของเขาทำการทอสู้อยู่ตลอดเวลา และเมื่อหยุดยิงกันแล้วทหารไทยก็ชน
ทรัพย์สินของฝรั่งเศสไป แล้วก็วางเพลิงเผาบ้าน ¹

จากคำให้การของขุนจีน จะเห็นว่า ขุนจีนให้การกับมองซิเออร์บ่าวว่า
พระยอกเมืองขวางและไทยเป็นผู้ผิด เพราะเป็นฝ่ายเริ่มยิงก่อน นอกจากนี้ยังเป็นผู้วาง
เพลิงเผาบ้านและทรัพย์สินของฝรั่งเศสไปหมด ทั้ง ๆ ที่ฝรั่งเศสเองก็ไม่เคยมีจิตใจที่จะ
ทำร้ายไทยมาก่อนเลย ฝรั่งเศสหวังก็คือไทย และที่เลวร้ายที่สุดคือ ฝ่ายไทยเป็นผู้ฆ่า
มองซิเออร์กรอสกูว์อย่างเลือกเขี้ยวโดยที่เขาไม่มีทางโต้ตอบได้เลย เพราะตัวมองซิเออร์
กรอสกูว์กำลังนอนป่วยอยู่ ประกอบกับกำลังทหารทางฝ่ายไทยมีมากกว่า ฝรั่งเศสจึง
เห็นตนไม่มีทางสู้ และไทยยังทำการเยี่ยงโจร คือปล้นเอาทรัพย์สินและวางเพลิงด้วย
ซึ่งนี่เอง เป็นสิ่งที่ฝรั่งเศสทนไม่ได้ และต้องการให้ไทยพิจารณาความคิดนี้อย่างยุติธรรม โดยให้
ลงโทษพระยอกเมืองขวางและทหารผู้คิดทรมาน โดยเฉพาะพระยอกเมืองขวางนั้นจะทอ
ลงโทษให้หนัก เพราะถือว่าเป็นหัวหน้าในการก่อการร้ายนี้

ส่วนคำให้การของงูเยว่นันคันทหารญวน พยานของฝรั่งเศสอีกปากหนึ่ง
ให้การไว้สอดคล้องกับคำให้การของขุนจีนลาวเขมร คือ กล่าวโทษว่าไทยเป็นผู้ก่อเหตุก่อน

¹ กกงบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ 2.42/2 จดหมาย
มองซิเออร์คโคส ถึง กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ ลงวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2436.

และทำร้ายมอญหรือกรอสกูว์งเสียชีวิต ทั้ง ๆ ที่มอญหรือกรอสกูว์งยังป่วยอยู่ และ
ยังวางเพลิงเผาที่พักของฝรั่งเศสด้วย ซึ่งนับว่าเป็นคำให้การที่ทำให้พระยาคบเมืองขวาง
ของไทยเป็นฝ่ายผิด

ข. ลักษณะคำให้การของฝ่ายไทย

สำหรับทางฝ่ายไทยนั้น มีผู้มาให้การเป็นพยาน 5 คน คือ พระยาคบเมืองขวาง
หลวงอนุรักษ์ นายหุ้ย นายแปลก และขุนจันล้ามเขมร สำหรับพระยาคบเมืองขวางซึ่งตก
เป็นจำเลยในคดีนี้ได้ให้การว่า เมื่อตอนที่หลวงอนุรักษ์กระโดดหนีลงมาจากบนบ้าน ได้วิ่ง
มาหาพระยาคบเมืองขวาง พระยาคบเมืองขวางได้แลเห็นมอญหรือกรอสกูว์งและขุนจันล้าม
เขมรได้เข้าไปในห้อง แล้วก็มีเสียงปืนยิงออกมาถูกทหารชาวโคราชตาย 1 คน แล้วเสียง
ปืนก็ยิงออกมาอีก 3 นัด ถูกทหารล้มลงอีก 2 คน พระยาคบเมืองขวาง นายหุ้ยและนายแปลก
จึงได้ร้องห้าม แต่ฝรั่งเศสไม่ยอมหยุด นายหุ้ยและนายแปลกจึงสั่งให้ทหารยิงตอบโต้ไป
และในขณะที่กำลังยิงกันอยู่นั้น พระยาคบเมืองขวางได้เห็นไฟไหม้ขึ้นที่เรือนพักของมอญหรือ
กรอสกูว์ง¹

สำหรับคำให้การของหลวงอนุรักษ์ นายหุ้ย นายแปลก ล้วนแต่สอดคล้องกัน
ว่า ฝรั่งเศสเป็นฝ่ายยิงปืนก่อน ไทยจึงต้องยิงโต้ตอบเพื่อป้องกันตัว และการกระทำของ
พระยาคบเมืองขวางนั้น ปฏิบัติความหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมายจากผู้บังคับบัญชา

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้ม 2.42/2 บันทึกคำให้การ
ของนายหุ้ยในวารสารภาคที่ ๗ ศาลรับสั่งพิเศษ ลงวันที่ 6 มีนาคม ร.ศ. 112.

และจากคำให้การของขุนจีนลามแซมซึ่งได้ให้การไปแล้วกับทางฝ่ายฝรั่งเศส ได้ตรงกับคำให้การที่ให้กับไทย สำหรับคำให้การกับฝ่ายไทย ขุนจีนไม่รู้ว่าใครเป็นฝ่าย ถึงกับ และไม่ได้ออกเลยว่ามีใครเผาบ้าน หรือระบุว่าไทยปล้นเอาทรัพย์สินของฝรั่งเศส มาด้วย¹ อีกคำอาจเป็นเพราะว่า ขุนจีนเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส เมื่อเขาถูกส่งตัวมา กรุงเทพฯ แล้วก็ต้องไปอยู่กับฝรั่งเศส เขาจึงต้องพลิกคำให้การเสียใหม่เพื่อประโยชน์ของ ฝรั่งเศส ไม่อย่างนั้นแล้วตัวขุนจีนเองอาจตกอยู่ในอันตรายก็เป็นได้²

2.2.3 การตัดสินพิจารณาคดีของศาลรับสั่งพิเศษ

ผลการตัดสินได้ออกมาเมื่อวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2436 ว่า ศาลรับสั่งพิเศษ ได้ตัดสินให้พระยอดเมืองขวางไม่มีความผิด เพราะศาลรับสั่งพิเศษได้พิจารณาอย่างถี่ถ้วน แล้ว เห็นว่า พระยอดเมืองขวางพ้นผิดทั้ง 5 ข้อหา เพราะศาลรับสั่งพิเศษเห็นว่า ฝรั่งเศสซึ่งเป็นฝ่ายโจทก์ได้พ้องเกินความจริงทุกกระทงในหลายประเด็น คือ

ประเด็นแรก ฝรั่งเศสกล่าวว่ามีทหารถูกตาย 16 - 24 คน แต่ตามข้อเท็จจริงแล้ว ทหารถูกเสียชีวิตเพียง 11 - 12 คนเท่านั้น ส่วนข้อกล่าวหาที่ว่าพระยอดเมืองขวางเป็นผู้ลงมือกระทำเองหรือสั่งให้คนขึ้นลงมือฆ่า หรือปล้นทรัพย์สินของ พร้อมกับ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ฝ 30.9/3 สำเนาอักษรขอมแปลร้อย
คำให้การของขุนจีนลามแซม ร.ศ. 112.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ฝ 30.9/2 จดหมายเหตุหมื่นประจักษ์
ศิลปาคม ทุล กรมหมื่นตำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 16 มกราคม ร.ศ. 112.

วางเพลิงนั้น ข้อนี้พระยอกเมืองขวางก็ไม่ผิดสัก เพราะศาลรับสั่งพิเศษไต่ถามเห็นว่า พยานของฝรั่งเศส คือขุนจันต้ามเขมรได้ให้การกับไทยและมงซิเออร์ปาวีนั้นต่างกัน

ประเด็นที่ 2 ที่ทนายแผนคดีฟ้องว่า พระยอกเมืองขวางมีความผิดฐานที่แย่งชิง ทรัพย์สินของมงซิเออร์กรอสกูริงกับพรรคพวกนั้น ทางศาลเห็นว่า ทรัพย์สินนั้นเป็นทรัพย์สิน ที่ทางฝ่ายฝรั่งเศสริบไปจากทางฝ่ายไทย และอีกอย่างหนึ่งในขณะที่เกิดเหตุไฟกำลังไหม้ลุกลาม ลอย่างรุนแรงมาก ใครจะกล้าขึ้นไปชนทรัพย์สินได้

เพราะฉะนั้นจะกล่าวสรุปได้ว่าทางฝ่ายไทยไม่ได้เป็นผู้วางเพลิง และชนเอา ทรัพย์สินของฝรั่งเศส และอีกประการหนึ่ง การกระทำของพระยอกเมืองขวางนั้นเป็นการ กระทำเพื่อป้องกันตนเองความหนาที่ราชการ ทั้งเหตุผลของศาลที่ว่า การที่จำเลย คือ พระยอกเมืองขวาง นายหุ้ย นายแปลก ไต่ทาลงไปนั้นเป็นการจำเป็นที่จะต้องทำ และ ถึงแม้ว่า พระยอกเมืองขวางได้สั่งการพร้อมกับนายหุ้ย นายแปลกจริง แต่พระยอกเมืองขวาง ก็ไม่ควรจะได้รับความผิดในการกระทำนี้¹

จึงเห็นได้ว่าศาลรับสั่งพิเศษเชื่อว่า พระยอกเมืองขวางและพรรคพวก ซึ่งได้แก่ หลวงคุณรักนี้ นายหุ้ย นายแปลก ไม่มีความผิดแต่อย่างใดทั้งสิ้น การกระทำทุกอย่าง เป็นไปเพื่อคชอุปถัมภ์กับหัวความหนาที่ที่ได้รับมอบหมายมา ไม่ได้เป็นการกระทำเกินกว่าเหตุ หรือจงใจฆ่าผู้อื่นโดยเจตนา

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ 2.43/1 คำตัดสิน

และจากคดีพระยอกเมืองขวางนี้ จะชี้ให้เห็นถึงความเห็นของทางฝ่ายฝรั่งเศส และความเห็นของฝ่ายไทย โดยเริ่มจากความเห็นของฝ่ายฝรั่งเศสว่า

สำหรับในเรื่องคดีพระยอกเมืองขวางนี้ ฝรั่งเศสได้พิจารณาทุกตั้งแต่ตอนแรกแล้วว่า ฝรั่งเศสจะจับทั้งศาลของฝรั่งเศสขึ้นมาพิจารณาคดีไม่ได้ ทั้งนี้เพราะจะเป็นการละเมิดสัญญาที่ไต่ตกลงกับไทยไว้แล้ว ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้ชาติอื่นทำนิติการกระทำของตนได้

ทั้งนี้เพราะบริษัทเห็นว่า ตนเองไม่ได้ประโยชน์อะไรกับการที่จะไม่ทักท้วงไทย ในตอนนี้ สู้ปล่อยให้ไทยดำเนินการจนถึงที่สุด แล้วจึงค่อยมาประท้วงตอนหลัง ซึ่งจะสมเหตุผลกว่า และเป็นข้ออ้างที่ชาติอื่น ๆ ไม่กล้าทำหิตน ทั้งนี้ฝรั่งเศสช่วยโอกาสนำจุดอ่อนของไทยเรื่อง ระบบการศาลที่ยังไม่เป็นที่ยอมรับของชาวต่างชาติมาอ้างได้ในภายหลังว่า การตัดสินคดีในครั้งแรกนั้นไม่ยุติธรรม เพราะมีการลำเอียงเกิดขึ้นได้ เนื่องจากผู้พิพากษาเป็นคนไทย จำเลยก็เป็นคนไทย ฝรั่งเศสมีหน้าที่เพียงมากำกับดูแลการฟ้องร้องเท่านั้น แต่ไม่มีอำนาจหน้าที่แต่อย่างใดทั้งสิ้น

กัวยเหตุนี้ทางฝ่ายฝรั่งเศสจึงไม่ยอมให้ความร่วมมือกับไทยอย่างเต็มที่ ไม่ยอมเซ็นชื่อลงนามรับรองในสำนวนคำฟ้องของทนายแผ่นดิน และฝรั่งเศสเกรงว่าจะทำให้เกิดข้อผูกพันกับตนได้ในภายหลังว่าฝรั่งเศสเห็นด้วยกับคำฟ้องนั้น และเมื่อตัดสินคดีแล้วฝรั่งเศสจะมาทักท้วงอีกไม่ได้

และอีกอย่างหนึ่งที่ทางฝรั่งเศสไม่ยอมทำสำนวนฟ้องเอง เพราะฝรั่งเศสเห็นว่า ตนมีพยานหลักฐานที่อ่อนมาก คือ มีเพียงพยานซึ่งไต่แก่ บุณจันสามเขมร ซึ่งกำลังไต่รับ

บาทเจ็บ และตกอยู่ในความคุ้มครองของไทยในขณะนั้น และนายทหารดูวนคือ งูเย็นวันคัน ก็เจ็บหนักจนมาให้การที่ศาลเองไม่ได้ ดังนั้นฝรั่งเศสจึงคิดว่าไม่มีอะไรที่จะมาลงชื่อ หรือ ร่างสำนวนฟ้องหาขึ้นมาเอง สู้ปล่อยให้ไทยจัดการไปเองดีกว่า แล้วฝรั่งเศสค่อยมาทักท้วง ถักทอในภายหลัง ซึ่งฝรั่งเศสจะร่างสำนวนคำฟ้องอย่างไรก็ได้ที่เป็นประโยชน์แก่ฝรั่งเศส

สำหรับความเหี้ยมของฝ่ายไทยนั้น ในตอนแรกที่เกิดเรื่องขึ้นและรู้ว่าจะต้อง มีการตั้งศาลพิจารณาคดีตามข้อตกลงอนุสัญญา 3 ตุลาคม ร.ศ. 112 นั้น กรมหลวงดำรง- ราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้กล่าวว่า คณะผู้พิพากษานั้นควรจะแยกต่างจาก ชาวต่างประเทศมาทำหน้าที่ เพื่อแสดงความบริสุทธิ์ใจของฝ่ายไทย และเพื่อให้การพิจารณาคดี มีความเป็นธรรม โดยอาจจะเชิญกงสุลเยเนรอลอเมริกันที่เชียงใหม่หรือที่กรุงเทพฯ เจ้าพนักงานอังกฤษผู้กฎหมายที่สิงคโปร์ หรือ กงสุลต่างประเทศอื่น ๆ ที่อยู่ในกรุงเทพฯ กับกงสุลเยเนรอลชอแลนคาในกรุงเทพฯ

ทั้งนี้เพราะทางฝ่ายไทยต้องการที่จะแสดงความบริสุทธิ์ใจให้ฝรั่งเศสเห็น เพราะถ้าทางฝ่ายไทยดำเนินการ อนุสัญญา 3 ตุลาคม ร.ศ. 112 ซึ่งตั้งศาลไทยมาพิจารณาคดี ที่จำเลยเป็นคนไทยด้วยกันเอง และยังมีคณะผู้พิพากษาที่เป็นคนไทยอีกด้วย ย่อมทำให้คน ทั่วไปคิดว่าอาจเกิดการลำเอียงขึ้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝรั่งเศสอาจคิดว่าไทยคัดสินความ ไม่ยุติธรรม เพื่อเป็นการหักมุดหาเรื่องการ เคลือบแคลงใจในคำตัดสิน ไทยได้พยายามเสนอ ความคิดอันนี้ให้ฝรั่งเศสยอมรับ แต่ในกรณีนี้เราอาจมองได้ไปอีกแง่หนึ่ง คือ ไทยก็รู้ว่า

1

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ฝ 30.9/2 กรมหลวงเทเวศร์วังไชย

พล กรมหมื่นสยมภุมพินธ์ ลงวันที่ 22 มกราคม ร.ศ. 112.

บรรดาชาติมหาอำนาจต่าง ๆ ยังไม่ยอมรับระบบการศาลของไทย ทั้งนี้ไทยจึงให้มหาอำนาจ
 ชาติอื่น ๆ ร่วมเข้ามามีบทบาทในการตัดสินคดีด้วย เพื่อจะได้ไม่ให้มีปัญหาการประท้วงของ
 ฝรั่งเศสได้ลึกในภายหลัง เพราะถ้าฝรั่งเศสยอมรับหลักข้อเสนอของไทยในข้อนี้ ฝรั่งเศส
 ก็คงจะต้องยอมรับต่อคำพิพากษาของศาล เพราะคณะผู้พิพากษาก็ล้วนแต่เป็นชาติตะวันตกที่
 หักเหิมฝรั่งเศสทั้งนั้น แต่ทางฝรั่งเศสกลับปฏิเสธความคิดอันนี้ของฝ่ายไทย โดยมองซิเออร์
 ปาวี กงสุลฝรั่งเศสอ้างเหตุผลยืนยันว่า ไทยต้องทำหน้าที่พิจารณาคดีนี้เองตามสัญญาที่ได้
 ตกลงกันไว้¹

การที่ฝรั่งเศสปฏิเสธข้อเสนอของไทย อาจเป็นเพราะฝรั่งเศสเห็นว่า ถ้ายินยอม
 ให้ไทยตั้งชาวต่างชาติเป็นผู้พิพากษาคดีนี้แล้ว ไม่ว่าผลของการตัดสินคดีจะออกมาอย่างไร
 ฝรั่งเศสก็คงยอมรับ ซึ่งฝรั่งเศสเองก็ไม่แน่ใจว่าผลของการตัดสินจะเป็นที่พอใจและจะหักทวง
 คำพิพากษาได้หรือไม่ แต่ถาไทยดำเนินการเอง ฝรั่งเศสยังอาจใช้คดีนี้เรียกร่องเอา
 ผลประโยชน์จากไทยในการใช้นโยบายการล่าอาณานิคมเข้ามาในอินโดจีน

ดังนั้นเมื่อไทยจัดตั้งศาลรับสั่งพิเศษขึ้นมา ฝรั่งเศสจึงไม่ได้คัดค้านอย่างใด
 แต่กลับสนับสนุนให้ไทยดำเนินการไปตามอนุสัญญาข้อที่ 3 ฝรั่งเศสขอเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์และ
 กำกับการฟ้อง เมื่อทนายแผ่นดินมีข้อซักของอะไรฝรั่งเศสก็จะหักทวง² เรื่องนี้นับว่าเป็น

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ฝ 30.9/2 กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ

กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 23 มกราคม ร.ศ. 112.

² เรื่องเดียวกัน.

ความฉลาดของฝรั่งเศส เพราะถ้าฝรั่งเศสยังยืนยันจะนำทัพพระยอดเมืองขวางมาตีคืนเอง ก็จะเป็นการว่าฝรั่งเศสถืออำนาจ ตักสินไม่วุทธิธรรม เข้าข้างคนของคนทั้ง ๆ ที่คนของตนเป็นฝ่ายผิด

สำหรับผู้พิพากษาไทย คือ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถเอง ก็เกรงว่าการตักสินของพระองค์จะนำความเดือดร้อน และ เสี่ยงภัยให้แก่บ้านเมืองได้ ไท่ทรงอ้างเหตุผลว่า พระองค์เองก็เปรียบเสมือนพวกเดียวกับพระยอดเมืองขวาง ซึ่งฝรั่งเศสเคียดแค้นชิงชิงอยู่ จึงเกรงว่า การตักสินของพระองค์จะทำให้ฝรั่งเศสกล่าวหาว่าเป็นพวกของพระยอดเมืองขวาง แต่ถ้าวรของตักสินว่าพระยอดเมืองขวางมีความผิด ก็จะเป็นการทำลายขวัญและกำลังใจของข้าราชการไทยที่ปฏิบัติหน้าที่ป้องกันประเทศ แก่ของถูกลงโทษ ทำให้ข้าราชการได้รับความคับแค้นใจ ไม่มีขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่

นับว่ารัฐบาลไทยในตอนนั้นตกอยู่ในฐานะที่ลำบาก คือ ถูกบีบจากสองทาง คือ จากลาวจีน และ นอกประเทศ ไทยพยายามค้าเงินนโยบายประนีประนอมที่สุด เพื่อไม่ให้ไทยกับฝรั่งเศสต้องมีเรื่องขัดแย้งกัน เพราะไทยทราบดีว่า ถ้ามีเรื่องขัดแย้งกันแล้ว ฝ่ายที่จะเสียเปรียบเสมอ คือ ไทย ถึงแม้ว่าไทยจะตั้งใจช่วยพระยอดเมืองขวางอย่างถึงที่สุด แต่ถ้าวรลงโทษพระยอดเมืองขวางรุนแรงเกินไปก็จะทำลายขวัญ และ กำลังใจของชาวไทย และจะกล่าวหาว่ารัฐบาลไร้ความสามารถ แต่ถ้าไม่ตักสินลงโทษพระยอดเมืองขวาง ฝรั่งเศส

1 กองจดหมายเหตุนานาชาติ ร.5 ผ 30.9/2 กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ

กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 27 มกราคม ร.ศ. 112.

ถืออาจว่าเป็นนโยบายที่รุนแรงกับไทยมากกว่าที่เคยทำมาแล้วก็ได้

2.3 การพิจารณาคดีพระยอกเมืองขวางครั้งที่ 2

ผลจากการพิจารณาครั้งที่ 1 โดยศาลรับสั่งพิเศษนั้น ปรากฏว่าพระยอกเมืองขวางและพรรคพวกไม่มีความผิด เพราะถือว่า การกระทำที่เกิดขึ้นนั้นเป็นไปเพื่อป้องกันตัว ทำให้ฝรั่งเศสไม่พอใจและทำให้เกิดการพิจารณาครั้งที่ 2. โดยที่การพิจารณาครั้งที่ 2 นี้ ฝรั่งเศสขอประท้วงให้ศาลผสม คือให้ผู้พิพากษาทั้งของไทยและฝรั่งเศสไปกัน

2.3.1 สาเหตุที่ทำให้เกิดการตั้งศาลผสม

ก. สาเหตุทางทางการเมือง

สาเหตุนี้เป็นสาเหตุที่สำคัญ คือ ถ้าฝรั่งเศสยอมรับคำตัดสินของศาลไทย ก็เหมือนกับเป็นการยอมรับว่าฝรั่งเศสรุกกรานไทย และเป็นการยอมรับว่าเขตหัวเมืองลาวทางริมฝั่งแม่น้ำโขงเป็นหัวเมืองของไทย ซึ่งมีผลกระทบกระเทือนต่อการขยายอาณาเขตของฝรั่งเศสแถบคู่มแม่น้ำโขง ทำให้ฝรั่งเศสรู้สึกเสียเปรียบอันถึงในการสร้างอาณาเขต ฝรั่งเศสจึงยอมไม่ได้ ฝรั่งเศสจึงยังคงดำเนินการให้มีการพิจารณาคดีใหม่ เพื่อยืนยันว่า คนของฝรั่งเศสไม่ผิด ไม่ได้รุกรานดินแดนไทย หัวเมืองลาวทางริมฝั่งแม่น้ำโขงไม่ใช่เมืองขึ้นของไทย ฝรั่งเศสจึงไม่มีสิทธิในการครอบครอง ไทยทางหากที่เป็นฝ่ายผิด เพราะส่งทหารไปควบคุมหัวเมืองเหล่านี้ไว้ เพราะหัวเมืองเหล่านี้เป็นเมืองขึ้นของเขมร และ ลาวมาก่อน เมื่อเขมร และ ลาวตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส ก็ควรที่หัวเมืองเหล่านี้จะตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสไปด้วย

ข. สาเหตุความไม่พอใจจากสื่อมวลชน

เมื่อศาลไทยตัดสินว่า พระยอกเมืองขวางกับพรรคพวกไม่มีความผิด สื่อมวลชนทางฝรั่งเศสไม่พอใจ เห็นว่าภาพพจน์ของรัฐบาลฝรั่งเศสที่ปฏิบัติต่อประเทศ- คอยพัฒนาแถบเอเชียตะวันออกเฉียงนั้นไม่ถูกต้อง คือรัฐบาลอ่อนแอไร้ประสิทธิภาพในการที่จะช่วยเหลือ ปกป้องคนไทยให้ปลอดภัยได้ ทางสื่อมวลชนฝรั่งเศสคิดว่า รัฐบาลควรจะต้องดำเนินการ ให้ดีกว่านี้ คือจะต้องจัดให้มีการตัดสินพิจารณาคดีใหม่โดยทั้งศาลผสมกันขึ้นมา พร้อมกับ ให้มีชาวฝรั่งเศสดำรงตำแหน่งเป็นผู้พิพากษาด้วย ทั้ง ๆ ที่หนังสือพิมพ์ฝรั่งเศสได้ลงบทความ โจมตีรัฐบาลฝรั่งเศสว่า จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น คนในบังคับของฝรั่งเศสได้รับการปฏิบัติกร อย่างเลวร้าย พวกเขาถูกปล้นและถูกฆ่าจากคนไทย แต่รัฐบาลฝรั่งเศสยังไม่ดำเนินการ เรียบเรียงความยุติธรรมให้กับคนที่ปฏิบัติหน้าที่เพื่อผลประโยชน์ของฝรั่งเศส¹

2.3.2 การจัดตั้งศาลผสม

ในการจัดตั้งศาลผสมนี้ทางฝรั่งเศสได้ขอให้มีการแต่งตั้งผู้พิพากษา ดังนี้คือ ทางฝ่ายฝรั่งเศสขอตั้งผู้พิพากษาเอง 3 นาย ส่วนอีก 2 นายให้ทางไทยเป็นผู้แต่งตั้ง ซึ่งเรา จะเห็นว่าไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบ เพราะไทยมีเพียง 2 เสียงเท่านั้น ส่วนฝรั่งเศสมีถึง 3 เสียง ทางฝรั่งเศสได้แต่งตั้ง มองซิเออร์ มอนโคต์ เป็นอธิบดีผู้พิพากษา มองซิเออร์ ความัตต์ และมองซิเออร์ฟูยเนล เป็นผู้พิพากษาสมทบ จากที่ฝรั่งเศสยังได้จัดตั้งใหม่มองซิเออร์

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้ม 2.43/2 คดีพระยอก

คูเวต ตุลาคม เมืองไซ่ง่อน เป็นเจ้าพนักงานกรมอัยการ รวมเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศส
ทั้งหมดเป็น 4 คน¹

สำหรับทางฝ่ายไทยได้แต่งตั้งให้ พระยามหาอำมาตย์ และ พระเกษมสุขการี
เป็นผู้พิพากษาสมทบ 2 นาย²

มีข้อที่น่าสังเกตว่า ในการตัดสินคดีครั้งนี้ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ไม่ได้เข้า
มามีส่วนร่วมในการพิจารณาคดี อาจเป็นเพราะว่า พระองค์ไม่พอใจฝรั่งเศสที่ไม่ยอมยุติ
เรื่องง่าย ๆ ต้องให้มีการตัดสินใหม่อีกครั้ง หรืออาจเป็นเพราะว่า ไทยเราเห็นว่าใน
การตัดสินครั้งแรกนั้น พระองค์ตัดสินให้พระยอดพันผัด อาจทำให้ฝรั่งเศสไม่พอใจ หากให้
พระองค์เข้าร่วมในการตัดสินครั้งใหม่ อาจทำให้การดำเนินงานของศาลสมไม่รวดเร็ว
และอาจเกิดข้อขัดแย้งกันอีกก็ได้

สำหรับกฎหมายที่ใช้ในการพิจารณาคดีครั้งนี้ ได้มีการจัดร่างข้ออ้างคืบเพื่อ

¹ กอจจหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ฎ 30.9/1 ร่างประกาศแจ้งความ
เรื่องชำระความพระยอด พฤษภาคม ร.ศ. 113.

² กอจจหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ฎ 30.9/1 จดหมายกรมหลวงเทวะ
วงษ์โรปกาว ถึง มงทิเลอโรโยเซฟ ปีแดงสกี ลงวันที่ 6 เมษายน ร.ศ 113.

ใช้ในการดำเนินการตัดสินพิจารณาคดีขึ้นมา * สำหรับศาลสมมติทั้งกันขึ้นมา ทั้งอยู่ใน
 สถานทูตฝรั่งเศสที่ตั้งอยู่ในประเทศไทย ผู้พิพากษาส่วนมากกับทนายแผ่นดินก็เป็นคนฝรั่งเศส
 และยังใช้กฎหมายอาญาของฝรั่งเศสในการตัดสินลงโทษ ซึ่งไทยเองก็ยอมไม่ได้ เพราะ
 ไทยเองก็ต้องการปกป้องคุ้มครองคนของตน และอีกอย่างของไทยเราเป็นห่วง คือ กลัวว่า
 ฝรั่งเศสจะตัดสินอย่างไรก็ได้ตามใจชอบ ถ้าไม่ห่วงตั้งแต่แรกก็เท่ากับว่าไทยยอมรับคำตัดสิน
 ของเขา

หรือตามองกันในอีกแง่หนึ่ง ที่ฝรั่งเศสใช้กฎหมายของฝรั่งเศสในการตัดสิน
 ลงโทษนั้น อาจเป็นเพราะว่าฝรั่งเศสเห็นว่ากระบวนการยุติธรรม กฎหมายของไทยยังไม่
 ทันสมัยพอ เมื่อเป็นดังนี้ไทยจึงพยายามอย่างเต็มที่ที่จะขอให้ฝรั่งเศสลงโทษพระยอกเมืองขวาง
 ด้วยกฎหมายไทย เพราะพระยอกเมืองขวางเป็นคนไทย กฎหมายไทยจึงน่าจะยังคงคุ้มครอง
 พระยอกเมืองขวางอยู่ ไม่เช่นนั้นแล้วอิสรภาพทางการศาลของไทยนั้นก็หมดสิ้นไปอย่างสิ้นเชิง
 และผลเสียอันใหญ่หลวงจะกระทบกระเทือนต่อความมั่นคงและเอกราชของประเทศชาติในขณะนั้น
 อย่างมากทีเดียว ในที่สุดฝรั่งเศสก็รับผ่อนผันโดยมีการตกลงกันในเรื่องบทลงโทษดังนี้

ข้อ 12 อันโทษทั้งหลายที่ว่าไว้ว่าจะมีแก่ผู้กระทำความผิดเหล่านั้น ความที่พิจารณา
 ได้ความจริงแล้วนั้น เมื่อศาลเห็นว่ามิใช่เหตุการอันควรลดหย่อน
 ผ่อนโทษให้ เบาลงแก่ผู้ต้องหาโทษนั้นแล้ว จะต้องแก้ไขความที่ว่า
 ต่อไปนี้ คือ

*

โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก ง.

ถ้าโทษว่าไว้ถึงประหาณชีวิตแล้ว ศาลจะต้องว่าโทษจำคุก
ทำการหนักไม่มีกำหนดพันโทษ ถ้าว่าโทษจำคุกทำการหนักมีกำหนด
เวลาพันโทษก็ได้

ถ้าเป็นการว่าโทษจำคุกมีกำหนดเวลาพันโทษแล้ว จะต้อง
ว่าโทษจำ 5 ปี เป็นอย่างต่ำ แลจำ 20 ปี เป็นอย่างสูง ตาม
กำหนดเวลาในระบายนั้นสุดแต่ศาลจะเห็นสมควร

และจากข้อแก้ไขใหม่นี้มีประโยชน์ต่อจำเลย คือ พระยอกเมืองขวางเป็น
อย่างมาก คือจำเลยไม่ต้องได้รับโทษทัณฑ์ประหารชีวิต และถ้าได้รับโทษจำคุกตลอดชีวิต
ก็ให้ลงโทษแค่ 5 - 20 ปีเท่านั้น นับว่าไทยได้พยายามอย่างเต็มที่ในการที่จะช่วยเหลือ
ปกป้องคุ้มครองพระยอกเมืองขวาง ถึงแม้ว่าจะช่วยได้ไม่เต็มที่ เพราะอำนาจในการตัดสิน
อยู่ในมือฝรั่งเศส

2.3.3 กระบวนการดำเนินการพิจารณาคดี

สำหรับศาลสมไทย - ฝรั่งเศส หลังจากที่ได้มีการเจรจาตกลงเรื่อง
การแต่งตั้งคณะผู้พิพากษากันอยู่นาน ในที่สุดก็ได้ให้มีการดำเนินการตัดสินคดีครั้งแรกเมื่อ
วันที่ 4 มิถุนายน ร.ศ. 113² ซึ่งทางฝรั่งเศสได้ทำหนังสือฟ้องพระยอกเมืองขวางว่า

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ฝ 30.9/1 ข้อบังคับสำหรับกระบวนการ
พิจารณาคดีในศาลสมไทยกับฝรั่งเศส พฤษภาคม ร.ศ. 113.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ฝ 30.9/1 หมายคำสั่งในคดีความเรื่อง
แก๊งเจ๊ก ลงวันที่ 31 พฤษภาคม ร.ศ. 113.

มีความผิดโดยรูปใดดังนี้

1. เป็นผู้ที่ได้กระทำโดยพลการตนเองให้เป็นผู้สมรู้เป็นใจ คบคิดทำร้าย แก้วชีวิตในตัวของซีเออร์กรอสกรัง สารวัตรทหารเกณฑ์ยศ นายทหารฝรั่งเศสมีตำแหน่ง อยู่ในแขวงเมืองวิญ และเป็นผู้ยืมย่องสื่อเสียด และทำเล่ห์กลอุบายให้เกิดการเป็นอันตราย แก้วชีวิต

2. เป็นผู้ที่ได้กระทำโดยพลการตนเองให้เป็นผู้สมรู้เป็นใจ คบคิดตาม เหตุการณ์ในกาละเทศะอันเดียวกัน และตามทางอย่างเดียวกันกับที่ได้กล่าวมาแล้ว กระทำการผิดร้ายที่จงใจทำอันตรายแก่ชีวิตในตัวของทหารเกณฑ์ยศทั้งหลาย และในตัวของ ลามเขมรบุญจัน

3. เป็นผู้ที่ได้กระทำโดยพลการตนเองให้เป็นผู้สมรู้เป็นใจ คบคิดตาม เหตุการณ์ในกาละเทศะอันเดียวกัน ลอมลัก ฉ้อโกง สิ่งของที่ยกได้กับเสื้อผ้า เครื่อง สัตว์ราช และกระสุนดินคำหลายสิ่ง ทำให้ของนั้นเสียไป และเสียแก่ผู้อื่นวันคืนด้วย และเป็นผู้นับไว้รับไว้ทั้งหมดคดี หรือส่วนใด ๆ ก็ดีในสิ่งของที่ลักปล้นไปนั้น

4. เป็นผู้ที่ได้กระทำโดยพลการตนเองให้เป็นผู้สมรู้เป็นใจ คบคิดตาม เหตุการณ์ในกาละเทศะอันเดียวกัน แกล้งเผาโรงเรือนลาว

1 กองจกหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ฝ 30.9/1 คำฟ้องหาพระยอกเมืองขวาง

ลงวันที่ 27 พฤษภาคม ร.ศ. 113.

จะเห็นได้ว่าคำฟ้องบทนี้ พระยอกเมืองขวาง เป็นผู้ลงมือกระทำความผิด สถานหนักถึง 4 กระทั่งด้วยกัน แสดงให้เห็นถึงเจตนาของฝรั่งเศสในการดำเนินการจัดตั้ง ศาลผสมในครั้งนี้ว่า จะต้องตัดสินให้พระยอกเมืองขวาง เป็นฝ่ายผิดให้ได้ มิฉะนั้นแล้ว การจัดตั้งศาลผสมนี้จะไม่มีความหมายอะไร เลยต่อฝรั่งเศส อีกทั้งยังเป็นการสิ้นเปลืองเวลา แรงงาน และ ทรัพย์สินอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ฝรั่งเศสจึงได้พยายามทุกวิถีทางที่จะทำให้ พระยอกเมืองขวาง เป็นฝ่ายผิดให้ได้

2.3.4 การตัดสินพิจารณาคดี

ก. ลักษณะคำให้การฝ่ายฝรั่งเศส

ในการพิจารณาคดีครั้งที่ 2 นี้ ทางฝรั่งเศสมีหลักฐาน 2 อย่างที่ใช้สำหรับฟ้องให้พระยอกเมืองขวางมีความผิด คือ คำให้การจากพยานบุคคล และหลักฐาน ที่เป็นลายลักษณ์อักษร สำหรับพยานบุคคลนั้นมีอยู่ 2 ปาก คือ นายลาแนสของ กงสุลการค้า ฝรั่งเศสประจำอินโดจีน กับงูเยวันคัน ส่วนพยานเงินลามาเขมรนั้นได้สิ้นชีวิตไปก่อนที่จะได้มี การพิจารณาคดีครั้งนี้

คำให้การของนายลาแนสของนั้น พอสรุปได้ว่า นายลาแนสของ อ้างเอารายงานของมองซิเออร์ลูทมาเป็นคำให้การว่า มองซิเออร์ลูทได้ขอให้พระยอกเมืองขวาง ออกจากเมืองคำมวน ซึ่งอยู่ในความครอบครองของเขมรมาก่อน เมื่อเขมรตกเป็นของ ฝรั่งเศสแล้ว เมืองเหล่านั้นก็ควรตกเป็นของฝรั่งเศสด้วย นอกจากนี้มองซิเออร์ลูทยังได้ ช่วยคุ้มครองตัวพระยอกเมืองขวางไปส่งที่เมืองท่าอุเทนด้วย พระยอกเมืองขวางเป็นฝ่ายผิด สัญญาที่ให้ไว้กับฝรั่งเศส คือให้ทำหนังสือยกเมืองให้แล้ว กลับใจที่ภายหลัง ซึ่งถือเป็นการ

ละเมิดสัญญา¹

จากคำให้การของนายลาเนสของนั้น จะเห็นว่า พระยอกเมืองขวาง เป็นฝ่ายผิดสัญญาที่ได้ให้ไว้กับฝรั่งเศส และโจมตีฝรั่งเศส ทั้ง ๆ ที่ฝรั่งเศสไม่ได้คิดร้ายต่อพระยอกเมืองขวาง กลับมีแต่ความปรารถนาดีเท่านั้น

ทางค่านงูเขียนวันคืน ซึ่งเป็นพยานปากสำคัญ ซึ่งมีส่วนร่วมในเหตุการณ์นั้น ไม่ได้มาให้การด้วยตัวเอง แต่เขียนเป็นจดหมายมา โดยมีมองซิเออร์กุโคส อธิบดีผู้พิพากษาศาลฝรั่งเศสเป็นผู้รับรองว่าข้อความนั้นเป็นจริงทุกประการ ซึ่งคำให้การนั้นสรุปได้ว่า ฝ่ายไทยเป็นพวกยกมาโจมตีมองซิเออร์กรอสกูริง และเผาบ้านที่มองซิเออร์กรอสกูริงใช้อาศัยอยู่ และตลอดเวลาที่เขียนวันคืนถูกจับกุมส่งตัวมากรุงเทพฯ นั้น ทหารไทยปฏิบัติของเขียนวันคืนไม่ดี จากคำให้การของพยาน 2 ปากนี้ พยานปากแรกคือ นายลาเนสของไม่ใช่พยานที่แท้จริง เพราะไม่ได้อยู่ในเหตุการณ์ แต่ได้รับการบอกเล่าจากมองซิเออร์ลูซ ทำให้หลักฐานไม่มีน้ำหนักพอที่จะเชื่อถือได้เท่าที่ควร

ส่วนคำให้การของงูเขียนวันคืนนั้น มีน้ำหนักพอสมควร เพราะอยู่ในเหตุการณ์ด้วย แต่ก็มีจุดอ่อนอยู่ตรงที่ว่า ทำไมไม่มาให้การที่ศาลด้วยตัวเอง กลับเขียนเป็นจดหมายมา จึงเป็นที่น่าสงสัยว่า จดหมายคำให้การฉบับนี้จะเป็นคำให้การของเขาจริงหรือไม่ เราอาจจะมองได้ว่า การที่งูเขียนวันคืนไม่มาให้การด้วยตัวเองนั้นเพราะอาจจะหุคอะไรออกมา ทำให้รูปคดีที่วางไว้ผิดรูปไป อาจทำให้ฝรั่งเศสเสียผลประโยชน์ได้มาก ๆ จากทนายความของพระยอกเมืองขวาง และนอกจากพยานทั้ง 2 ปากนี้แล้ว ฝรั่งเศสยังมี

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้ม 2.43/2 สำเนาจดหมาย
ของมองซิเออร์ลาเนสของ ลงวันที่ 7 กรกฎาคม ค.ศ. 1894.

หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรอีก 2 ฉบับ คือ หนังสืออภัยคอบดินแดนที่พระยอกเมืองขวาง
 ทำให้มองซิเออร์ลูซ และหนังสือที่พระยอกเมืองขวางเขียนไปหาหลวงวิจิตรสาคร สำหรับ
 หนังสืออภัยคอบดินแดนนั้น ฝรั่งเศสได้อ้างว่า ในตอนแรกที่มองซิเออร์ลูซได้คุมคนไปจับได้
 พระยอกเมืองขวางออกจากค่ายคนองมานั้น พระยอกเมืองขวางได้ทำหนังสืออภัยคอบเมือง
 คำมวนให้ฝรั่งเศสเป็นการชั่วคราวก่อน โดยจะมีการเจรจากันทางพระราชไมตรีในภายหลัง ¹

จากหนังสืออภัยคอบเมืองนี้ ฝรั่งเศสคงคิดว่าพระยอกเมืองขวางเป็นผู้ผิด
 เพราะพระยอกเมืองขวางไม่รักษาสัญญาที่ให้ไว้กับฝรั่งเศส ส่วนหนังสือที่พระยอกเมืองขวาง
 เขียนไปหาหลวงวิจิตรสาคร เพื่อขอกำลังทหารมาช่วยขับไล่อทหารฝรั่งเศสให้ออกไปจาก
 ดินแดนของไทย ทำให้ฝรั่งเศสนำมาใช้อ้างว่า พระยอกเมืองขวางเป็นฝ่ายผิด ซึ่งสรุปได้ว่า

ประการแรก พระยอกเมืองขวางเป็นผู้ผิดสัญญา เพราะได้ทำสัญญาออบเมือง
 คำมวนให้ฝรั่งเศสแล้ว ทำไมจึงต้องเขียนจดหมายไปขอกำลังจากหลวงวิจิตรสาคร เพื่อขับไล่อ
 ฝรั่งเศส และประการที่ 2 พระยอกเมืองขวางทำร้ายมองซิเออร์กรอสตริงจนถึงแก่ความตาย
 และยังทำให้ทหารพื้นเมือง ซึ่งอยู่ในบังคับของฝรั่งเศสบาดเจ็บล้มตายด้วย

ฉะนั้น ถ้ามองตามสายตาของฝรั่งเศสแล้ว ไทยเป็นฝ่ายผิดสัญญาก่อน ซึ่ง
 ฝรั่งเศสยอมไม่ได้ เพราะถ้ายอมฝรั่งเศสจะต้องเสียหน้า

¹ สุจริต ถาวรสุข ส.ก. หน้า 45.

ข. ลักษณะคำให้การฝ่ายไทย

สำหรับในการพิจารณาครั้งที่ 2 นี้ ทางฝ่ายไทยนั้น มีพระยอดเมืองขวาง คนเดียวเป็นผู้ให้การ ทั้งนี้เป็นเพราะว่า ฝรั่งเศสต้องการเอาผิดพระยอดเมืองขวางให้ได้ จึงไม่สนใจที่จะศึกษาตามพยานฝ่ายไทยคนอื่น ๆ พระยอดเมืองขวางได้ให้การว่า พระยอดเมืองขวางได้ให้ขุนวังไปขอตัวหลวงอนุรักษ์ ซึ่งถ้าฝรั่งเศสไม่ยอมปล่อยก็จะขาดทางพระราชไมตรีกัน ทันใดนั้นหลวงอนุรักษ์ก็กระโดดลงจากเรือ ทหารญวนก็ยิงปืนมาถูกทหารชาวโคราชตาย ทหารไทยจึงยิงตอบไปบ้าง ส่วนขุนวังก็ถูกยิงตาย พระยอดเมืองขวางจึงบอกแก่นายหุย นายแปลก ให้ทำค้ำค้ำสั่ง จึงได้เกิดการยิงกันขึ้น และไฟก็ไหม้เรือที่มองซิเออร์กอรอสกรุงอัสสัมพัทอยู่

แต่ผู้พิพากษาฝ่ายฝรั่งเศสไม่เชื่อ และได้ใช้หลักฐานค้านลายลักษณ์อักษรโจมตีพระยอดเมืองขวาง ซึ่งพระยอดเมืองขวางเองก็ไม่พอใจฝรั่งเศสเป็นอันมาก แต่อย่างไรก็ตาม มองซิเออร์บีคินส์ซึ่งเป็นที่ปรึกษาของไทย ได้ปรึกษากับมองซิเออร์คูเวล ทนายความชาวฝรั่งเศส ซึ่งรับว่าความให้พระยอดเมืองขวางว่า ศาลสมคงจะปล่อยตัวพระยอดเมืองขวาง เพราะพระยอดเมืองขวางไม่มีความผิด แต่อย่างไรก็ตาม มองซิเออร์คูเวลก็พยายามทำหน้าที่ทนายความอย่างดีที่สุด แม้จะไม่ได้ผลตามที่หวังไว้

และสำหรับพระยอดเมืองขวาง ในการพิจารณาครั้งที่ 2 นี้ ไม่ค่อยมีความเชื่อมั่นในตัวมองซิเออร์คูเวลนัก เพราะคิดว่า การตัดสินครั้งนี้ฝรั่งเศสคงต้องเอาผิดพระยอดเมืองขวางให้ได้ และตัวมองซิเออร์คูเวลเองก็เป็นคนฝรั่งเศสด้วย ทำให้พระยอดเมืองขวางระแวงว่า มองซิเออร์คูเวลจะมีความจริงใจในการช่วยเหลือหรือเปล่า ด้วยเหตุนี้ทำให้พระยอดเมืองขวางไม่ค่อยเชื่อถือฟัง เมื่อมองซิเออร์คูเวลแนะนำอะไรมา

การตัดสินลงโทษ

ในการพิจารณาตัดสินคดีครั้งนี้ คณะผู้พิพากษาของฝ่ายไทยและฝ่ายฝรั่งเศส มีความเห็นที่แตกต่างกัน คือ

คณะผู้พิพากษายฝ่ายไทย ซึ่งประกอบด้วยพระยามหาอำมาตย์ และ พระเกษม สุขการวิ ต่างก็มีความเห็นที่ตรงกันว่า พระยอคเมืองขวางไม่ได้เป็นฝ่ายผิด แต่พระยอค เมืองขวางได้ปฏิบัติหน้าที่ทางหาก และเหตุการณ์สู้รบที่เกิดขึ้นนั้นก็ เป็นเหตุสุดวิสัยซึ่ง พระยอคเมืองขวางไม่ได้ตั้งใจทำมาก่อนเลย

สำหรับคณะผู้พิพากษายฝ่ายฝรั่งเศส ซึ่งมีทั้งหมด 3 คน รวมอธิบดีศาลอีก 1 คน ถู ก ๆ แล้วไทยต้องเป็นผู้แพ้แน่นอน เพราะการตัดสินถือเอาเสียงส่วนใหญ่ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่า ผู้พิพากษาฝรั่งเศสจะตัดสินให้ฝ่ายเขาผิดไม่ได้ เพราะเขาจะต้องถูกถือว่า จึงต้องลง ความเห็นให้พระยอคเมืองขวางเป็นฝ่ายผิด

และผลจากการตัดสิน พระยอคเมืองขวางต้องได้รับโทษจำคุกเป็นเวลานาน ถึง 20 ปี ซึ่งในการตัดสินคดีครั้งนี้ทางไทยได้พยายามช่วยเหลือพระยอคเมืองขวางอย่างเต็มที่

2.3.5 การเจรจาเรื่องการส่งตัวพระยอคเมืองขวางไปให้ฝรั่งเศส

สำหรับการตัดสินคดีครั้งที่ 2 นี้ ฝรั่งเศสได้เจรจาเปลี่ยนตัวที่เป็นเชิงกร้าว มากขึ้น ทางฝรั่งเศสคิดว่าควรให้ไทยส่งตัวพระยอคเมืองขวางให้ไปอยู่บนเรือรบฝรั่งเศส เพื่อที่ทางฝรั่งเศสจะได้ควบคุมพระยอคเมืองขวาง และลงโทษพระยอคเมืองขวางเอง

โดยอาจจะนำตัวพระยอกเมืองขวางไปขังคุกในอาณานิคมของฝรั่งเศสที่ใดที่หนึ่งก็ได้¹ ไทยจึงได้พยายามเจรจาอย่างเต็มที่เพื่อขอเป็นฝ่ายลงโทษพระยอกเมืองขวางเอง และให้ฝรั่งเศสส่งตัวแทนมากำกับการลงโทษเท่านั้น เมื่อไทยเจรจาต่อรองกับฝรั่งเศสเช่นนี้ ทางฝรั่งเศสก็ฉวยโอกาสจากจุดนี้เรียกร้องเอาผลประโยชน์จากไทย ฝรั่งเศสยินยอมให้ไทยลงโทษพระยอกเมืองขวางเอง² แต่ไทยจะต้องให้ของสิ่งหนึ่งเป็นการตอบแทน แต่ไม่พบหลักฐานว่า ฝรั่งเศสได้เรียกร้องอะไรจากไทยเป็นการตอบแทน และทางฝ่ายไทยได้ยินยอมมอบให้หรือไม่³

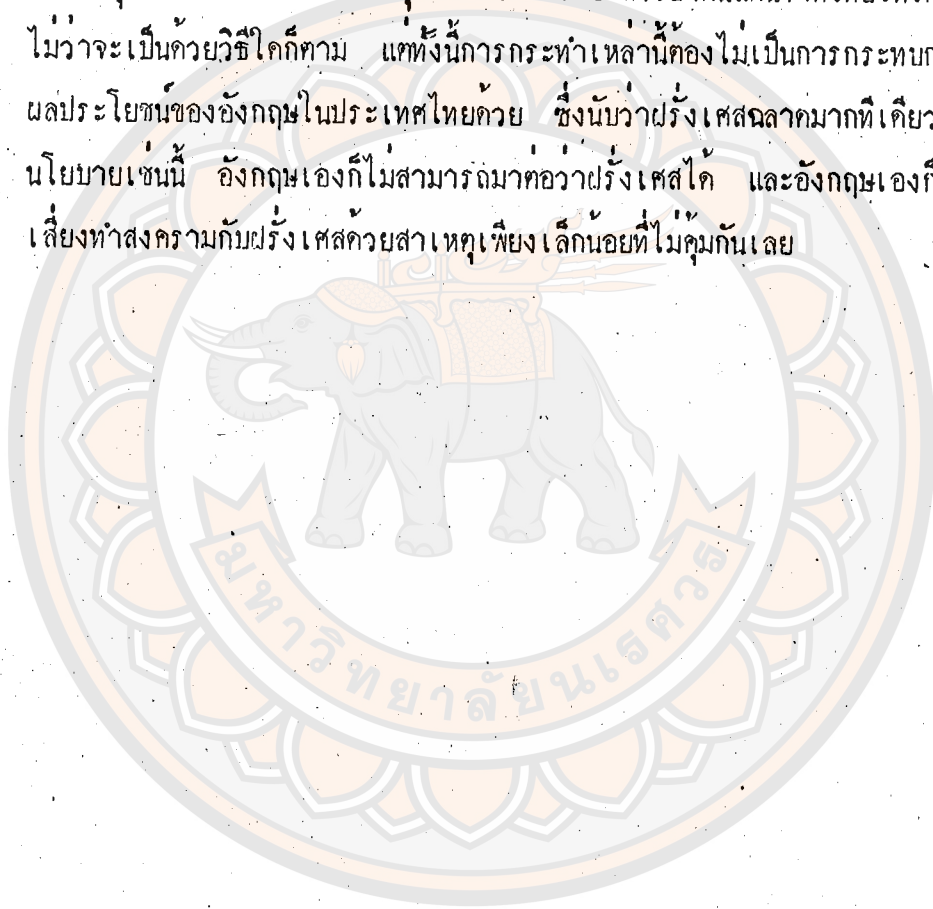
จากที่กล่าวมา จะเห็นว่าคดีพระยอกเมืองขวางนี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามของประเทศมหาอำนาจอย่างฝรั่งเศสที่จะเอาชนะประเทศเล็ก ๆ เช่นประเทศไทยในทุก ๆ วิธีทาง ไม่ว่าจะการกระทำนั้นจะชอบด้วยเหตุผล หรือถูกหลักกฎหมายหรือไม่ก็ตาม เราจะเห็นเจตนาของฝรั่งเศสอย่างชัดเจนที่เห็นว่าฝรั่งเศสนั้นมีความต้องการที่จะขยายดินแดน

1 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ฝ 30.9/1 มองซิเออร์โยเซฟ ปีแลงส์กี
กราบทูล กรมหลวงเทเวธวัชโรปกการ ลงวันที่ 14 มิถุนายน ร.ศ. 113.

2 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ฝ 30.9/1 พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ
กราบทูล กรมหลวงเทเวธวัชโรปกการ ลงวันที่ 23 มิถุนายน ร.ศ. 113.

3 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ฝ 30.9/3 พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์
เจ้าระพีพัฒนศักดิ์ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 7
พฤศจิกายน ร.ศ. 117

อาณาบริเวณของทบในอินโดจีนออกมาให้ไ้มากที่สุด คดีพระยอกเมืองขวางนี้ก็เป็นอย่าง
อันหนึ่งในแผนการ ของฝรั่งเศสที่จะขยายดินแดนอาณาบริเวณของฝรั่งเศสในอินโดจีน แต่
ฝรั่งเศสทราบได้ทีว่าจะยึดครองไทยทั้งประเทศไม่ได้ เพราะอังกฤษต้องไม่ยอมแน่ ๆ
ด้วยเหตุนี้ฝรั่งเศสจึงพยายามหาทุกวิถีทางเพื่อเบียดบังเอาดินแดนจากไทยให้ไ้มากที่สุด
ไม่ว่าจะเป็นด้วยวิธีใดก็ตาม แต่ทั้งนี้การกระทำเหล่านี้ต้องไม่เป็นการกระทบกระเทือน
ผลประโยชน์ของอังกฤษในประเทศไทยด้วย ซึ่งนับว่าฝรั่งเศสฉลาดมากทีเดียวในการดำเนิน
นโยบายเช่นนี้ อังกฤษเองก็ไม่สามารถมาต่อว่าฝรั่งเศสได้ และอังกฤษเองก็คงไม่ยอม
เสี่ยงทำสงครามกับฝรั่งเศสด้วยสาเหตุเพียงเล็กน้อยที่ไม่คุ้มกันเลย

บทที่ 3

ผลความขัดแย้งระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในกรณี คดีพระยอกเมืองขวาง

กรณีคดีพระยอกเมืองขวาง เจ้าเมืองคำมวนนั้น นับว่ามีสาเหตุมาจากความขัดแย้งกันในเรื่องดินแดนระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และเมื่อพระยอกเมืองขวางได้รับหน้าที่ให้ปฏิบัติราชการ เพื่อทำการไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทที่เกิดขึ้นนั้น แต่การณ์กลับกลายเป็นว่าฝรั่งเศสหาว่า พระยอกเมืองขวางได้ทำการก่อการร้ายขึ้น โดยทำให้เจ้าหน้าที่ของฝรั่งเศส คือ มงซิเออร์กรอสกูว์งเสียชีวิต ซึ่งฝรั่งเศสก็ได้เรียกร้องให้มีการดำเนินคดีพระยอกเมืองขวางถึงสองครั้งสองหน ดังที่ได้กล่าวมาในบทก่อน ๆ และจากผลของคดี ทำให้เกิดผลกระทบต่อไทยในหลาย ๆ ด้านดังนี้

3.1 การขยายอาณาเขตของฝรั่งเศส

ปัญหาคดีพระยอกเมืองขวาง แสดงให้เห็นว่า ฝรั่งเศสคิดใช้เหตุการณ์ในครั้งนี้เป็นข้ออ้างในการขยายดินแดนอาณานิคมของตนออกมาครอบครองดินแดนประเทศไทยเกือบจะทั้งหมด ซึ่งนับว่าเป็นอันตรายมากสำหรับประเทศไทย ฝรั่งเศสมีความคิดที่จะครอบครองดินแดนเหล่านี้ให้ได้เป็นของฝรั่งเศสแต่ผู้เดียว และการที่ฝรั่งเศสเข้ามารุกรานเมืองคำมวนโดยส่งมงซิเออร์กรอสกูว์งมา จนทำให้เกิดคดีพระยอกเมืองขวางนั้น ก็เป็นส่วนหนึ่งของแผนการขยายอาณาเขตของฝรั่งเศส และฝรั่งเศสก็สามารถทำได้เกือบบรรลุจุดประสงค์ที่ตนวางไว้ คือ สามารถยึดดินแดนฝั่งซ้ายและฝั่งขวาแม่น้ำโขงได้ สามารถยึดเมืองจันทบุรีได้¹ เว้นแต่เมืองโคราช และ เมืองสุรินทร์เท่านั้นที่ฝรั่งเศสไม่สามารถยึดได้ และโดย

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ฝ.30.9/1 คำสารภาพของขุนจันล้าม

เฉพาะที่เมืองจันทบุรีนั้น ฝรั่งเศสใช้เป็นข้ออ้างยึดไว้จนกว่าจะมีการพิจารณาคดีพระยอดเมืองขวางจนแล้วเสร็จ

ไทยเองก็ทราบว่า ฝรั่งเศสใช้คดีนี้เป็นข้ออ้างในการยึดเมืองจันทบุรี และเมื่อยึดแล้ว การที่จะให้ฝรั่งเศสคืนให้ง่าย ๆ ก็เป็นการยากมาก เพราะเมื่อการพิจารณาคดีพระยอดเมืองขวางได้เสร็จสิ้นลงไปแล้ว แต่ฝรั่งเศสก็ยังไม่ถอนทหารออกจากเมืองจันทบุรี

3.2 ผลทางกานเอกราชและความมั่นคงภายในประเทศ

คดีพระยอดเมืองขวางนี้ทำลายขวัญของประชาชนชาวไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกข้าราชการที่ปฏิบัติงานรักษายแดนอยู่ เพราะต่างก็กลัวไม่รู้ว่าจะทำตัวอย่างไร เพราะถ้าทำอะไรรุนแรงลงไป ก็จะถูกอยู่ในสภาพเดียวกับพระยอดเมืองขวาง คือ ถูกตัดสินว่ามีความผิด และยังเกรงว่าจะกระทบกระเทือนทางพระราชไมตรีระหว่างไทยกับฝรั่งเศสด้วย แต่ถ้าไม่ทำตามหน้าที่ก็จะถือว่ามีความผิดอีก คือ ไม่ป้องกันรักษายแดนของประเทศชาติเอาไว้ ทำให้ฝรั่งเศสได้ใจ อยากจะทำอะไรก็ทำ ซึ่งไทยเองก็ทราบถึงปัญหานี้ที่ว่า ขวัญและกำลังใจของเจ้าหน้าที่ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการทำงานมากนั้น ในการปฏิบัติงานของข้าราชการที่อยู่ตามชายแดนอยู่ในสภาพที่ย่ำแย่เต็มทน ทำให้เกิดความลี้เลใจ เพราะกลัวว่าตนเองมีความผิดเหมือนพระยอดเมืองขวาง ทางฝ่ายรัฐบาลไทยเองก็ทราบดี ได้พยายามกำชับให้บรรดาข้าราชการไม่ให้เกิดเรื่องกระทบกระทั่งกับฝรั่งเศส¹ เพราะรู้ว่า ถ้าเกิดเรื่อง

1

กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ กรมหลวงเทเวศร์วัชรินทร์

ทูล กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 11 มิถุนายน ร.ศ. 113.

ชั้นเมื่อไหร่ ไทยก็จะตองตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบลึก

3.3 ผลทางการสิทธิสภาพนอกอาณาเขต

คดีพระยอดเมืองขวาง เจ้าเมืองคำม่วน ได้ส่งผลกระทบทางการสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของไทย คือ ไทยตองตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบให้กับฝรั่งเศสอย่างมากทางการสิทธิสภาพนอกอาณาเขต เช่น พวกอั้งยี่ ซึ่งเป็นพวกคนจีนที่เข้ามาก่อความวุ่นวายในประเทศไทย* พวกนี้จะมีอิทธิพลมาก ไม่เคารพยำเกรงกฎหมายไทย ทางรัฐบาลไทยก็ได้ปราบปรามจับกุมอย่างเด็ดขาด แต่เมื่อไทยเริ่มดำเนินการปราบปรามพวกอั้งยี่ซึ่งโดนจับขังคุกเป็นจำนวนมาก พวกอั้งยี่จึงร้องเรียนไปยัง สถานกงสุลฝรั่งเศส ทั้งนี้เนื่องจากพวกนี้ไต่พากันไปจดทะเบียนเป็นคนในมณฑลฝรั่งเศส¹

เมื่อไทยไต่ทำการเจรจาขอให้ฝรั่งเศสปล่อยตัวพระยอดเมืองขวาง หลังจากที่ได้คองโหมมาแล้ว 4 ปี ฝรั่งเศสจึงขอให้ไทยปล่อยคนจีน และคนในมณฑลฝรั่งเศสที่ได้ทำผิดกฎหมายบ้านเมืองของไทยไว้ให้หมด ฝรั่งเศสจึงยอมปล่อยตัวพระยอดเมืองขวาง

* หัวหน้าอั้งยี่ที่สำคัญในท่อนั้นได้แก่ จินพวงและจินยั้ง ซึ่งเป็นพวกอั้งยี่ กระจายละเกียกไต่จาก กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้ม 2.43/3 คำร้องของ จินยั้งกับจินพวง คอ มองซิเออร์ โยเซฟ ปีแลงสกี ลงวันที่ 6 สิงหาคม ร.ศ. 116.

¹ สุวิทย์ ชีวศาสด์ ความสัมพันธ์ไทย - ฝรั่งเศส ร.ศ. 112 - 126

ซึ่งในเรื่องนี้ ไทยยินยอมให้ฝรั่งเศสเพื่อต้องการให้พระยอกเมืองขวางได้พ้นจากการเป็นนักโทษ ไม่อย่างนั้นแล้ว พระยอกเมืองขวางจะต้องติดคุกต่อไปจนครบ 20 ปี นับเป็นเวลาที่ยาวนานมากกว่าที่พระยอกเมืองขวางจะได้รับอิสรภาพ ซึ่งนับว่าเป็นการไม่ยุติธรรมต่อพระยอกเมืองขวาง ซึ่งได้ปฏิบัติหน้าที่ราชการในการป้องกันประเทศอย่างเต็มความสามารถ ไทยจึงต้องยอมทำตามคำขอเรียกร้องของฝรั่งเศส ทั้ง ๆ ที่ไม่เต็มใจนัก เพราะพวกจนเหล่านี้ได้ก่อความยุ่งยากให้ไทยมากที่สุด

สำหรับในเรื่องนี้ที่ฝรั่งเศสยินยอมให้ปล่อยตัวพระยอกเมืองขวางให้กับไทย เราอาจวิเคราะห์ได้ว่า เป็นเพราะฝรั่งเศสรู้ว่าพระยอกเมืองขวางไม่มีความฉ้อโกง ฝรั่งเศสคิดเพียงที่จะฉวยผลประโยชน์จากประเทศไทยจากคดีพระยอกเมืองขวางนี้ ซึ่งฝรั่งเศสเองก็ได้ทำมาร่วม 4 ปี คือ ใช้เป็นข้ออ้างในการเข้ายึดครองเมืองจันทบุรี ซึ่งฝรั่งเศสคิดว่า ฝรั่งเศสเรียกร้องผลประโยชน์จากไทยมานานแล้วจากคดีนี้ และถ้าปล่อยให้พระยอกเมืองขวางติดคุกต่อไปอีกเป็นเวลานาน ฝรั่งเศสก็ไม่สามารถจะเรียกร้องผลประโยชน์อะไรจากไทยได้อีก เพราะไทยเองอาจคิดว่า พระยอกเมืองขวางติดคุกมาถาวรแล้ว ไม่สมควรที่ไทยจะต้องยินยอมเสียผลประโยชน์อย่างอื่นให้ฝรั่งเศสอีก ถ้าปล่อยให้พระยอกเมืองขวางติดคุกไปอีกหนอยกคงพ้นโทษแล้ว

เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ฝรั่งเศสเรียกร้องให้ทางไทยยอมปล่อยคนในบังคับฝรั่งเศสที่ไต่ถามคดีกฎหมาย และก่อความวุ่นวายในประเทศไทย โดยเฉพาะพวกอั้งยี่นั้น อาจเป็นเพราะว่าเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสในประเทศไทยนั้นมีผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับพวกอั้งยี่ก็ได้ เพราะว่าฝรั่งเศสต้องการที่จะยึดครองไทยอยู่แล้ว ถ้าฝรั่งเศสสามารถทำให้พวกอั้งยี่ก่อความวุ่นวายขึ้นในประเทศไทยได้อีก เป็นการแน่ที่จะต้องทำให้ไทยต้องประสบ

ความยุ่งยากในการปกครองประเทศ ทำให้ฝรั่งเศสได้ฉวยโอกาสก่อความวุ่นวาย และยื่นมือเข้าแทรกแซงทางการเมืองของไทยได้ และเมื่อฝรั่งเศสได้ตกลงยินยอมปล่อยตัวพระยอกเมืองขวางให้แก่ไทยแล้ว ฝรั่งเศสได้สั่งห้ามบรรดาสื่อมวลชนของไทยไม่ให้ทำอะไร เอิกเกริก และไม่ให้ลงข่าวกรีกโครม ทั้งนี้เพราะฝรั่งเศสเกรงว่า สื่อมวลชนทางฝรั่งเศสจะทราบเรื่องเข้า อาจจะทำนุการกระทำของรัฐบาลฝรั่งเศสได้

3.4 ผลทางด้านความเสียหายเรื่องทรัพย์สินเงินทอง

ในการดำเนินการพิจารณาคดีสินคดีพระยอกเมืองขวาง เจ้าเมืองคำมวนนี้ ได้ปรากฏว่า รัฐบาลไทยต้องเสียค่าใช้จ่ายดังต่อไปนี้

- ข้อ 1 ค่าปลุกษาหาฤาในคดีเรื่องนี้ 7 ครั้ง ค่าเขียนหนังสือไปเมืองไซ่ง่อน ค่าโทรเลขตอบในเรื่องว่าจ้างเนกิบัดดีฝรั่งเศส 25 บาท
- ข้อ 2 ค่าโทรเลขบอกให้เงินประจำแก่เนกิบัดดีฝรั่งเศส ค่ารถไปมา และค่าเรียงยอสำนวนความ 160 บาท
- ข้อ 3 เงินประจำในการรับว่าความ 500 บาท
- ข้อ 4 ค่าปลุกษากับมองซิเออควาล เนกิบัดดีฝรั่งเศสแทบทุกวัน รวม 14 วัน คิดวันละ 75 บาท เป็นเงิน 1050 บาท
- ข้อ 5 ค่าช่วยว่าความของเนกิบัดดีฝรั่งเศสในศาลตั้งแต่วันชำระความ คือ วันที่ 4 - 10 มิถุนายน ร.ศ. 113 รวม 7 วัน คิดวันละ 100 บาท เป็นเงิน 700 บาท รวมเป็นเงินทั้งสิ้น 2660 บาท¹

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้ม 2.43/3 สำเนาหนังสือที่ 736 เรื่องบัญชีเงินค่าธรรมเนียมในการว่าจ้างทนายความชาวฝรั่งเศสช่วยว่าความในคดีพระยอกเมืองขวาง ณ ศาลผสมกัน ลงวันที่ 12 มิถุนายน ร.ศ. 113.

จากค่าใช้จ่ายข้างต้น นับว่าทางฝ่ายไทยต้องจ่ายเงินในการจ้างทนายความชาวฝรั่งเศส เป็นจำนวนเงินที่มากสำหรับในสมัยนั้น

และดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า ไทยได้ทำการเจรจากับฝรั่งเศสเพื่อขอให้ปล่อยตัวพระยอกเมืองขวาง โดยที่ฝรั่งเศสยื่นข้อเสนอกลับว่า ให้ไทยปล่อยคนในบังคับฝรั่งเศส ซึ่งไทยได้จับไว้ให้หมดเสียก่อน ฝรั่งเศสจึงจะยอมปล่อยตัวพระยอกเมืองขวาง และเมื่อไทยตกลงยินยอม ฝรั่งเศสจึงได้ปล่อยตัวพระยอกเมืองขวางให้เป็นอิสระหลังจากที่ได้รับโทษมาจนถึง 4 ปีแล้ว

และเมื่อพระยอกเมืองขวางได้รับการปลดปล่อยตัวจากฝรั่งเศสแล้ว ไทยได้จัดให้มีการตอบแทนความดีความชอบให้แก่พระยอกเมืองขวาง โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานบำนาญให้แก่พระยอกเมืองขวางถึงปีละ 60 ชั่ง^{*} ซึ่งนับได้ว่าเป็นเงินบำนาญที่สูงมากที่สุดเท่าที่เคยในสมัยนั้น

3.5 การนำไปสู่วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. 112

สำหรับคดีพระยอกเมืองขวางนี้ เกิดขึ้นก่อนที่จะเกิดวิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. 112 ระหว่างไทยกับฝรั่งเศส คือ พอหลังจากเกิดกรณีพิพาทในเรื่องคดีพระยอกเมืองขวางนี้แล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสก็เริ่มตึงเครียดขึ้น ฝรั่งเศสเริ่มไม่พอใจไทยที่ทำให้เจ้าหน้าที่ของฝรั่งเศส ซึ่งได้แก่ มงซิเออร์กรอสดูริง ผู้ซึ่งได้ปฏิบัติหน้าที่เพื่อราชการ

* เกี่ยวกับเงินบำนาญอธิบายไว้ในหน้า

ของฝรั่งเศส ต้องถึงกับสิ้นชีวิตด้วยน้ำมือของเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทย ซึ่งก็คือ พระยอกเมืองขวาง เจ้าเมืองคำม่วน ซึ่งฝรั่งเศสไม่เคยคิดว่าไทยจะกล้าทำกับฝรั่งเศสอย่างรุนแรงเช่นนี้ ในขณะที่ฝรั่งเศสเป็นชาติมหาอำนาจ และไทยเองก็เป็นชาติเล็ก ๆ ที่ไม่มีอำนาจอะไร ฝรั่งเศสจึงคิดว่า อย่างน้อยที่สุดไทยก็น่าจะเกรงใจฝรั่งเศส และไม่กล้าทำอะไรรุนแรง ซึ่งเป็นผลกระทบทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

ด้วยเหตุนี้ฝรั่งเศสจึงได้เริ่มสะสมความไม่พอใจไว้ อีกทั้งฝรั่งเศสมีความคิดที่จะขยายดินแดนอาณานิคมของฝรั่งเศสออกมาครอบงำดินแดนทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขงให้เป็นของฝรั่งเศสแต่ประเทศเดียว ด้วยเหตุนี้จึงทำให้คดีนี้ กลายเป็นสาเหตุที่ทำให้ฝรั่งเศสไม่พอใจประเทศไทย และได้ส่งเรือรบมาเพื่อปิดปากอ่าวไทย ทำให้เกิดการสู้รบกันขึ้น เรียกว่า วิกฤติการณ์สยาม ร.ศ. 112 และไทยก็ต้องเสียค่าชดเชยความเสียหายให้กับฝรั่งเศสถึง 3 ล้านฟรังก์ ซึ่งเป็นความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการสู้รบกัน ซึ่งนับว่าเป็นผลเสียหายอย่างสูงมากทางด้านเศรษฐกิจของไทย

จากคดีพระยอกเมืองขวางที่กล่าวมาจะเห็นว่าคดีนี้ แม้ฝรั่งเศสจะใช้เป็นข้อเรียกร้องผลประโยชน์จากไทยหลายอย่าง ซึ่งผลต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้น ไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบฝรั่งเศสอย่างมาก แต่ไทยก็สามารถช่วยเหลือพระยอกเมืองขวางให้เป็นอิสระภาพได้ในที่สุด

บทที่ 4

บทสรุป

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศส เริ่มมีขึ้นครั้งแรกในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ของกรุงศรีอยุธยา ความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศเริ่มต้นบนพื้นฐานของความเข้าใจผิด คือ ไทยมีนโยบายที่จะใช้ฝรั่งเศสมาด่วงกุลาอำนาจกับฮอลันดา ซึ่งในขณะนั้นมีอิทธิพลมากภายในอาณาจักร ส่วนฝรั่งเศสมุ่งเข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนากับการค้าขายเท่านั้น ถึงแม้ว่า ในระยะแรกความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศจะเป็นไปในทำนองมิตรไมตรีถึงกับมีการส่งคณะทูตเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกันหลายครั้ง และสมเด็จพระนารายณ์ก็รับเอาศิลปวิทยาการของฝรั่งเศสเข้ามาใช้ในราชสำนัก แต่ฝรั่งเศสก็ยังไม่สามารถทำให้สมเด็จพระนารายณ์ตรงเปลี่ยนศาสนาได้ ฝรั่งเศสจึงมีคำสั่งให้กองทหารฝรั่งเศสซึ่งไทยขอให้มาตั้งที่ เมืองสงขลา เพื่อป้องกันกรรุกรานจากฮอลันดาคานั้น ไปตั้งอยู่ที่เมืองบางกอก และ มะริดแทน ซึ่งทั้งสองเมืองนั้นมีเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองบางกอก นอกจากนี้ ฝรั่งเศสยังสนับสนุนให้พระมัยขึ้นครองราชย์ เพื่อที่จะทำให้ฝรั่งเศสมีชื่อเสียงในด้านการค้าและศาสนาในไทย แต่ฝรั่งเศสก็ทำไม่สำเร็จ เพราะพระเพทราชาได้ทำรัฐประหารยึดอำนาจจากสมเด็จพระนารายณ์ไค้ก่อน และเมื่อพระเพทราชาได้ขึ้นครองราชย์ ความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศจึงถล่มทลายไปด้วย ทั้งนี้เพราะพระเพทราชาไม่โปรดฝรั่งเศส

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสก็ได้เริ่มต้นขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยที่ฝรั่งเศสได้ส่ง มงซิเออร์ เกอ มงคิอูญี เข้ามาทำสนธิสัญญากับไทยเพื่อเจริญสัมพันธไมตรี เมื่อปี พ.ศ. 2399 ซึ่งความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศในสมัยนี้ ได้ประสบปัญหาความยุ่งยากอันสืบเนื่องมาจากการขยายลัทธิจักรวรรดินิยมของฝรั่งเศส ไทยจึงพยายามดึงอังกฤษเข้ามาด่วงกุลาอำนาจกับฝรั่งเศส แต่

ก็ไม่เป็นผล นับได้ว่า ความสัมพันธ์ของไทยกับฝรั่งเศสในช่วงนี้ฝรั่งเศสได้ดำเนินนโยบายที่แข็งกร้าวกับไทย โดยเฉพาะในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ไทยต้องกระทบกระทั่งกับฝรั่งเศสในเรื่องดินแดน เช่น ดินแดนสิบสองจุไทย และ ผังซ้ายแม่น้ำโขง

หลังจากที่ฝรั่งเศสยึดครองแคว้นสิบสองจุไทยได้แล้ว ความขัดแย้งระหว่างไทยกับฝรั่งเศสก็ดูเหมือนจะทวีขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อฝรั่งเศสเริ่มขยายอิทธิพลเข้ามาถึงฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง และทำการเกลี้ยกล่อมคนพื้นเมืองให้เข้าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส โดยการนำของมาแจบ่าง จนถึงการบุกรุกดินแดนไทย และในขณะที่ความขัดแย้งรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ นั้น รัฐบาลไทยจึงได้ทำการแต่งตั้งข้าหลวงใหญ่จากกรุงเทพฯ ไปประจำรักษาราชการที่หัวเมืองชายแดนที่ติดต่อกับฝรั่งเศส เพื่อป้องกันพระราชอาณาเขตและแก้ไขปัญหาค่าที่เกิดขึ้นจากการกระทบกระทั่งกันระหว่างไทยกับฝรั่งเศสที่เกี่ยวกับปัญหาฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ไทยได้เสนอแผนการที่เรียกว่า " วัชรรักษาสีป " แก่ฝรั่งเศส คือ กำหนดให้ตั้งแต่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงบริเวณเมืองคำเกิด คำมวน จนถึงเมืองสทริงเทรง ซึ่งกว้างประมาณ 50 กิโลเมตร ยาวประมาณ 650 กิโลเมตร เป็นเขตปลอดทหาร และถ้าหากมีปัญหาเกิดขึ้นในบริเวณนั้นให้อนุญาตทุกสถานการณ์ แต่ฝรั่งเศสไม่ยอมรับข้อเสนอนี้ไทยเสนอมานี้ และยืนยันว่า ฝรั่งเศสเป็นเจ้าของดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง และเมื่อฝรั่งเศสเห็นว่าคงจะตกลงกับไทยไม่ได้ง่าย ๆ จึงส่งกำลังบุกรุกเข้ามาถึงฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ในต้นเดือน เมษายน พ.ศ. 2436 ซึ่งกองทหารฝรั่งเศสก็สามารถขับไล่กองทหารไทยให้ออกจากดินแดนบางแห่งได้อย่างรวดเร็ว

จากจุดนี้เองที่ทำให้เกิดคดีพระยอดเมืองขวาง เจ้าเมืองคำมวนขึ้น ซึ่งคดีนี้โดยมากแล้วคนทั่วไปไม่ได้ให้ความสำคัญแก่คดีนี้มากนัก แต่สำหรับนักประวัติศาสตร์ที่ได้ทำการศึกษาค้นคว้าแล้ว คดีนี้มีบทบาทสำคัญอย่างมากทีเดียวต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศส

ในช่วงนั้น ทั้งนี้เพราะพระยอดเมืองขวางได้ปฏิบัติหน้าที่เพื่อรักษาดินแดนไทยให้รอดพ้นจากเงื้อมมือของฝรั่งเศส จนมีผลทำให้เจ้าหน้าที่ของฝรั่งเศส คือ มงซิเออร์กรอสกูว์ง เสียชีวิต ทำให้ฝรั่งเศสไม่พอใจมาก ฝรั่งเศสจึงได้ทำการเรียกร้องให้มีการพิจารณาคดีพระยอดเมืองขวาง ไทยจึงได้ทำการจัดตั้งศาลรับสั่งพิเศษขึ้นเพื่อดำเนินการพิจารณาคดี แต่เมื่อผลของการพิจารณาคดีออกมาว่า พระยอดเมืองขวางไม่มีความผิด ฝรั่งเศสจึงไม่พอใจและเรียกร้องให้มีการตัดสินคดีใหม่ โดยขอให้ศาลผสมกันระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในการตัดสินคดี เป็นเหตุให้เราวิเคราะห์ได้ว่า ฝรั่งเศสต้องการที่จะเอาความผิดกับพระยอดเมืองขวางให้ได้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า ฝรั่งเศสเป็นชาติมหาอำนาจ การที่จะมายอมให้คนไทยซึ่งเป็นชาติเล็ก ๆ มาทำร้ายคนของตนนั้น เป็นการทำให้ฝรั่งเศสเสียหน้าเป็นอย่างมาก ฝรั่งเศสจึงพยายามอย่างเต็มที่ที่จะเอาชนะไทยให้ได้ และในที่สุดก็สมใจฝรั่งเศสเมื่อศาลผสมกันนี้ตัดสินพระยอดเมืองขวาง โดยการจำคุกพระยอดเมืองขวางเป็นเวลานานถึง 20 ปี แต่รัฐบาลไทยเองก็ไม่ได้นิ่งเฉย ได้ทำการช่วยเหลือพระยอดเมืองขวางอย่างถึงที่สุด โดยไทยยินยอมปล่อยคนในบังคับฝรั่งเศสซึ่งไทยได้จับเป็นนักโทษไว้ประมาณ 200 คนออกให้หมด แล้วฝรั่งเศสจึงจะปล่อยตัวพระยอดเมืองขวางให้เป็นอิสระ

จากคดีพระยอดเมืองขวางนี้ ฝรั่งเศสได้ใช้เป็นข้ออ้างในการเรียกร้องเอาผลประโยชน์จากไทยมากมายหลายอย่าง ซึ่งเท่ากับเป็นช่องทางที่ช่วยทำให้ฝรั่งเศสได้ขยายอิทธิพลลาอาณานิคมมาสู่ประเทศไทยได้สะดวกมากขึ้น คือ ผลจากคดีนี้ทำให้ฝรั่งเศสได้ใช้เป็นข้ออ้างในการยึดครองเมืองจันทบุรีไว้หลายปี และถึงแม้ว่า การพิจารณาคดีนี้จะตัดสินสุดลงไปแล้วก็ตาม แต่ฝรั่งเศสก็ยังไม่ยอมถอนตัวออกจากเมืองจันทบุรี และในขณะเดียวกัน ฝรั่งเศสยังใช้คดีพระยอดเมืองขวางนี้เรียกร้องเอาผลประโยชน์ด้านอื่น ๆ จากไทยอีกหลายประการ เป็นค้นว่า เรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ซึ่งผลปรากฏว่าไทยต้อง

ยอมปล่อยนักโทษซึ่งเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส ซึ่งโดยมากแล้วได้แก่พวกคนจีนที่รวมกลุ่มกัน
ควบคุมผลประโยชน์ในเขตแดนที่พวกนี้ปกครองอยู่ในดินแดนไทย ซึ่งคนพวกนี้มักจะก่อความ
เดือดร้อนรำคาญให้แก่รัฐบาลไทยอยู่เสมอ ๆ ทำให้รัฐบาลไทยต้องดำเนินการปราบปราม
อย่างรุนแรง แต่ดูเหมือนว่าไม่ได้ผลเท่าที่ควร และพวกคนจีนเหล่านี้ได้พากันไปอยู่ใน
บังคับฝรั่งเศส ฝรั่งเศสจึงต้องทำการคุ้มครองของคนเหล่านั้นด้วย และเมื่อเกิดคดีพระยอก
เมืองขวางแล้ว ไทยจึงจำเป็นต้องเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตอันนี้แก่ฝรั่งเศส ดังที่ได้
กล่าวมาแล้ว เพื่อเป็นการแลกกับอิสรภาพของพระยอกเมืองขวาง

นอกจากนี้ คดีพระยอกเมืองขวางยังมีเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดวิกฤติการณ์
สยาม ร.ศ. 112 ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ทำให้เกิดการสู้รบกับเตี๋ยปากน้ำ และยังทำให้ไทยต้อง
ยอมจ่ายค่าปรับให้กับฝรั่งเศสเป็นจำนวนมากถึง 3 ล้านฟรังค์ เพื่อเป็นการชดเชยความ
เสียหายจากการสู้รบที่เกิดขึ้น ขณะเดียวกัน ไทยยังต้องจ่ายเงินอีกเป็นจำนวนมาก เพื่อ
เป็นค่าจ้างนายความชาวฝรั่งเศสที่ไต่สวนความให้แก่พระยอกเมืองขวาง แสดงให้เห็นอีก
อย่างหนึ่งว่า คนที่รักชาติบ้านเมืองอย่างพระยอกเมืองขวางนั้น มีค่าสูงเพียงใดในสายตา
ของรัฐบาลไทย รัฐบาลไทยยอมเสียผลประโยชน์ไปหลายประการดังได้กล่าวมาแล้ว เพื่อ
แลกกับความเป็นอิสระของพระยอกเมืองขวาง

จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ทำให้เห็นถึงบทบาทของประเทมหากอำนาจในระยะ
เวลานั้นว่า ต้องการที่จะคุกคามประเทศไทย แต่เป็นเพราะพระปรีชาสามารถขององค์พระ
ประยูรวงศ์ จึงทำให้สถานการณ์ที่ถึงขีดสุดนั้นคลคลายไปได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ สามารถ
ที่จะรักษาเสถียรภาพของประเทศไทยไว้ได้อย่างมั่นคงปลอดภัย แม้ว่าจะสูญเสียอาณาเขตและ
สิ่งอื่น ๆ บางทีก็คม ทั้งนี้เป็นไปตามแนวพระราชดำริที่ว่า เรายอมสูญเสียแขนขาไปบ้าง
ก็ยิ่งดีกว่าเสียไปหมดทั้งร่างกายและชีวิต

เอกสารที่ค้น

จดหมายเหตุแห่งชาติ , กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 59/1 ใบบอกที่ 52 จดหมายเหตุ

พระยาคบเมืองขวาง ถึง พระยาสุริยเดช ลงวันที่ 18 กรกฎาคม ร.ศ. 109.

_____, ร.5 ม.59/1 สารตราเจ้าพระยาจักรี ถึง พระยาสุริยเดช
ลงวันที่ 24 พฤษภาคม ร.ศ. 110.

_____, ร.5 ม.59/2 ใบบอกพระยาสุริยเดชวิเศษฤทธิ์ ลงวันที่
8 มีนาคม ร.ศ. 108.

_____, ร.5 ฝ.18.1/1 หนังสือกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ
ถึง มงชิเออร์ปาวี ลงวันที่ 25 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 111.

_____, ร.5 ฝ.18/1 หนังสือมอชเชอร์ปาวี ถึง กรมหลวงเทวะ
วงษ์วโรปการ ลงวันที่ 12 มีนาคม ร.ศ. 111.

_____, ร.5 ฝ.18.1/1 หนังสือกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ
ถึง มงชิเออร์ปาวี ลงวันที่ 4 เมษายน ร.ศ. 112.

_____, ร.5 ฝ.18.1/1 หนังสือกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ
ถึง มงชิเออร์ปาวี ลงวันที่ 8 เมษายน ร.ศ. 112.

_____, ร.5 ฝ.18.1/5 สัญญาซื้อขาย ลงวันที่ 3 ตุลาคม ร.ศ.

จดหมายเหตุแห่งชาติ , กอง ร.5 ฝ.30.9/1 จดหมายเหตุหลวงเทวะวงษ์โรปกการ

ถึง มอนซิเออร์ โยเซฟ บิแลงสกี ลงวันที่ 6 เมษายน ร.ศ. 113.

_____, ร.5 ฝ.30.9/1 ข้อบังคับสำหรับกระบวนการพิจารณาคดี

ในศาลผสมไทยกับฝรั่ง พฤษภาคม ร.ศ. 113.

_____, ร.5 ฝ.30.9/1 ร่างประกาศแจ้งความเรื่องชำระความ

พระยอด พฤษภาคม ร.ศ. 113.

_____, ร.5 ฝ.30.9/1 คำฟ้องหาพระยอดเมืองขวาง ลงวันที่

27 พฤษภาคม ร.ศ. 113.

_____, ร.5 ฝ.30.9/1 หมายคำสั่งในคดีความเรื่องแก่งเจ๊ก

ลงวันที่ 31 พฤษภาคม ร.ศ. 113.

_____, ร.5 ฝ.30.9/1 มอนซิเออร์ โยเซฟ บิแลงสกี กราบทูล

กรมหลวงเทวะวงษ์โรปกการ ลงวันที่ 14 มิถุนายน ร.ศ. 113.

_____, ร.5 ฝ.30.9/1 พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ กราบทูล

กรมหลวงเทวะวงษ์โรปกการ ลงวันที่ 23 มิถุนายน ร.ศ. 113.

_____, ร.5 ฝ.30.9/2 หนังสือกรมหลวงเทวะวงษ์โรปกการ

ถึง มอนซิเออร์ บาวี ลงวันที่ 23 มกราคม ร.ศ. 112.

_____, ร.5 ฝ.30.9/2 หนังสือกรมหลวงเทวะวงษ์โรปกการ

ทูล กรมหมื่นสมมตอมรินทร์ ลงวันที่ 22 มกราคม ร.ศ. 112.

จดหมายเหตุแห่งชาติ , กอง ร.5 ฝ.30.9/2 จดหมายเหตุหลวงเทวะวงษ์โรปกการ
กราบทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 23 มกราคม ร.ศ.
 112.

_____, ร.5 ฝ.30.9/2 จดหมายเหตุกรมหลวงพิชิตปรีชากร กราบทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 27 มกราคม ร.ศ. 112.

_____, ร.5 ฝ.30.9/2 จดหมายเหตุหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ทูล
กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 16 มกราคม ร.ศ. 112.

_____, ร.5 ฝ.30.9/3 สำเนาอักษรขอมแปลร้อย คำให้การ
ของญวนเงินดามเขมร ร.ศ. 112.

_____, ร.5 ฝ.30.9/3 พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้ารพีพัฒน
ศักดิ์ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 7
 พฤศจิกายน ร.ศ. 117.

บรรณสาร , กอง ท่างประเทศ , กระทรวง แฟ้ม 2.41/1 สำเนาที่ 071/786
พระยอกเมืองขวางรายงานมายังหลวงวิจิตรสาคร ลงวันที่ 6 มิถุนายน ร.ศ. 112.

_____, แฟ้ม 2.41/2 สำเนาที่ 2/639 รายงาน
จากมณฑลเฮอร์ปาวิ ถึง กรมหลวงเทวะวงษ์โรปกการ ลงวันที่ 12 มีนาคม ร.ศ.112.

_____, แฟ้ม 2.41/2 หนังสือพระราชบัญญัติจัดตั้ง
ศาลรับสั่งพิเศษในการชำระคดีพระยอกเมืองขวาง ครั้งที่ 1 ร.ศ. 112.

บรรณสาร , กอง ทางประเทศ , กระทรวง แฟ้ม 2.42/3 คำพิพากษาแก่เจ๊ก (คำ
มวน) ลงวันที่ 17 มีนาคม ร.ศ. 112.

_____ , แฟ้ม 2.42/2 จกหมายมองซิเออร์กุโคส
ถึง กรมหลวงเทเววงษ์โรปการ ลงวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2436.

_____ , แฟ้ม 2.42/2 บันทึกคำให้การพระยอก
เมืองขวาง ลงวันที่ 3 มีนาคม ร.ศ. 112.

_____ , แฟ้ม 2.42/2 บันทึกคำให้การของนายหุย
ในวันพิจารณาคดี ณ ศาลรับสั่งพิเศษ ลงวันที่ 6 มีนาคม ร.ศ. 112.

_____ , แฟ้ม 2.42/2 บันทึกคำให้การของนายแปลก
ลงวันที่ 7 มีนาคม ร.ศ. 112.

_____ , แฟ้ม 2.42/2 บันทึกคำให้การของหลวง
อนุรักษ ลงวันที่ 5 มีนาคม ร.ศ. 112.

_____ , แฟ้ม 2.43/1 การตัดสินคดีพระยอกเมือง
ขวางของศาลรับสั่งพิเศษ

_____ , แฟ้ม 2.43/1 คำฟ้องคดีพระยอกเมืองขวาง
ลงวันที่ 19 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 112.

_____ , แฟ้ม 2.43/1 คำตัดสินของศาลไทย ลง
วันที่ 17 มีนาคม ร.ศ. 112.

บรรณสาร , กอง ค่างประเทศ , กระทรวง แฟ้ม 2.43/2 คดีพระยอกเมืองขวาง

ลงวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2437.

แฟ้ม 2.43/2 สำเนาจดหมายที่ 2486

กรมหลวงเทเวศร์วังไชยโรปกการแจ้งความมายังพระยามหาอำมาตย์และพระเกษม

ศุขการี ลงวันที่ 13 พฤษภาคม ร.ศ. 113.

แฟ้ม 2.43/2 สำเนาจดหมายของมองซิเออร์

ลาเนสของ ลงวันที่ 7 กรกฎาคม ค.ศ. 1893.

แฟ้ม 2.43/2 สำเนาหนังสือที่ 22/286

กรมหลวงเทเวศร์วังไชยโรปกการ ทูล กรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ ลงวันที่ 25 พฤษภาคม

ร.ศ. 113.

แฟ้ม 2.43/2 สำเนาหนังสือที่ 22/287

หนังสือหลวงวิจิตรสาทร ถึง พระยอกเมืองขวาง ลงวันที่ 26 มกราคม ร.ศ.

113.

แฟ้ม 2.43/2 การพิจารณาคดีพระยอก

เมืองขวาง ณ ศาลสมกัน ลงวันที่ 4 มิถุนายน ร.ศ. 113.

แฟ้ม 2.43/2 สำเนาที่ 55 กรมหลวง

เทเวศร์วังไชยโรปกการ ทูล กรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ ลงวันที่ 4 มิถุนายน ร.ศ.

113.

บรรณสาร , กอง ท่างประเทศ , กระทรวง เพิ่ม 2.43/2 การทัศนคติพระยอกเมือง
ขวางที่ศาลสมกัน ลงวันที่ 13 มิถุนายน ร.ศ. 113.

_____ , เพิ่ม 2.43/2 คำร้องของจีนย้ง กับ จีน
หวงท่อมองซิเออร์ โยเซฟ บิแลงสกี ลงวันที่ 6 สิงหาคม ร.ศ. 116.

_____ , เพิ่ม 2.43/3 หนังสือที่ 736 บัญชีเงินค่า
ธรรมเนียมในการว่าจ้างนายความชาวฝรั่งเศสว่าความในคดีพระยอกเมืองขวาง
ณ ศาลสมกัน ลงวันที่ 12 มิถุนายน ร.ศ. 113.

_____ , เพิ่ม 2.43/3 หนังสือที่ 5780 พระยอก
เมืองขวางทำเรื่องกราบบังคมทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 10 มิถุนายน
ร.ศ. 113.

เอกสารชั้นรอง

ขจร สุขพานิช การค้นคว้าประวัติศาสตร์บางตอน โรงพิมพ์คุรุสภา , 2506.

_____ ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยบางกอก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสาน
มิตร , 2518.

_____ ออกญาวิไชยเยนทร์และการต่างประเทศในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์
สำนักพิมพ์ก้าวหน้า , 2506.

จันทร์ฉาย ภัคชิตม ประวัติศาสตร์ไทยสมัยเริ่มแรกจนถึงธนบุรี มหาวิทยาลัยรามคำแหง ,
2520.

- เฉลิม อยู่เวียงชัย ประวัติศาสตร์ไทยสมัยธนบุรี - รัตนโกสินทร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา , 2521.
- เคิม สิงห์สุทธิ ฝั่งขวาแม่น้ำโขง คลังวิทยา , 2499.
- ถนอม อานามวัฒน์ และคณะ ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนประวัติศาสตร์ ถึง สันอยุธยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ , 2522
- ทรงศรี อัจจอรุณ สิทธิสภาพนอกอาณาเขต สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย , 2506.
- นคร พันธุ์รงค์ ประวัติศาสตร์ไทยก่อนต้น มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก , 2521.
- บังอร ปิยพันธ์ กรุงธนบุรีรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานครพิมพ์ , 2523.
- พงศ์อำเทว ศุขขจร ประวัติศาสตร์ไทย องค์การค้ำของคุรุสภา , 2505.
- พลับพลึง มูลศิลป์ ความสัมพันธ์ไทย - ฝรั่งเศสสมัยอยุธยา กวางดึกการพิมพ์ , 2523.
- ไพฑูริย์ มีฤศล ประวัติศาสตร์ไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม , 2521.
- วิลาสวงศ์ พงศะบุตร ประวัติศาสตร์ไทย ไทยวัฒนาพานิช , 2519.
- สกลใส ชันทีวรพงศ์ ความสัมพันธ์ของไทยกับประเทศตะวันตก เคล็ดไทย , 2517.
- สมคิด ศรีสิงห์ ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก , 2530.
- สมจัย อุนมานราชชน การทูตของไทยสมัยอยุธยา สำนักพิมพ์พระจันทร์ , 2509.
- สนั่น เมืองวงษ์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัยธนบุรี ถึง รัตนโกสินทร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา , 2521.

สวัสดิ์ จันทน์ และ แซน บัจจุสานนท์ กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสและการรบที่ปาก
น้ำเจ้าพระยา สมัย ร.ศ. 112 โรงพิมพ์คุรุสภา , 2520.

สันต์ ท. โกมลบุตร (แปล) จดหมายเหตุรายวันของบาทหลวงเทอ ชัวซีย์ สำนักพิมพ์
ก้าวหน้า , 2516.

สุจิต ถาวรสุข วรรณกรรมไทยคดีพระยอดเมืองขวาง โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์ , 2519.

สุวิทย์ ชีรสวัสดิ์ ความสัมพันธ์ไทย - ฝรั่งเศส ร.ศ. 112 - 116 แสงรุ่งการพิมพ์ , 2523.

สำราญ ศรีสวัสดิ์ , ร.ศ.อ. และคณะ รวมกฎหมายอาญาทั้ง 6 ฉบับ โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา ,
2518.

วิทยานิพนธ์

จิราภรณ์ สถาปนวรรณะ วิกฤติการณ์สยาม ร.ศ. 112 วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษา
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ , 2520.

เฉลิมพล กิมประพันธ์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศส : วิเคราะห์หลักไถการดำเนิน
นโยบายต่างประเทศในรัชกาลที่ 5 วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์ , 2517.

โชคชัย อภิชาติดำรง ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทร
วิโรฒ พิษณุโลก , 2528.

นิธิ เอียวศรีวงศ์ การปราบฮ่อและการเสียดินแดน พ.ศ. 2431 วิทยานิพนธ์ปริญญามหา
บัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2509.

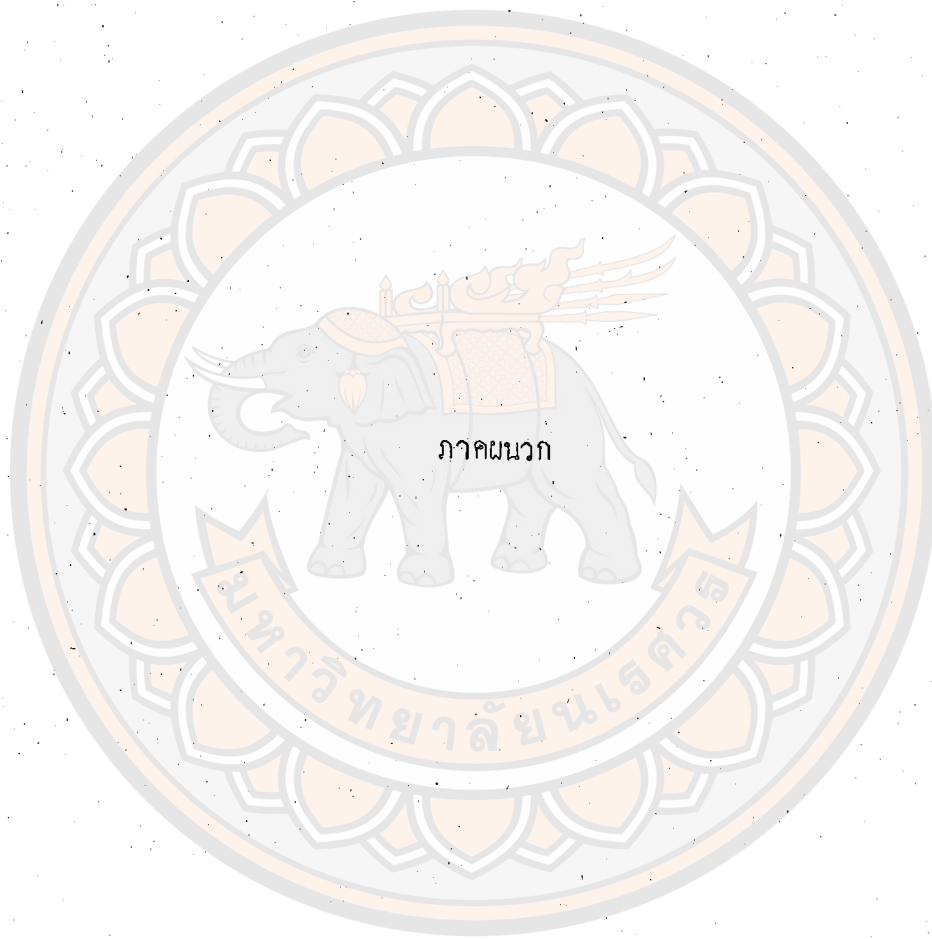
สุพัฒน์ศรี วรสายัณห์ ปัญหามณฑลบูรพาระหว่าง พ.ศ. 2436 - 2448 วิทยานิพนธ์ปริญญา
การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ , 2520.

สุวิทย์ พิทักษ์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศส ตั้งแต่ ร.ศ. 112
ถึง ร.ศ. 126 วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทร
วิโรฒ.

เสาวภา ภาระพจน์ ปัญหาการปกครองไทยในประเทศราชหลวงพระบางและหัวเมืองลาว
วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ , 2522.

อรุณวรรณ นพคณา การปรับปรุงการปกครองและความขัดแย้งกับฝรั่งเศสในมณฑลอุดร
ระหว่างปี พ.ศ. 2436 - 2453 วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหา
วิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ , 2520.

ภาคผนวก

มหาวิทยาลัยนครพนม

ภาคผนวก ก

หนังสือสัญญา 9 ข้อ " ข้อตกลงเมืองแดง "

ข้าพเจ้า พระยาสุรศักดิ์มนตรี แม่ทัพฝ่ายสยาม ข้าพเจ้า กอมอมองเปเนนากา
 ข้าพเจ้า มองทีเออร์ปาวีร์ แม่ทัพกองเคอลากอมของฝรั่งเศส ได้พร้อมกัน ณ เมืองแดง
 ทกลงกันทั้ง 2 ฝ่าย ที่จะจัดการให้เป็นที่ยอมรับในเมืองสิบสองจุไทย เมืองหัวพันห้าทั้ง
 หก และเมืองพวน ได้พร้อมกันตกลงที่จะรักษาการในระหว่างซึ่งเกาเวอนแมนต์ทั้ง 2 ฝ่าย
 ยังมีได้ตกลงแบ่งเขตแดนกันนั้น จะรักษาการไว้กว่าจะตกลงตั้งต่อไปข้างล่างนี้

1. ซึ่งจะรักษาการในระหว่างซึ่งเกาเวอนแมนต์ยังมีได้ตกลงกันนั้น ฝ่าย
 ฝรั่งเศสก็จะตั้งอยู่ในตำบลสิบสองจุไทย ฝ่ายทหารไทยจะตั้งอยู่ในเมืองหัวพันห้าทั้งหก และ
 เมืองพวน ทั้งรักษาราชการอยู่จนกว่าเกาเวอนแมนต์ทั้งสองฝ่ายจะตกลงแบ่งเขตแดนกัน
 ทหารไทยจะไม่ล่วงเข้าไปในเขตที่ทหารฝรั่งเศสตั้งอยู่ ฝ่ายทหารฝรั่งเศสจะไม่ล่วงเข้า
 ไปในเขตที่ทหารไทยตั้งอยู่เหมือนกัน

2. เมืองแดงนั้น ทหารไทยและทหารฝรั่งเศสจะพร้อมกันทั้งรักษาการอยู่ใน
 เมืองแดงทั้ง 2 ฝ่ายกว่าเกาเวอนแมนต์จะแบ่งเขตแดนตกลงกัน กองทหารไทยและทหาร
 ฝรั่งเศสซึ่งตั้งอยู่เมืองแดงทั้ง 2 ฝ่ายนั้น จะรักษาการโดยสุภาพเรียบร้อยทั้ง 2 ฝ่าย เมื่อ
 ทหารไทยจะมีการหรือจะใช้คนไปมาในตำบลที่ฝรั่งเศสตั้งอยู่ที่ไหนบอกกล่าวให้ฝรั่งเศสทราบ
 ก่อนจะได้ช่วยการนั้นให้สำเร็จตามสมควร เมื่อฝ่ายฝรั่งเศสจะมีการหรือจะใช้คนไปมาใน
 ตำบลที่ไทยตั้งอยู่ ก็ให้บอกกล่าวให้ฝ่ายไทยทราบก่อน จะได้ช่วยการนั้นให้สำเร็จตามสมควร
 ซึ่งกล่าวมาในข้อ 2 นี้ เป็นการที่จะรักษาความเรียบร้อยสำหรับกองทัพทั้ง 2 ฝ่าย ซึ่งตั้ง
 อยู่แต่ที่เมืองแดงนี้

3. ฝ่ายเมืองไลยนั้น ฝรั่งเศสได้ตั้งรักษาอยู่แล้ว บัดนี้ คำเหิน คำก๊วย บุตร ท้าวไลยเข้ายอมฝรั่งเศสแล้ว แต่คำสาม คำศุย ท้าวม่วย ซึ่งอยู่ในกองทัพไทยนั้นขอให้ ฝรั่งเศสช่วยส่งไปทานิศา และให้กลับถึงเมืองค้ายจะได้เป็นการเรียบร้อยต่อไป แต่คน เมืองหลวงพระบางซึ่งฮ่อตีเอาไปนั้น ฝ่ายฝรั่งเศสจะช่วยส่งคืนมายัง เมืองแดงยังกองทัพ ไทยที่ตั้งอยู่

4. ฝ่ายเมืองหัวพันห้าทั้งหก และเมืองพวนนั้น กองทหารไทยได้ตั้งรักษาการ อยู่หลายตำบล ฝ่ายฝรั่งเศสซึ่งตั้งอยู่ใกล้เคียงนอกจากเขตหัวพันห้าทั้งหก และเมืองพวน ออกไปนั้น ฝ่ายฝรั่งเศสจะไม่ล่วงเข้ามาในเขตตำบลนั้นอยู่เหมือนกัน

5. พวกฮ่อซึ่งเป็นโจรผู้ร้ายยังตั้งอยู่หลายตำบลตามเขตพวน เขตสิบสองจุไทย เขตหัวพันห้าทั้งหก และเขตพวนนั้น จะช่วยจัดการให้เป็นที่เรียบร้อยทั้ง 2 ฝ่าย

6. เจ้าพนักงานกองเซอร์เวฝ่ายไทยจะได้ตรวจเซอร์เวไปในที่ ๆ ฝรั่งเศส ตั้งอยู่ ฝ่ายฝรั่งเศสจะให้หนังสือทำให้ทำการไปโดยสะดวก และจะจัดทหารฝรั่งเศสรักษา ไปไม่ให้มีอันตราย เหมือนตั้งฝ่ายไทยได้จัดการรักษาอันตรายไปกับการ เซอร์เวของฝรั่งเศส นั้น จะส่งจนถึงเมืองหัวพันห้าทั้งหกซึ่งกองทัพไทยตั้งอยู่

7. ราษฎรในเมืองแดงซึ่งถูกโจรผู้ร้ายรบกวนเที่ยวแตกอยู่ในป่าดงหลายตำบล นั้น ฝ่ายไทยจะประกาศให้มาอยู่ภูมิลำเนาเดิมตามความสมัครของราษฎร ไม่เป็นการขัดขวาง ความสมัครของคนเหล่านั้น

8. จะได้เรียกกรมการ ท้าวซุน ซึ่งเป็นหัวหน้ามีอยู่ในเมืองแดงเวลานั้น เฝ้าใ้มาพร้อมกันทั้ง 2 ฝ่าย พุคชี้แจงไม่ให้ท้าวซุนและราษฎรเป็นที่หวาดหวั่น ที่กองทหาร

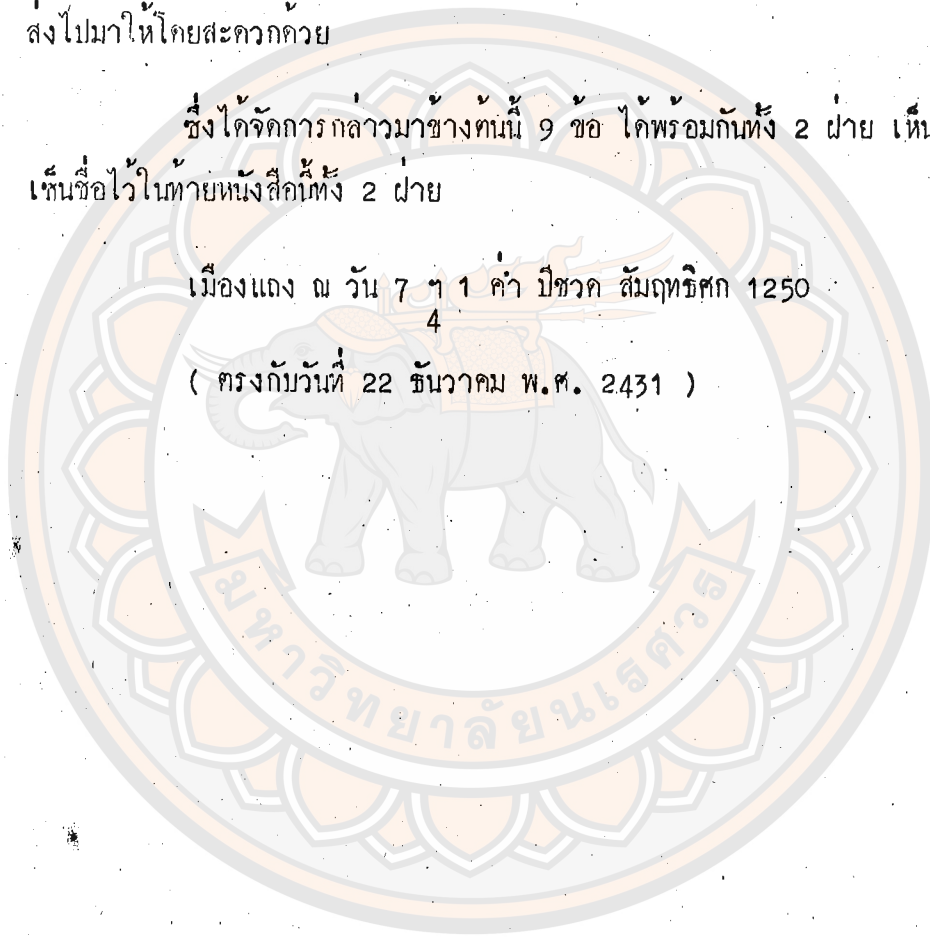
เพื่อจะรักษาความสงบเรียบร้อยให้ทั่วชน และราษฎรตั้งอยู่เป็นสุขต่อไป

9. ส่วนหนังสือราชการฝ่ายฝรั่งเศสที่จะส่งไปยังเมืองหลวงพระบาง หรือฝ่ายเมืองหลวงพระบางจะส่งขึ้นมายังเมืองแกลง ฝ่ายไทยจะช่วยเหลือเป็นธุระรับหนังสือราชการนั้นส่งไปมาให้โดยสะดวกด้วย

ซึ่งได้จัดการกล่าวมาข้างต้นนี้ 9 ข้อ ได้พร้อมกันทั้ง 2 ฝ่าย เห็นตกลงกันได้ เห็นชื่อไว้ในท้ายหนังสือทั้ง 2 ฝ่าย

เมืองแกลง ณ วัน 7 ๓ 1 ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก 1250
4

(ตรงกับวันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ. 2431)

ภาคผนวก ข

หนังสือสัญญาระหว่าง กรุงสยาม กับ กรุงฝรั่งเศส

วันที่ 3 ตุลาคม รัตนโกสินทรศก 112

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงสยาม แลท่านประธานาธิบดีรีพับลิกกรุง
ฝรั่งเศส มีความประสงค์เพื่อจะระงับกับความวิวาท ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยที่ล่วงไปแล้วใน
ระหว่างประเทศทั้งสองนี้ แลเพื่อจะผูกพันทางไมตรีอันได้มีมาหลายร้อยปีแล้ว ในระหว่าง
กรุงสยามแลกรุงฝรั่งเศสนั้นให้สนิทยิ่งขึ้น จึงได้ตั้งอรรคราชทูตผู้มีอำนาจเต็มทั้งสองฝ่าย
ให้ทำหนังสือสัญญาดังนี้ คือ

ฝ่ายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงสยาม ได้ตั้งพระเจ้านองยาเชอ
กรมหลวงเทเวศร์วิโรปการ ฅณายันกรมมหาจักรี แลแกรนออฟฟิเชอร์ ลियोองคอนเนอร์
ฯ ล ฯ เสนาบดีว่าการต่างประเทศกรุงสยามฝ่ายหนึ่ง

แลท่านประธานาธิบดีรีพับลิกกรุงฝรั่งเศสฝ่ายหนึ่ง ได้ตั้งมองซิเออร์ ซาลส์
มารี เลอ มีร์ เทอ วิเลร์ ผู้ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ แกรนออฟฟิเชอร์ ลियोองคอนเนอร์
แลจูลวราภรณ์ อรรคราชทูตผู้มีอำนาจเต็มชั้นที่หนึ่ง แลที่ปลุกษาการแผ่นดินอีกฝ่ายหนึ่ง

ผู้ซึ่งได้แลกเปลี่ยนตราตั้งมอบอำนาจ แลได้เห็นเป็นการถูกต้องตามแบบแผน
ดีแล้ว ได้ตกลงทำข้อสัญญาดังมีต่อไปนี้

ข้อ 1 คอเวอนแนนต์สยาม ยอมสละเสียซึ่งข้ออ้างว่ามีกรรมสิทธิที่ดินทั่วไป
ในดินแดน ณ ผังชายฝาทวันออกแม่น้ำโขง แลในบรรดาเกาะทั้งหลายในแม่น้ำนั้นด้วย

ข้อ 2 คอเวอนแมนตัสยาม จะไม่มีเรือรบใหญ่ลอยไปไว้หรือใช้เดินในทะเลสาบก็ติ ในแม่น้ำโขงก็ติ แลในลำน้ำแยกจากแม่น้ำโขงซึ่งอยู่ในที่อันได้มีกำหนดไว้ในข้อต่อไป

ข้อ 3 คอเวอนแมนตัสยาม จะไม่ก่อสร้างค่าน้ำค้ำคูกุ หรือที่อยู่ของพลทหารในแขวงเมืองพระตะบอง แลเมืองนครเสียมราฐ แลในจังหวัด 25 กิโลเมตร (625 เส้น) บนฝั่งขวาปากควันทกแม่น้ำโขง

ข้อ 4 ในจังหวัดที่กล่าวไว้ในข้อ 3 นั้น บรรดาการตระเวนรักษาจะมีแก่กองตระเวนเจ้าพนักงานเมืองนั้น ๆ กับคนใช้เป็นกำลังแต่เพียงที่จำเป็นแท้ แลทำการตามอย่างเช่น เคยรักษาเป็นธรรมเนียมในที่นั้น จะไม่มีพลประจำ หรือ พลเกณฑ์สรรพด้วยอาวุธเป็นพลทหารอย่างใดอย่างหนึ่งทั้งอยู่ในที่นั้นด้วย

ข้อ 5 คอเวอนแมนตัสยาม จะรับผูกพันกับคอเวอนแมนตัสฝรั่งเศสภายในกำหนด 6 เดือนขึ้นไปในการที่จะจัดการเป็นวิธีการค้าขาย แลวิธีการทั้งด้านโรงภาษีในที่ตำบลซึ่งกล่าวไว้ในข้อ 3 นั้น แลในการที่จะแก้ไขข้อความสัญญา ปีมะโรงอัฐศก จุลศักราช 1218 คฤศศักราช 1856 นั้นด้วย คอเวอนแมนตัสยามจะไม่เก็บภาษีสินค้าเข้าออกในจังหวัดที่กล่าวไว้ในข้อ 3 แลวนั้น จนกว่าจะไต่ตกลงกัน คอเวอนแมนตัสฝรั่งเศสจะไต่ทำคอบแทนให้เหมือนกันในสิ่งของที่เกิดจากจังหวัดที่กล่าวนี้สืบต่อไป

ข้อ 6 การซึ่งจะอุดหนุนในการเดินเรือในแม่น้ำโขงนั้น จะมีการจำเป็นที่จะทำได้ในฝั่งขวาปากควันทกแม่น้ำโขงโดยการก่อสร้างก็ติ หรือการทั้งทำเรือจอดก็ติ ทำที่ไว้ฟันแลถ่านก็ติ คอเวอนแมนตัสยามรับว่า เมื่อคอเวอนแมนตัสฝรั่งเศสขอแล้ว จะช่วยตาม

การจำเป็นที่จะทำให้สทวททุกอย่างเพื่อประโยชน์นั้น

ข้อ 7 คนชาวเมืองฝรั่งเศสก็ดี คนในบังคับหรือคนอยู่ในปกครองฝรั่งเศสก็ดี
ไปมาค้าขายได้โดยสทวท ในทำนองซึ่งได้กล่าวไว้ในข้อ 3 เมื่อถือหนังสือเดินทางของเจ้า
พนักงานฝรั่งเศสในทำนองนั้น ฝ่ายราษฎรในจังหวัดอันได้กล่าวไว้นี้ จะได้รับผลเป็นการทอ
แทนอย่างเดียวกันด้วยเหมือนกัน

ข้อ 8 คอเวอนแมนต์ฝรั่งเศส จะตั้งกงสุลไว้ในที่ใด ๆ ซึ่งจะคิดเหนว่าเป็น
การสมควรแก่ประโยชน์ของผู้อยู่ในความป้องกันของฝรั่งเศส แลมีที่เมืองนครราชสีมา แล
เมืองน่านเป็นต้น

ข้อ 9 ถ้ามีความขัดข้องไม่เห็นตรงกันในความหมายของหนังสือสัญญาแล้ว
ภาษาฝรั่งเศสเท่านั้นจะเป็นหลัก

ข้อ 10 สัญญานี้จะได้ตรวจแก้เป็นใช้ได้ภายในเวลา 4 เดือน ทั้งแต่วันลงชื่อ
กันนี้

อรรคราชทูตผู้มีอำนาจเต็มทั้งสองฝ่าย ซึ่งได้กล่าวชื่อไว้ข้างต้นนั้น ได้ลงชื่อ
แลได้ประทับตราหนังสือสัญญานี้สองฉบับ เหมือนกันไว้เป็นสำคัญแล้ว

ได้ทำที่ราชวัลลภ

กรุงเทพฯ ๓ วันที่ 3 ตุลาคม รัตนโกสินทรศก 112

(ลงพระนาม) เหวะวงษ์โรปกการ

(ลงนาม) เลอ มิร์ เกอ วิเลร์

สัญญาอันย

ท่านผู้มีอำนาจ เคมในการที่ทาสัญญาทั้งสองฝ่ายได้จัดการตกลงในสัญญาฉบับนี้ บรรดาการทั้งหลายและข้อความทั้งปวง ซึ่งพียงนำไปให้เป็นการอันได้กระทำสำเร็จตามหนังสือ สัญญาฉบับใหญ่ซึ่งทำไว้ลงวันนี้ แลตามหนังสืออันมีระยะเวลาที่ได้รับแล้วเมื่อวันที่ 5 สิงหาคม ที่ลงมาแล้วเป็น

ข้อ 1 ว่าคานหลังที่สุดของทหารฝ่ายสยามที่ฝั่งซ้ายปากทวันออกแม่น้ำโขงนั้น จะต้องถอมมาอย่างช้าที่สุดภายในเดือนหนึ่ง ทั้งแต่วันที่ 5 กันยายน

ข้อ 2 ว่าบรรดาป้อมค่ายอันอยู่ในจังหวัดที่กล่าวไว้ในข้อ 3 ของหนังสือสัญญา ฉบับใหญ่ที่ทำไว้วันนี้แล้ว จะต้องรื้อถอนเสียให้สิ้น

ข้อ 3 บุคลากรพยายามความร้ายที่ทุ่งเชียงคำ แลที่คำมวณั้น เจ้าพนักงาน ฝ่ายสยามจะได้ชำระคดีสิน และผู้แทนกรุงฝรั่งเศสจะได้อยู่ช่วยในการคดีสิน แลจะกำกับการ ลงโทษตามคำคดีสินนั้น คือเวอนแมนต์ฝรั่งเศสรักษาอำนาจไว้ในการที่จะเห็นชอบว่าคำคดีสิน ลงโทษนั้นจะพอสมควรฤยังไม่เห็นพอ แลก็ขอให้ทั้งศาล ซึ่งมีพระลาการผู้คือเวอนแมนต์ ฝรั่งเศสจะกำหนดพิจารณาด้วยกันทั้งสองฝ่ายนั้นคดีสินใหม่

ข้อ 4 ว่าคือเวอนแมนต์สยาม จะต้องส่งให้ตามใจราชทูตฝรั่งเศสที่กรุงเทพฯ ถ้าเจ้าพนักงานฝรั่งเศสที่พรมแดนนั้น บรรดาคนในบังคับฝรั่งเศส คนญวนแลคนลาว พวกที่อยู่ฝั่งซ้ายปากทวันออกแม่น้ำโขง แลคนเขมรผู้ต้องกักขังอยู่ด้วยสรรพเหตุใด ๆ นั้นทั้งสิ้น คือเวอนแมนต์สยามจะไม่ขัดขวางอย่างใดอย่างหนึ่งในการที่คนชาวเมืองในฝั่งซ้ายปากทวันออก แม่น้ำโขงจะกลับไปบ้านเมืองเดิม

ข้อ 5 ว่าบาง เบียนแห่งทุ่งเชียงคำกับพวกพ้องของเขานั้น เจ้าพนักงานกรมทำ ผู้หนึ่งได้นำไปส่งยังสถานทูตฝรั่งเศส ณ กรุงเทพฯ พร้อมกับขงฝรั่งเศส แลเครื่องอาวุธ ซึ่งเจ้าพนักงานสยามได้จับไว้

ข้อ 6 คอเวอนแมนต์ฝรั่งเศสจะตั้งอยู่ที่เมืองจันทบุรี จนกว่าจะได้
 กระทำกรสำเร็จแล้วตามข้อความในหนังสือสัญญาฉบับนั้น แลเป็นที่น่า
 จงใจที่เสด็จ แลเป็นการสอบเรียบร้อยทั้งตั้งชายปากวันออก แลตั้ง
 ขวาปากวันตก เพียง
 จังหวัดที่กล่าวไว้ในหนังสือสัญญาฉบับใหญ่ที่ทำไว้วันนี้ข้อ 3 นั้น

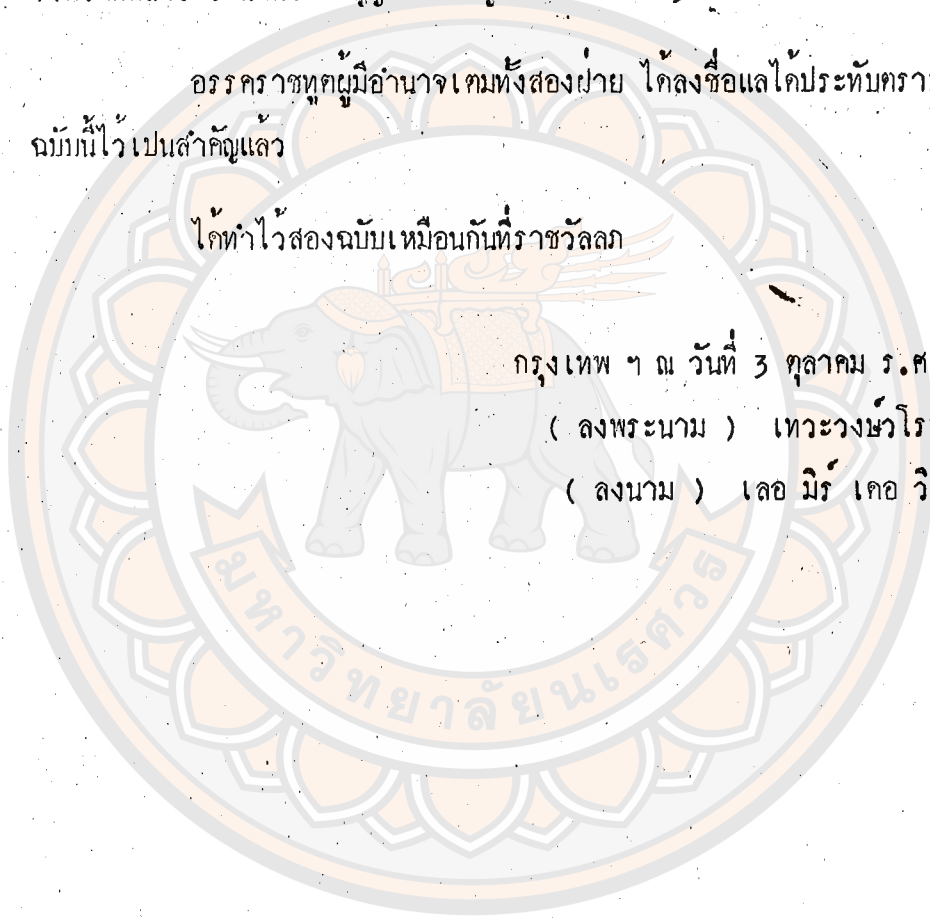
อรรคราชทูตผู้มีอำนาจเต็มทั้งสองฝ่าย ได้ลงชื่อแลได้ประทับตราบนหนังสือสัญญา
 ฉบับนี้ไว้เป็นสำคัญแล้ว

ได้ทำไว้สองฉบับเหมือนกันที่ราชวัลลภ

กรุงเทพ ฯ ณ วันที่ 3 ตุลาคม ร.ศ. 112

(ลงพระนาม) เทวะวงษ์โรปกการ

(ลงนาม) เลอ มีร์ เดอ วิลร์

ภาคผนวก ค

สำนวนคำฟ้องพระยอกเมืองขวาง และบทลงโทษโดยศาลรับสั่งพิเศษ

ณ วันที่ 19 กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก 112²⁶ ข้าพเจ้าหลวงสุนทรโกษา กับ นายหีบ่าเรอ ผู้กระทำการตามอำนาจจัตรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานไว้แก่ ข้าพเจ้า ในพระราชบัญญัติลงวันที่ 8 กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก 112²⁶ ให้เป็นนายแผ่นดิน สำหรับการพิจารณาคนในบังคับสยาม ผู้ต้องหาว่ากระทำความร้ายผิดกฎหมายแก่คนในบังคับ ฝรั่งเศสที่แกงเจกเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน รัตนโกสินทรศก 112²⁶ นั้น และเพื่อจะกระทำการ ให้สำเร็จตลอดตามความในข้อ 7 แห่งพระราชบัญญัติอันกล่าวมาแล้วนั้นด้วย

ขอกระทำคำแจ้งความด้วยหนังสือนี้ ยื่นขอศาลที่ไต่ตั้งขึ้นโดยพระราชบัญญัติ อันได้กล่าวมาแล้ว มีนามว่า ศาลรับสั่งพิเศษสำหรับความที่เกิดขึ้นที่ทุ่งเชียงคำ กับ แกงเจกนั้น

ว่าความร้ายผิดกฎหมาย ซึ่งได้กล่าวต่อไปนี้แล ที่หาว่าคนในบังคับสยาม ผู้ชื่อ ว่า พระยอกเมืองขวาง ข้าหลวง ณ เมืองคำมวญ แต่ก่อนนั้น ได้กระทำการร้ายที่แกงเจก เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน รัตนโกสินทรศก 112²⁶ คือ

ข้อ 1 ไต่จงใจแลตั้งใจที่จะฆ่าไว้ก่อนแล้ว ได้ฆ่าเองฤาสั่งให้คนอื่นฆ่านายทหาร ฝรั่งเศสผู้หนึ่ง ชื่อว่า มงทือเออ ครอบศุกรัง ทายแล้ว

ข้อ 2 ไต่จงใจแลตั้งใจที่จะฆ่าไว้ก่อนแล้ว ได้ฆ่าเองฤาสั่งให้คนอื่นฆ่า พลทหารคนที่กำหนดครุณเไม่ได้อัน ประมาธอยู่ในระหว่าง 16 กับ 24 คน ซึ่งเป็นพลทหารแต่ ส่วนหนึ่งในกองที่มงทือเออครอบศุกรังไต่บังคับ

ข้อ 3 ไ้จงใจทำอะไรเองทำให้คนอื่นกระทำอันตราย มีบาทเจ็บสาหัสแก่
ขุนจีนลามาเขมร กับ ขุนยวันคันทหารญวนนั้น

ข้อ 4 ได้ปล้นเอาสิ่งให้คนอื่นปล้นเอาเครื่องสาตราวุธ แลกระสุนดินดำ กับ
ทั้งสิ่งของเครื่องใช้สำหรับตัวของคนมองซิเออครอสคูริง แลของลามาเขมรขุนจีน กับเงิน 82
เหรียญ ซึ่งอยู่ในหีบของลามันควาย

อันความร้ายผิดกฎหมายที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ ก็เป็นการทวิโทษขึ้นด้วย
เหตุการผิดที่ความร้ายทั้งหลายเหล่านี้มีชนิดแลน้ำหนัก เช่น จะก่อให้เกิดเหตุเกิดสงครามใน
ระหว่างกรุงสยามกับกรุงฝรั่งเศส

ความร้ายทั้งหลายที่กล่าวมาแล้วนี้ ย่อมมีโทษไ้ตามความในพระราชกำหนด
กฎหมายโดยบทกฎหมายที่กล่าวต่อไปนี้ คือ

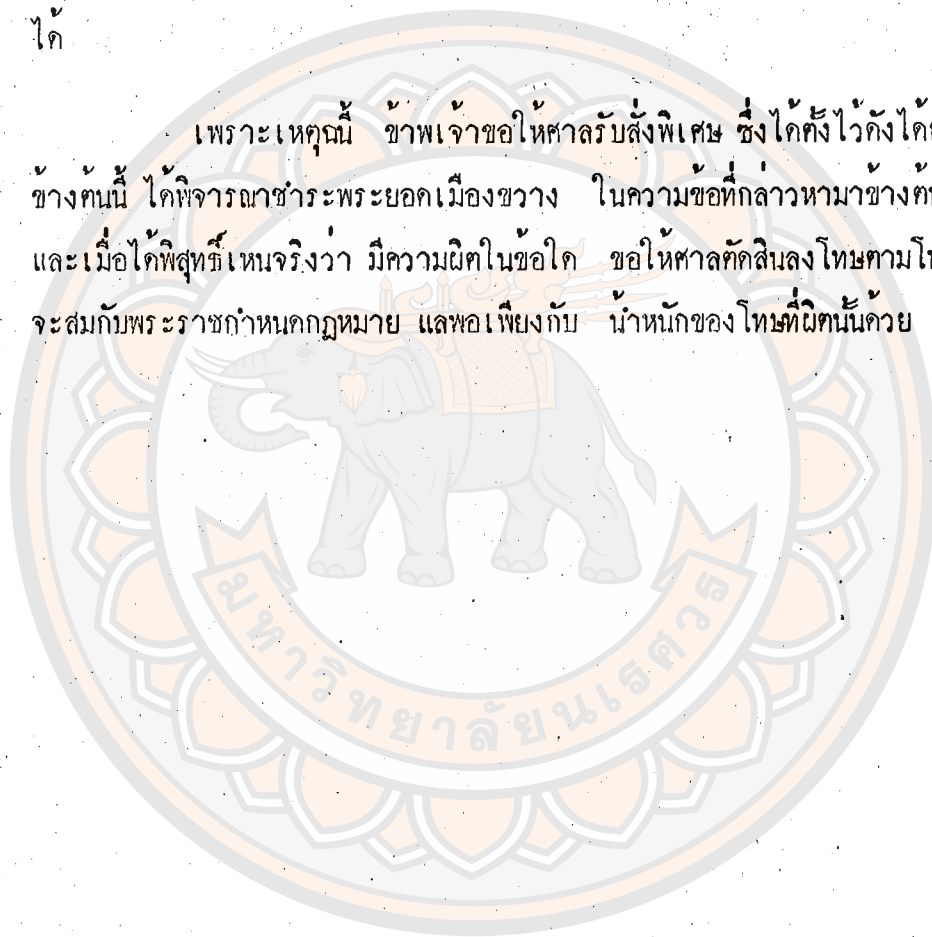
สำหรับความข้อ 1 ข้อ 2 แลข้อ 3 นั้น เป็นความร้ายกระทำต่อตัวคน มาตรา
10 ลักษณะโทษ 8 สถานที่ 1 ในอาญาหลวง มีความว่าดังนี้ ห้ามมิให้พันแทงกันตาย แล
มิให้ทำร้ายในแผ่นดินท่าน ฉิแลผู้ใดทงตักก็สำหรับ ทำล่วงเกินพระราชบัญญัติ ผู้นั้นต้องใน
ระวางมึงอาจ ท่านให้ลงโทษ 8 สถานที่ ๗ แห่ง คือ ให้ฆาตกรายนั้นเสีย สถานที่หนึ่งคือให้ตัด
ก้น ตักมือ แลประจาน สถานที่หนึ่ง คือ ให้ทวนควายลวดหนึ่ง ไมหวาย 50 ที สถานที่หนึ่งให้
จำไว้ แลเอาตัวลงหูกข้าง สถานที่หนึ่งคือให้ไหมจตุรคุณ แลเอาตัวไปลงเป็นไพร่ สถานที่
หนึ่ง คือ ให้ไหมตรีคุณ สถานที่หนึ่งคือให้ไหมทวีคุณ สถานที่หนึ่ง คือ ให้ไหมลาหนึ่ง และโทษ
8 สถานที่นี้ ควรด้วยราชทัณฑ์สถานที่ก็ให้เอาแต่สถานที่หนึ่งนั้น

สำหรับกับข้อ 4 ว่าควายปล้นนั้น มาตรา 108 บัญญัติไว้ว่าดังนี้ โจร ปล้น สกม
ย่องเบา ที่ซึ่ง ฉลวง ลอบลัก ข้างมาฆ่าคนวัวควาย เรือเกวียนทรัพย์สิ่งใด ๆ ให้ลงโทษ

กัวยลวทหน้ง แลล็กสิ่งอันล็กไว้ออก ให้ใหม่โดยบทพระอัยการ

สำหรับกับข้อ 5 ว่ากัวยท้งไฟน้ัน มีพระราชบัญญัติในรัชกาลปัจจุบันนี้ ลงวัน 4 เดือนยี่ แรม 8 ค่ำ ปีมเมีย จัควาศก ประการะไว้ว่า ความนคท้งไฟน้ันให้ลงโทษถึงตายได้

เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าขอให้ศาลรับสั่งพิเศษ ซึ่งได้ตั้งไว้ก้งได้กล่าวมาแล้วข้างค่นนี้ ได้พิจารณาชำระพระยอกเมืองขวาง ในความข้อท้กล่าวหามาข้างค่นท้ง 5 ข้อ และเมื่อได้พิสูท้เห่นจริงว่า มีความนคในข้อใด ขอให้ศาลค้ค้ค้ค้ลงโทษตามโทษานุโทษ ซึ่งจะสมกับพระราชกำหนดกฎหมาย แลพอเพียงกับ น้ำหนักของโทษที่นคนี้คัวย

ภาคผนวก ง

คำฟ้องหาพระยอกเมืองขวาง ณ ศาลสมไทย - ฝรั่งเศส

ข้าพเจ้าผู้เป็นทนายของรีพับลิค รับการเป็นทนายแผ่นดินในศาลสมไทยที่
กรุงเทพฯ ได้ตรวจดูหนังสือในถ้อยคำสำนวนความที่ได้ชำระพระยอกเมืองขวางแต่ก่อนแล้ว
แลได้พิจารณาตามความข้อ 3 ในหนังสือสัญญาคอนเวนชัน ระหว่างกรุงสยามกับกรุงฝรั่งเศส
ลงวันที่ 3 ตุลาคม รัตนโกสินทรศก 112 นั้นแล้ว

ขอประทานทำคำฟ้องขึ้นตามข้อ ดังมีต่อไปนี้

ว่าประมาณสักปีหนึ่งมาแล้ว เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน รัตนโกสินทรศก 112²⁶
มองซิเออครอสคูริง สารวัตรกองทหารเกณฑ์ ได้รับคำสั่งให้รักษาตัวพระยอกเมืองขวาง
ขุนนางไทยไปแต่เมืองคำมวญยังเมืองท่าอุเทนแล้ว ก็สูญหายไปที่แก่งเจ๊กพร้อมกับทหารเกณฑ์
เกณฑ์หลายคน ซึ่งเป็นพลทหารกองน้อยอยู่ในบังคับบัญชาของ มองซิเออครอสคูริง เหตุการณ์
ทั้งหลายซึ่งเป็นการได้กระเตรียมมาแล้ว แลได้มีขึ้นก่อนเหตุอันเป็นทุกขร้อนนี้ก็คือ แล
เหตุการณ์ทั้งหลายที่ได้เป็นอยู่ด้วยกันแล้ว แลเป็นที่คัดค้านเหตุการณ้นี้ก็คือ รวมความกล่าว
ลงไปดังนี้

ทั้งนี้หลายปีมาแล้ว หัวเมืองลาวในปลายนี้แม้ซึ่งที่ตั้งอยู่ข้างฝั่งซ้ายปาก
ควันออกแม่น้ำนั้น ก็เปนมามาแตกกาลชานานจะกำหนดนับไม่ได้ว่าเป็นส่วนอาณาเขตของกรุง
อานัม ซึ่งอยู่ในความป้องกันของฝรั่งเศส หัวเมืองเหล่านี้ผู้รับราชการของคอเวอนเมนต์
สยามได้บุกรุกเข้าไปถือเอาแล้ว ภายหลังเป็นการสมควรที่จะจัดการในเขตแดนเหล่านี้
สำคัญ ๆ คือ เมืองคำเกิด ซึ่งเป็นแขวงสองตำบล คือ เมืองคำเกิดแลเมืองคำมวญ ได้มีขุนนาง

16
 102 ฤกษ์มแม เบญจศก จุลศักราช 1245 จนเวลาที่กล่าวนี้ กรุงสยามเห็นประโยชน์ที่เกิด
 เหตุล้ามากอยู่ที่เมืองเว้ แลเชื่อว่าจะกระทำการที่เป็นอำนาจได้แล้ว จึงได้ลงมือแลทำการ
 19
 เข้าในดินแดนนั้น แต่อย่างไรก็ดีในปี คฤศศักราช 1886 ตรงกับปีรัตนโกสินทรศก 105
 ฤกษ์จจอ อัฐศก จุลศักราช 1248 ขุนนางฝ่ายทหาร คือ พระยอกเมืองขวางได้เข้าไปตั้งอยู่
 ในเมืองคำมวญ โดยทางราชการตำแหน่งเป็นข้าหลวง

การที่เป็นไปไม่ถูกแบบอย่างนี้ ก็ไม่ล่วงเลยพ้นไปจากที่จะชักนำทำให้คอเวอนเมนต์
 รับผิดชอบฝรั่งเศสเพิกเฉยอยู่ได้ ช้าเป็นการที่ไม่ชำนาญ ฝ่ายฝรั่งเศสก็โกรธสิริ แลจัดการทั้ง
 หลายที่จำเป็นจะต้องรักษาผลประโยชน์ของ เมือง ซึ่งได้อยู่ในป้องกันนั้นให้พ้นอันตราย เหตุ
 ฉะนั้น ในเดือนพฤษภาคม รัตนโกสินทรศก 112 มงซิเออลูซ เรสเคนต์ เมืองวิน จึงได้
 รับคำแล้วจากคอเวอนเนอ เบเนรอล เมืองอินโคจีน ให้ไปยังเมืองคำมวญ เพื่อจะให้เข้า
 ไปตั้งอยู่ในที่นั้น แลให้ไปจัดการตามอำนาจของบ้านเมือง ซึ่งนับถือกันน้อยนัก มาจนเวลา
 นั้นให้คืนคงเดิมที่ ครั้น ณ วันที่ 18 พฤษภาคม ผู้แทนของกรุงฝรั่งเศสก็ได้ไปถึงนำค่าย
 อย่างเล็กอันหนึ่ง ซึ่งพระยอกเมืองขวางข้าหลวงได้ตั้งอยู่นั้น เพื่อที่จะได้เข้าไปกลับคืนเอา
 หัวเมืองนั้นว่าเป็นของ ๆ คอเวอนเมนต์ฝรั่งเศส แลเมื่อได้พุดจว่ากล่าวกันไม่มีผลอันใด
 มีแต่การถกถกถายไปต่าง ๆ แลนิ่งเพิกเฉยเสียแล้ว ครั้น ณ วันที่ 22 พฤษภาคม มงซิเออ
 ลูซ จึงได้ตกลงว่าจะเข้าไปตั้งอยู่ในค่ายเล็กนั้นเองโดยทางราชการ จึงได้บอกขุนนางฝ่าย
 สยามผู้นั้นทราบในขณะนั้นแล้ว แลได้เก็บเครื่องสาตราวุธจากคนของขุนนางไทยนั้นเสีย
 เพื่อจะไม่ให้เกิดวิวาทกันขึ้น แลว่าบอกว่าจะพาตัวพระยอกเมืองขวางไปจนถึงท่าอุเทน เพื่อ
 จะป้องกันให้พ้นอันตราย อันจะมีแก่พวกลาวชาวเมือง ซึ่งพระยอกรักษามาเป็นที่พลเมืองชอบ

ท้าวพระยาคณน้อยนัก คนที่พลเมืองไม่ชอบพระยอกนี้ แม้จะเป็นที่พระยอกได้บอกกล่าวไต่แย้ง
 ไขว่ขวางแล้วก็ตาม ก็ย่อมมีความจริงแน่นอน แลโดยพิศการอยู่ต่างหากอีก เมื่อกระนั้นแล้ว
 ก็ควรที่จะต้องมิ้นำใจไม่ทริยกย่องแก่กองทหารอันน้อย ซึ่งอยู่ในบังคับบัญชา นายสารวัตรครอสครุ้ง
 เป็นจำนวนทหารเกณฑ์ 20 คน กับเขมรล้าม ชื่อขุนจัน นอกจากการที่จะให้กลับไป
 พระยอกได้ยอมแล้วอีก ในเวลาจวนวันที่ได้กำหนดให้พระยอกออกจากที่นั้น พระยอกได้เขียน
 หนังสือฉบับหนึ่งถึง เวชเคนลุษ ซึ่งหนังสือที่จะรักษาเกียรติยศไว้อย่างไรไม่ได้ แต่เป็น
 หนังสือที่มีความหมายว่า เป็นสัญญาอันหนึ่ง ซึ่งผู้ลงชื่อในหนังสือนั้นจะทำลายความเสียหาย
 โดยไม่มีโทษจรรยาอันนั้นก็ไม่ได้ แท้จริงพระยอกได้มอบหมายโดยด้อยคำอันมีในหนังสือสำคัญนั้น
 ให้ผู้แทนฝ่ายฝรั่ง เสรีรักษาเมืองคำมวญ แลเขตรแขวงที่ติดเคียงกัน กับตั้งพนักงานต่าง ๆ
 แลชาวเมืองนั้น แลได้บอกกล่าว แลได้หวงแหนไว้แทนพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม
 ทามที่พระยอกได้รับราชการไปทำเช่นนั้น อีกประการหนึ่ง พระยอกได้ขอให้เรสิเคนท์ช่วย
 ส่งหนังสือนั้นไปยังคอเวอนเมนต์ฝรั่ง แลสยาม เพื่อจะไต่พิจารณาความที่เคียงกันโดย
 ละเอียดยแล้ว แลมีคำสั่งให้พระยอกทราบเป็นการสำเร็จเทศชาทุกกันไว้ เนื้อความในหนังสือ
 นั้นมีอยู่แทบตรงกันกับคำต่อคำกับว่ามาแล้วนี้ ก็เป็นหนังสือยอมอย่าทัพ ซึ่งพระยอกไม่รับทำ
 การที่ตนจะรับผิดชอบเองแล้ว ก็เป็นอันปฏิญาณว่า พระยอกจะไม่ทำการเอง

ภัยเหตุที่ได้มีข้อสัญญา และเชื่อถือกันโดยสุจริตตามหนังสือสัญญานั้นแล้ว กอง
 ทหารฝรั่งแลไทย ต่างกองต่างรักษาซึ่งกันและกัน จึงได้ออกจากเมืองคำมวญมา
 ในเวลากลางวัน วันที่ 26 พฤษภาคม ครั้นเมื่อได้เดินทางมาได้ 5 วัน ในระหว่างเวลา
 นั้น ความไม่ครีในระหว่างค่านายพลแลพลทหารทั้งสองฝ่ายก็ไม่ได้ปรากฏว่าชาคน้อยลง
 ได้เดินทางค้ำยกันมาจนถึงตำบลคานแกงเจ็ก ซึ่งตั้งอยู่ที่น้ำหินปูน ราวสัก 60 กิโลเมตร

๓๑ 1,500 เส้น ห่างจากเมืองท่าอุเทน อันเป็นที่สุดทางที่จะเดินไปนั้น การจำเป็นต้องหยุดพักที่แก่งเจ๊กนี้ เพื่อจะให้ชาวเมืองรวบรวมเรือที่จำเป็นจะต้องใช้ขนของไปตามลำแม่น้ำโขง มองซิเออครอสคูว์นั้น ทั้งแคว้นที่รีบเร่งเดินทางในวันหลังที่สุด ได้มีความเหน็ดเหนื่อยอ่อนเพลียนอนมาก นอกจากความอ่อนใจนั้นก็ยิ่งเจ็บไข้ ต้องอยู่กับที่นอน ทั้งแคว้นที่ได้ไปถึงแก่งเจ๊กนั้นด้วย

ตั้งแต่เวลานี้ไป อากาศแลความผิดของพระยอกนั้น ก็ปรากฏเปลี่ยนแปลงไปแล้วด้วย พระยอกเองคิดแต่อย่างยิ่งกว่าสิ่งอื่นที่จะไปอยู่เสียให้ห่างไกลที่สุดที่จะไปไ้จากกองทหารที่รักษาตัว ดูเหมือนว่ากองทหารนั้นทำให้พระยอกรำคาญ พระยอกหาไปอยู่กับคนของพระยอกที่โรงตั้งอยู่ไกลเคียงกับค่ายฝรั่งเศส อันเป็นที่ซึ่งมองซิเออครอสคูว์ ได้ชี้ให้เป็นที่อยู่ของพระยอกนั้นไม่ พระยอกกลับตรงไปที่เรือนร่างของบ้านลาวแห่งหนึ่งที่ใกล้กับแก่งเจ๊กนั้น แล้วอาไศรยอยู่ในที่นั้น นายทหารฝรั่งเศสก็ไม่ปรากฏในชั้นแรกว่าเห็นเป็นการสำคัญอันใดในการนี้ แต่ครั้นได้ทราบความจากลามาในวันรุ่งขึ้นว่า นายทหารในกองนั้นอีกนายหนึ่งซึ่งเป็นผู้ดูแลรักษาการมา ชื่อ หลวงอนุรักษ์ เทียบบอกความเล่าถาอันน่าตื่นตกใจ แลเที่ยวพุดจาจะให้คนพลเมืองที่อยู่ไกลแถบนั้นเอาใจออกห่างจากฝรั่งเศส ด้วยถ้อยคำว่า จะมีกองทหารไทยกลับมาที่นี้อีก มองซิเออครอสคูว์จึงได้ตกลงใจว่าจะรีบระงับการที่เขานั้นเสีย โดยที่จะยึดเอาตัวผู้กล่าวคำอ้างอวดไม่จริงนั้นไว้เป็นประกัน เพราะฉะนั้นจึงได้มีผู้นำไปเพื่อประโยชน์อันนี้ยังที่อยู่ของพระยอก แต่มีผู้ซึ่งมองซิเออครอสคูว์ได้หาตัวอยู่นั้นให้เห็นแล้ว จึงได้มีคำสั่งทหาร เกณฑ์ที่ได้ไปกับมองซิเออครอสคูว์นั้นกุมเอาตัวไปด้วยกัน ข้อซึ่งพยายามกล่าวหาว่าการที่กระทำโดยความอุสาหอันนี้ มีอาการลักษณะเป็นกบฏศึกตามกฏนั้นไม่ถูกต้องเลย มองซิเออครอสคูว์มีความหมายอย่างเคียวแต่ที่จะป้องกันไม่ให้มีเหตุวิวาทขึ้นได้

และจะหยุดเลิกการวิวาทโดยจับกุมผู้ก่อการเล้าอาชญากรรม อันจะทำให้เป็นที่แตกร้างความ
สามัคคี ซึ่งมีอยู่ในระหว่างกองทหารทั้งสองฝ่าย จนเวลานั้นแล้ว อีกประการหนึ่งไม่ได้
ทำการ เรี่ยวแรงอย่างหนึ่งอย่างใดเลยแก่ผู้ที่ต้องจับตัวไปคุมขังไว้ นั้น ไม่ได้ทำให้เคียดแค้น
แก่ตัวผู้หนึ่งเลย แลคำที่กล่าวว่าตัวผู้หนึ่งร้องว่า เคียดแค้นนั้นก็สมควรฟังยิ่งขึ้นไปกว่าการที่ผู้หนึ่ง
ต่อสู้ไม่ยอมไปนั้นชอบด้วยแล้ว มองซิเออครอสสุริงก็ทำตามจริงที่เอาตัวผู้หนึ่งไว้ในเรือน
ที่อยู่เดียวกัน แลจะได้เอาไว้ให้เห็นตัวกันอยู่เสมอ ยกไว้แต่ที่จะส่งตัวให้แก่พนักงานฝ่าย
สยาม เมื่อเวลาไปถึงเมืองท่าอุเทน

การที่ต้องจับกุมตามเหตุทั้งหลายที่เป็นมาแล้วนี้ ก็คง เป็นช่องที่พระยอกแล้ง
ถือเอาว่าเป็นเหตุที่จะไปให้ไกลจากที่ซึ่งใกล้เคียงกองทหารฝรั่งเศษอีกต่อไป ในเวลาวัน
เดียวกันนั้นพระยอกได้ไปขอให้ มองซิเออครอสสุริงปล่อยตัวหลวงอนุรักษจากที่คุมตัวไว้แล้ว
เมื่อใดที่ที่ไม่ยอมตามพระยอก ๆ จึงได้พาทหารออกจากที่นั้นจนถึงเขาที่ชื่อ เวียงกระแสน
อันเป็นที่ตั้งมั่นคั่งตามภูมิประเทศนั้นเอง แลเป็นหนทางไกลจากแก่งเจ๊กประมาณ 5 ชั่วโมง
ณ ที่นั้น แลที่พระยอกกล่าวให้การว่า ได้พบโดยไม่ได้นัดหมายกองทหารไทยที่ได้มาจากเมือง
ท่าอุเทนแล้ว พระยอกจึงไม่ได้ช้าเลยนำพลทหารนั้นมายังแก่งเจ๊ก คำชี้แจงที่แล้งว่าได้พบ
กองทหารโดยไม่ได้นัดหมายนี้มีเป็นหนังสือสำคัญที่ได้นำมาเสนอต่อศาลเวลาชำระความครั้ง
แรกแล้ว แลถือเอาหนังสือนี้เป็นข้อสำคัญในเรื่องราวนี้ทั้งสิ้น เมื่อออกจากเมืองคำมวง
มายังไม่ทันเต็มสองวัน เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคมนั้น พระยอกผู้ทองหนั้นแท้จริงได้มีหนังสือมา
ถึงเจ้าพนักงานฝ่ายสยามที่เมืองท่าอุเทนเป็นความเร่งร้อนเรียกด้วยดุษฎี ซึ่งทำให้เห็น
ความผิดที่พระยอกมีอยู่เต็มใจในเวลาขณะที่มากับกองทหารฝรั่งเศษอันน้อยที่รักษามาคู่ด้วยกัน
นั้น พระยอกไม่ได้กล่าวถึงหนังสือสำคัญภายที่พระยอกฟังไกลงชื่อแล้วนั้นเลย พระยอก
ขอไปในหนังสือให้รีบส่งทหารกองหนุนไปโดยเร่งเกิน แลแล้วพระยอกจะได้เข้าทำการต่อ

แลชิมไล้ทหารฝรั่ง เสสไปเสียให้พ่น การที่กระทำอย่างนี้ก็เป็นการที่คิดอุบายคคโง่งแท้ แลเพียงแต่ความคคกับขอ เทียวก็พอจะลง โทษแก่ผู้ที่ประพฤตอย่างนี้แล้ว อีกประการหนึ่ง เมื่อหลวงวิชิตสรสาคร ขุนนางที่เมืองท่าอุเทนได้ทราบหนังสือนี้แล้ว จึงได้ส่งกองทหารไปทางแก่งเจ๊กสองกอง ซึ่งไปรวมเข้ากับพลทหารของพระยอกที่เวียงกระแสน คำสั่งที่เขียนไปแม่แต่จะไม่ไคลงชื่อค้วยแล้ว ก็อ่านเห็นไคที่หลังหนังสือนี้ คำให้การของนายหุ่ย นายทหารผู้ไคกล่าวถึงนี้ว่า นายหุ่ยไครับหนังสือนี้ก่อนเวลาที่ออกจากเมืองท่าอุเทน ฉนี้ก็เห็นว่าไปเป็นที่สงไสยในความที่ว่านี้เลย

เมื่อคังนั้นแล้ว ข้าพเจ้าจะกล่าวถึงความพยายามกระทำความร้ายในเวลาเดียวกันนั้นค้วย

ในเช้าวันที่ 5 มิถุนายน พมทหารอันน้อยของพระยอกเมื่อไคมีกองหนุนเพิ่มเติมอีกสองกอง อยู่ในมังกัมมัญชาของนายหุ่ย และ นายแปลก แลก็กลับยกไปทางแก่งเจ๊ก กองทัพนี้ก็ประมาณไคตามคำให้การหลายคำ แม่แต่คำของนายทหารฝ่ายสยามก็มีว่า เป็นจำนวนคนประกอบค้วยเครื่องสาครอาวุธครบมือกันกว่าร้อยคนเป็นกองทัพอันน้อยนี้ กองทหารของพระยอกสองคนที่ทอง เกบริบอาวุธเสียแล้วที่เมือง คำมวณั้น ก็เป็นคนถือล้ากลองเป็นเกลียวค้วยทั้งสองคน ครั้นกาลล่วงมาไคสามชั่วโมง กองทัพนี้ไคไคไปถึงแก่งเจ๊ก พอจวนกับเวลาชณะที่ซึ่ง ไปถึงที่นั้นก็ลงมือยิงกันขึ้น เกิดทั้งต้นไฟเผาทั่วไป เรือที่มองซิเออครอสศูรังก็ทนไฟอยู่ไม่ไคนาน แลนายทหารผู้เคราะห์ร้าย แลไคถูกอาวุธก็มีมากแผลถึงตายในแต่แรกเวลาที่ตอติกันนั้นก็สูญหายไปไคกองเพลิง นอกนี้พวกทหารเกนหักที่ไปค้วยกับมองซิเออครอสศูรังนั้นก็ถูกเป็นอย่งนี้เกือบหมดค้วยกัน แลมีแต่บางคนในพลทหารนั้นสามารถรอดพ้นไปไคโดยอัศจรรย์เท่านั้น ในคนพวกนี้มีสองคนคือ ขุนจันล้ามเขมร ผู้ที่ถึงแก่กรรมเสียแล้ว

กล้วยปากแผลงที่ท้องมา ก็มีงูเห่าวันคืน ผู้ที่ท้องอาวูชเหมือนกันเท่านี้ที่ใดทวีมีอยู่ เมื่อภายหลัง
 การรบกันฆ่าฟันแลจุกเพลิงแล้ว พวกที่บุกรุกก็จักการปล้นสมบัติ และสิ่งของทั้งปวงที่ยังไม่ได้
 เป็นอันทรายไปในเพลิง เครื่องสาตราวุธ ทรัพย์สิ่งของ ๆ พวกฝรั่งเสสก็ขนลงเรือพวกไทย
 ไปในทันที แลกลับเป็นสมบัติของผู้คนเหตุที่ทำการมิไช่ชนะไ้่ง่ายคายเกินนัก ฝ่ายคำให้
 การของพยานทั้งสองที่รอดถูกฆ่าฟันนั้นก็เป็อันตระหนักแน่แท้ในข้อนี้ เหตุนี้ต้องรออยู่ในเวลา
 นี้ถึงการเลียงคู่อ่างน่าเกลียด เป็นเคราะห์กรรมของคนทั้งสองนี้ ต้องได้ความเดือดร้อนใน
 เวลาเมื่อเกิดทางอันไกล ต้องทนยากแค้นแต่แก่เงาเจ็กมาถึงกรุงเทพฯ ถึงโคโยวาจาอัน
 หมายช้า ต้องได้รับความอับอาย ความข่มเหงกษี และถูกขู่จะล้างผลาญชีวิตที่เหลือนี้ ก็มีไ้
 ละเว้นที่จะไม่กระทำแก่คนทั้งสองนี้เลย ข้อความจริงที่เพ็งไ้ยกขึ้นกล่าวโดยย่อนี้ ก็ว่าตาม
 คำฝ่ายไทยบ้าง แลนอกนั้นก็ตามคำพวกญวนตามที่ได้แสดงออกมาในเวลาที่ไ้ส่วนกัน แล
 ในเวลาการพิจารณาคดีอันไ้ครั้งแรก แต่เมื่อมีข้อความเคียวขัดแย้งกันอยู่ในคำเหล่านี้เอง
 แลบทพร้อมโดยไม่ได้มีการสืบสวนพยานในแดนดินที่นั้น ก็ต้องถือเอาโดยพิจารณาอันสุชุม แล
 เหตุการณ์ที่ติดคอเนื่องมา ซึ่งชี้ให้เห็นว่า คำพยานอันเป็นลายลักษณ์อักษรที่ไ้กล่าวไว้ข้าง
 กันเป็นหลักถานที่แน่นอนแลชั้คระจางยิ่งกว่าคำให้การ อันระคนปนกันยุ่งอยู่มากนักตาม
 ธรรมดา ฉะนั้นแลก็ไ้เป็นที่ยังคืบว่า มงซิเออครอสคูริง กับพลทหารเกณฑ์ของเขาถูกกล
 อูบบาย ๆ ซึ่งไ้คิดตั้งใจจะทำไว้ก่อนแน่นอนแล้ว โดยตั้งใจคโคงเตรียมไว้พร้อมแล้ว แล
 ถ้าข้างฝ่ายพวกครอสคูริงไ้ยิงพวกทหารไทยแล้ว ก็ไ้ไ้กระทำให้ตายนั้นคืบเหตุอื่นนอกจาก
 เป็นการต่อสู้ป้องกันชีวิต โดยชอบผู้เป็นตนคิดในการฆ่าฟันกันตายครั้งนี้ ก็ไ้ไ้ผู้ใดเลยนอกจาก
 พระยอดผู้ทองหาอยู่มาศาลนี้เอง การที่พระยอดไ้กระทำให้มาแต่ก่อนที่ไ้เป็นผู้อยู่ในแดนที่นั้นใน
 เวลาเข้ามารบพุ่งที่กระทำการบังคับบัญชาโดยตรงกับพลทหารซึ่งอยู่ไ้บังคับบัญชาแต่ของพระยอด
 แลที่พระยอดนำไปแก่เงาเจ็กนี้ แลในที่สุดที่พระยอดไ้สั่งให้พลทหารยิงนั้นเป็นความจริงอัน

ชัดเจน ซึ่งในคำให้การของพระยอกก็ย่อมปรากฏอยู่แล้ว แลถ้าคำฟ้องหาไม่เป็นที่สามารถ จะชี้พยานให้เห็นจริงแท้ได้ ก็เพราะเหตุที่ไม่ได้มีการไต่สวนในทันต้นั้น การที่พระยอกมีความรู้เห็นเป็นใจลงโดยตรง แลการลอบทำร้ายฆ่าครอสครั้งนี้นั้น ก็ย่อมยกขึ้นฟ้องหาว่าเป็นตามความจริงที่พระยอกเป็นผู้สมรู้เป็นใจอันจะปฏิเสธไม่ได้เลย ในการที่สมรู้เป็นใจโดยอุกหนุนแลช่วยที่สมรู้เป็นใจโดยทำให้คำสั่ง แลตามความจริงนี้พระยอกย่อมตกอยู่ในการรับผิดชอบยิ่งกว่าผู้คนที่ลงมือกระทำการผิดการร้ายนี้อีก

ถึงกระนั้นก็ดี จึงไม่เป็นประโยชน์อันใดที่พระยอกจะคิดหามาเพื่อแก้คดีให้หลุดพ้นโทษไป ว่ามีหนังสือฉบับหนึ่ง ซึ่งหลวงวิจิตรสาคร ไก่มีไปถึงพระยอกแต่เมืองหนองคาย วันที่ 20 พฤษภาคม นั้น หนังสือนั้นมีคำสั่งอยู่ในนั้น แต่จริงก็เป็นอันก่อนเหตุการณ์ที่เมืองคำมวญ ไม่มีการเกี่ยวข้องกับคดีอันนี้

อีกประการหนึ่ง ก็ไม่มีประโยชน์อันใดที่พระยอกจะแก้กล่าวแก้ความว่า ความตั้งใจเดิมของพระยอกนั้น เมื่อเวลาไปถึงแก่งเจ๊กนั้นก็พร้อมเพรียงไปด้วยการกิริยาแลน้ำใจไมตรีแท้ แลไม่ได้ไปที่ตำบลนั้นโดยอย่างอื่น นอกจากเป็นการเสมอกับนำขงระงับศึกไป โดยสั่งเพื่อจะไขข้อไขปล่อยตัวหลวงอนุรักษ์เท่านั้น ด้วยยอมทราบกันดีอยู่แล้วว่า ผลอันใดเล่าบังเกิดมีขึ้นในการกระทำกันตรงนากองทัพอย่างยอม ๆ จริงอันหนึ่งนั้น

เพราะเหตุนี้ ผู้มีชื่อพระยอกเมืองขวาง อายุประมาณ 40 ปี เป็นขุนนางไทยเดิมเป็นข้าหลวง ณ เมืองคำมวญ แลคำเกิด เกิดที่เมืองนครสวรรค์ ในกรุงสยาม ตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ กรุงเทพ ฯ นี้

จึงถูกกล่าวหาว่า

1. เป็นผู้ที่ได้กระทำการโดยพลการตนเองให้เป็นผู้สมรู้เป็นใจ คบคิดทำอันตรายแก่ชีวิตในชั่วครอสดคร้ง สารวัคทหารเกณฑ์ เป็นนายทหารฝรั่งเศส มีตำแหน่งอยู่ในแขวงเมืองวินแตงตวน แลเป็นผู้ยุยง ส่อเสียด แลทำเล่ห์อุบายให้เกิดการเป็นอันตรายแก่ชีวิต แลเป็นผู้ให้คำสั่งแก่ผู้ลงมือกระทำการนี้ แลช่องทางที่จะกระทำการนั้น โดยยอมรับว่าจะเป็นผู้ส่งใช้ในกรณีนี้ แลเป็นผู้แล้วอุททนต์แลช่วยผู้ลงมือกระทำการนี้ โดยความจริงที่ได้เตรียมให้สควงส่งเสริมขึ้นให้กระทำสำเร็จได้ในตำบลแกงเจ็ก แขวงเมืองท่าอุเทน เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน

ในเหตุการณ์ที่ทำอันตรายแก่ชีวิตซึ่งได้กล่าวมานี้ก็เป็นอันได้คิดจงใจทำไว้ก่อนแล้ว

2. เป็นผู้ที่ได้กระทำการโดยพลการตนเองให้เป็นผู้สมรู้เป็นใจ คบคิดตามเหตุการณ์ในกาลละแเทศะอันเดียวกัน แลตามทางอย่างเดียวกันกับที่ได้กล่าวมาแล้ว กระทำการผิดกรร้ายที่จงใจทำอันตรายแก่ชีวิตในชั่วพวกทหารตวนเกณฑ์หลายคน แลในชั่วล้ามเขมรบุญจัน

ในเหตุการณ์ที่ทำอันตรายแก่ชีวิตซึ่งได้กล่าวมานั้น ก็เป็นอันได้คิดจงใจกระทำไว้ก่อนแล้ว

3. เป็นผู้ที่ได้กระทำการโดยพลการตนเองให้เป็นผู้สมรู้เป็นใจ คบคิดตามเหตุการณ์ในกาลละเทศะอันเดียวกัน ลอบลักขโมยสิ่งของใช้ที่ยกได้กับเสื้อผ้า เครื่องสากราวุธ แลกระสุนดินดำหลายสิ่ง ทำให้ของนั้นเองเสียไป แลเสียแก่ยูเอนวันคันทวย แลเป็นผู้แล้วรับไว้ทั้งหมดก็ดี ภาส่วนใด ๆ ก็คือในสิ่งของลักปล้นไปนั้น

ในเหตุการณ์อันเกิดลึกลับรอบห้อง ก็ยอมไต่กระทำในเวลาแลเมื่อภายหลังข้อพิถ
เนื่องกับการกระทำความผิด ความร้ายทั้งสองข้อซึ่งไต่จรรยาไว้อ้างบนนั้นแล้ว

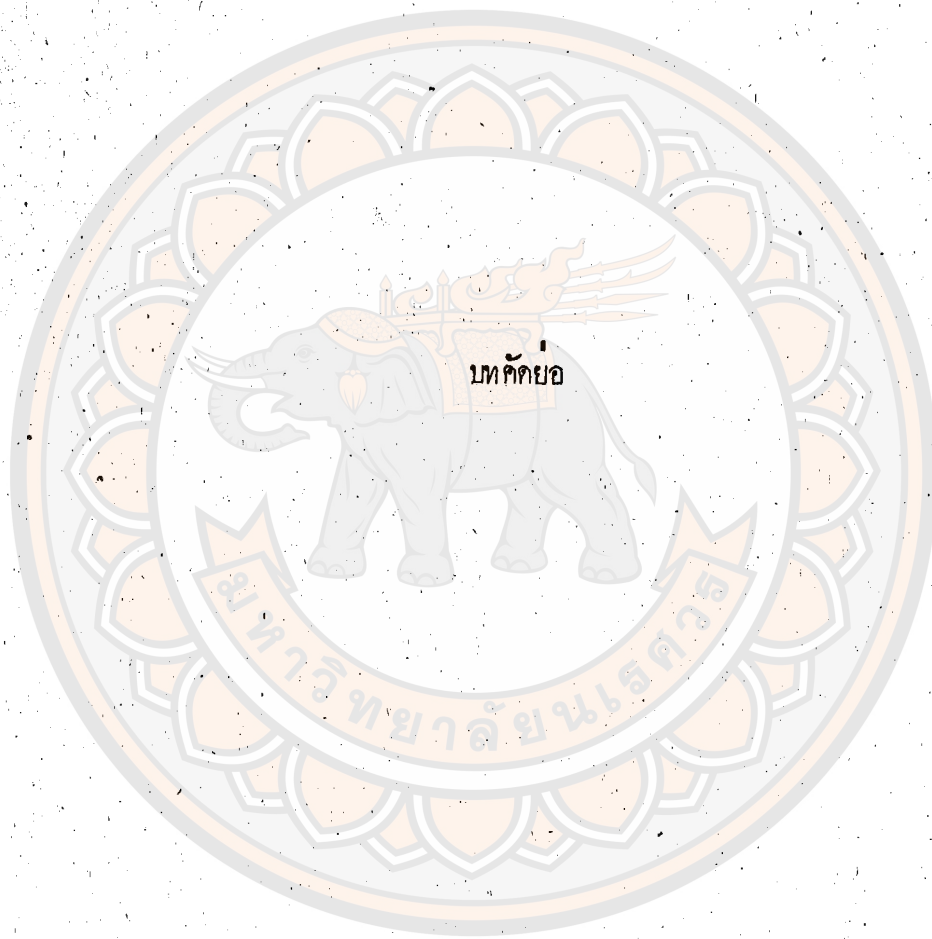
4. เป็นผู้ไต่กระทำโดยพลการตนเองให้เป็นผู้สมรู้เป็นใจ คบคิดตาม
เหตุการณ์ในกาละแลเทศะอันเดียวกัน แกล้งเผาโรงเรือนลาว ซึ่งเป็นที่ใช้อาศัยอยู่ภาย
หลัง เป็นผู้ให้คำสั่งให้กระทำการนี้ แลโดยรู้แล้วอุกหนุน แลช่วยลงมือตามความจริงที่เป็น
การไต่กระทำเตรียมให้สควก แลส่งเสริมให้เป็นขึ้นสำเร็จได้

ความจริงทั้งสิ้นเหล่านี้ยอมเป็นการผิดการร้าย แลเป็นการสมรู้เป็นใจตามที่
ไต่วางบทไว้ แลลงโทษความชั่วความชั่วที่มีอยู่ในข้อกฎหมายอาญาหลวงตามตราแจ้งอยู่ใน
ข้อบังคับสำหรับกระบวนการพิจารณาเป็นกรณีพิเศษ ในคดีร้ายนั้นนี้ทุกประการแล้ว

เขียนที่กรุงเทพฯ ๗ วันที่ 27 พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก 113

(เซน) ยอช กูเวล

ทนายแผ่นดิน

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในด้านความขัดแย้งสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเน้นศึกษาถึง ความขัดแย้งในคดีพระยอดเมืองขวาง เจ้าเมืองคำม่วน ทั้งนี้เพื่อให้ทราบถึง สาเหตุที่ฝรั่งเศสเข้ามาติดต่อสัมพันธกับไทยโดยมุ่งที่จะเผยแพร่ลัทธิอาณานิคมเข้ามาสู่ไทย จนเป็นเหตุให้เกิดคดีพระยอดเมืองขวางขึ้นมา นอกจากนี้ยังศึกษาถึงสาเหตุความขัดแย้งที่นำไปสู่คดี และ ผลกระทบที่เกิดขึ้นหลังจากสิ้นสุดคดีด้วย

จากการศึกษาครั้งนี้พบว่า คดีพระยอดเมืองขวาง เป็นกรณีพิพาทระหว่างประเทศที่สำคัญมากต่อประเทศไทย ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการแย่งชิงดินแดนระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ซึ่งเราจะพบว่า ฝรั่งเศสได้เปรียบไทยในทุกทาง ทั้งยังได้ดินแดนของไทยหลายส่วนไปเป็นของทมิ ในขณะที่ยุทธศาสตร์ของสยามเวลานั้นให้กับฝรั่งเศสเพื่อแลกกับเอกราชของชาติไว้

สำหรับด้านขนวนการยุติธรรมแล้ว พบว่า การศาลของไทยในสมัยนั้นยังไม่เป็นที่ยอมรับจากบรรดาประเทศตะวันตกชาติต่าง ๆ นอกจากนี้คดีพระยอดเมืองขวางยังมีผลกระทบในด้านอื่น ๆ อีก เช่น ผลทางด้านสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ผลทางด้านเอกราช และความมั่นคงภายใน ผลทางด้านความเสียหายเรื่องทรัพย์สินเงินทอง และการนำไปสู่วิกฤติการณ์สยาม ร.ศ. 112

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ฝรั่งเศสใช้คดีพระยอดเมืองขวางเรียกวงเอาผลประโยชน์จากไทยมากมาย เป็นการพยายามที่จะทำให้การเผยแพร่ลัทธิอาณานิคมเข้าสู่ประเทศไทยประสบผลสำเร็จ ทั้งเช่นที่ฝรั่งเศสได้นำไปใช้ทำกับประเทศอื่น ๆ หลายประเทศในแถบเอเชียอาคเนย์มาแล้ว

ซึ่งจะเห็นได้ว่า คติพระยอกเมืองขวาง เจ้าเมืองคำม่วนนี้ นับเป็นเหตุการณ์
ที่สำคัญต่อประวัติศาสตร์ไทยเป็นอย่างมาก ควรที่จะได้ศึกษาเพื่อเผยแพร่ความรู้ต่อไป

